

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Bog & Papirhandel

Musik

Photo

Bog & Papirhandel

SLÆGTSFORSKEREN

MEDLEMSBLAD FOR DANSKE SLÆGTSFORSKERE · ÅRGANG 38 · NR. 4 · 2023

**Udgives af foreningen Danske
Slægtsforskere**

www.slaegt.dk

Mail- og adresseændringer: opdateres af medlemmerne via slaegt.membersite.dk

Log ind og rediger din profil.

Første gang du logger på, skal du bestille et password:

Tryk "Log ind" og derefter "Glemt password".

Du modtager en mail med et link til at sætte dit password.

Ind- og udmeldelse

Indmeldelse sker via: slaegt.membersite.dk

Hvis du er medlem af Danske Slægtsforskere, skal du logge ind for at købe medlemskab af en lokalforening. Udmeldelse:

Send en mail til ekspedition@slaegt.dk

Redaktionen:

Kathrine Tobiasen, ansvarshavende redaktør
Korsagervej 13, 8940 Randers SV

Tlf. 41 28 65 30, kto@slaegt.dk

Redaktionsmedlemmer:

Michael Dupont, Peter Olsen, John Buch

Larsen og Per Hundevad Andersen

Korrektur: Henning Beck og Kirsten Sanders.

**Redaktionen kan kontaktes via
hjemmesiden:**

Kontakt > Medlemskab, Kontingent,
Adresseændring, Bladet m.v. >

Jeg har forslag, rettelser eller andre kommentarer til bladet Slægtsforskeren.

Layout, sats og tryk:

Jørn Thomsen Elbo A/S

Trykplag: 7.400 eksemplarer

Artikler i bladet afspejler ikke nødvendigvis foreningens holdning. Artikler uden forfatterangivelse kan betragtes som foreningsstof. Redaktionen påtager sig intet ansvar for uopfordret indsendt materiale og forbeholder sig ret til at redigere i tilsendte artikler. Eftertryk er tilladt efter aftale med redaktionen. Det skal forsynes med tydelig kildeangivelse, ligesom redaktionen skal have tilsendt en kopi.

Bladet udkommer 4 gange årligt.

Næste deadline: Udkommer:

15. januar 2024 Marts 2024

15. april 2024 Juni 2024

Bladet sendes gratis til medlemmer af Danske Slægtsforskere.

INDHOLD nr. 4 – december 2023

Lidt sne og et par solstrejf _____	3
Breve i slægtsforskningen _____	3
Topp-slægten i Viborg - en faderskabssag fra 1789 bevist med DNA _____	4
Bønder og borgerskab _____	8
Klog kone, "benbrudslæge" og examineret jordemoder _____	17
Alhedens døtre _____	21
Tema: Det kan kirkebøgerne også _____	28
Danskernes Historie Online – nye projekter _____	38
Gotisk tekstprøve _____	41
Hvad betyder de gamle ord? _____	42
Ejendomshistorie _____	44
Slægthistorisk Weekend 2023 _____	48
Den gamle pramdrager på Gudenåen _____	50
Dramatiske episoder i en jysk gårdmands liv _____	57
De der udvandrede _____	63
Anmeldelser _____	70
På rette spor med Link-Lives.dk _____	72

Forsiden

Decemberstemning ved Bog & Papirhandlen i købstadsmuseet Den Gamle By i Aarhus.

Fotograf: Kathrine Tobiasen

Formandens klumme

LIDT SNE OG ET PAR SOLSTREJF

Sidste år sad jeg en dag og småfrøs i min stue og kunne ikke rigtig finde noget formildende i noget som helst. Øjnene var fyldt med grus, haven var grå og trist, mudret og våd. Blæsten gik gennem marv og ben, og mørket fik dagen til at ligne en fortyndet nat.

Og straks morgenen efter, da solen stod op, og tågen begyndte at lette, - hvor var alt dog fantastisk smukt. Træer og buske og jorden havde fået kastet en hermelinskåbe over sig af fint pudret sne, og solstrålerne spillede i krystallerne.

Man kan undre sig over, så meget der kan udrettes med lidt sne og et par solstrejf. Den morgen var for mig og for alle andre små-

frysende mørkemennesker et løfte om, at selvom vi må vente lidt endnu, så er lyset snart på vej tilbage til glæde og liv for os alle.

Danske Slægtsforskere ønsker alle vores medlemmer en glædelig jul og et godt, anebringende nyt år.

BREVE I SLÆGTSFORSKNINGEN

Er du så heldig, at du har dine aners – eller andre familiemedlemmers – breve i dine slægtsgemmer? Så har du vundet i lotteriet, for sådanne breve kan give et eminent indblik i dine forfædres liv og den tid og de vilkår, de eksisterede under. Ingen andre kilder giver så fine muligheder for at komme tæt på.

Breve kan være så private, at vi holder dem i gemmerne, men de kan også give liv og farver til vores slægtshistorier. De kan åbne for begivenheder og forhold, som vi ellers ikke ville kende til. Men kan vi bare uden videre bruge dem i vores historiefortælling? Skal der citeres med omtanke fra dem eller skal visse dele udelades? Mange tanker kan opstå undervejs. Måske har du nogle erfaringer med at bruge familiebreve, som du kunne have lyst til at dele med øvrige medlemmer? Eller nogle spændende eller overraskende historier, som kunne fortjene spotlys?

Vi planlægger på bladet at bringe en artikel, måske endda et helt tema, om emnet breve i slægtsforskningen. Skriv til redaktionen, hvis du har noget at bidrage med. Du behøver ikke formulere en hel artikel – du er selvfølgelig velkommen til at gøre det, hvis du har lyst – men kan nøjes at fortælle lidt om dit brev, og hvordan du har brugt det. Så hjælper vi på redaktionen gerne med skrivningen.

Tænk også på relevant billedstof; det kan være en gengivelse af brevet eller dele af det eller billeder af personer og steder. Husk, at der ikke må være problemer med ophavsret.

Vi glæder os til at høre fra jer. Skriv til redaktion@slægt.dk.

Breve var vigtige, når man før i tiden skulle meddele sig til hinanden. Her læser en ung pige et brev højt for en gammel mand. Tegning af Vilhelm Marstrand SMK.Open.

TOPP-SLÆGTEN I VIBORG

- EN FADERSKABSSAG FRA 1789 BEVIST MED DNA

Af Anders Mørup-Petersen
Konsulent, Nine A/S
Skolelodden 33, 3450 Allerød
anders.morup@gmail.com

De fleste slægtsforskere støder før eller siden på en "problem-ane", hvis fødsel og forældre volder et større hovedbrud – og efterhånden som man får skubbet de nemmere grene tilbage til kirkebøgernes start, fylder "problem-ane" mere og mere i slægtsforskningen.

For mig var skræddermester Jørgen Topp fra Viborg i mange år en sådan "problem-ane". Han var min farmors mormors farfar og blev stamfader til Topp-slægten fra Viborg.

Skræddermester Jørgen Topp dukker op ud af det blå ved hans vielse med Anne Danielsdatter Bojesen i Viborg Sortebrødre Kirke 28. maj 1812 og bliver far til 8 børn i Viborg, inden han dør i Viborg den 4. april 1838 – og dermed før 1845 folketællingen med fødesogne. Han skulle ifølge kilderne være født 1788 eller 1789, men trods det noget specielle navn kunne jeg ikke finde det mindste spor af ham før vielsen. Jeg oprettede derfor som relativt nystartet slægtsforsker en tråd med den sigende titel "En Topp ud af det blå?" i DIS-forum i juni 2012. Tråden fylder i dag tre sider og er samtidig en fin logbog over gådens rejse mod sin endelige løsning med de sædvanlige små omveje og blindgyder. I tråden står også links til kilderne, så denne artikel starter derfor med en rejsebeskrivelse mod den endelige opklaring, hvorefter jeg vil beskrive, hvordan det hele endte med at blive bevist ved brug af DNA.

I tråden blev jeg gjort opmærksom på "Viborg Bys Borgerbog 1713-1860" af Otto von Spreckelsen, hvor der i hans sædvanlige korte form står "*Borgerskab som skrædder 26.05.1812, søn af apoteker Top i Kragerø i Norge*". Der henvises ikke til kilder, og jeg kan derfor ikke den dag i dag vide, om Otto von Spreckelsen havde fundet en kilde til dette, eller om det blot var en hypotese ud fra nogle af de kilder, vi senere skulle finde.

Jeg fik et tip om, at der nok var tale om apoteker Henrik Paulin Topp, der blev født 19. december 1760 i Svendborg

som søn af farver Tycho Friedrich Top, og som døde den 4. februar 1819 i Kragerø i Norge. Denne Henrik Paulin Topp var en efterkommer af Topp-slægten fra Lolland/Nordsjælland. Henrik Paulin Topp blev gift i Kragerø den 21. juni 1800 med enken Dorthea Lund og blev samtidig stedfar til hendes 4 børn, men ingen af dem hed Jørgen, og der kommer ingen børn ud af ægteskabet.

Som en lille interessant krølle nævnes Henrik Paulin Topp ikke i faderens skifte i Svendborg den 14. juni 1811 (se Brejl.dk); forbindelsen med familien må altså have været afbrudt?

Jeg fandt hurtigt Henrik Paulin Topp i folketællingen 1. juli 1787 på apoteket i Randers:

Henrich Poulin Top, 25 år, Ugift, Tieneste Folk Apothecher Svende

Dette var ganske kort tid før Jørgen Topps mulige undfangelse, så et stykke tid gik jagten derfor i Randersområdet for at finde en mulig uægte søn af apotekersvenden fra Randers.

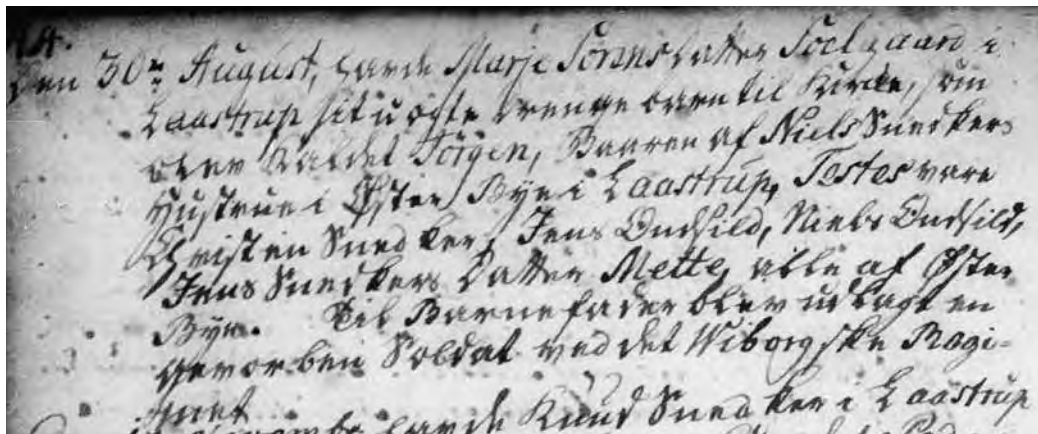
Jeg forsøgte mig også i et norsk slægtsforskerforum, og her blev jeg gjort opmærksom på bogen "Kragerø Bys historie 1666 - 1916" side 440-441, hvor der står:

... Saa kom en dansk Farmaceut til at bestyre filialen i Krager, nemlig Henrik Paulin Topp, søn af en farver i Svendborg. Han havde været Disipel i Helsingør i 7 aar og fungered som "Svend" i 2 aar sammesteds, 1,1/2 aar i Randers og 5,1/4 aar i Wiborg. Efter at han i 1793 havde taget Farmaceutexamen med Laud [udmærkelse], har han sandsynligvis i 1795 overtaget Filialen her i Kragerø. I 1800 kjøpte han Apoteket og fik 26de September 1800 Bevilling til at drive det. Topp drev ogsaa Hotelvirksomhed i Kragerø ...

Dermed blev Henrik Paulin Topp placeret i Viborg på gerningstidspunktet!

Jeg gennemsøgte derfor målrettet kirkebøgerne i Viborg og fandt flere spor af Henrik Paulin Topp – i bagklogskabens lys noget, jeg naturligvis skulle have gjort tidligere! Her optræder han blandt fadderne flere gange – herunder som "Hr. Topp på Apoteket" ved en dåb i april 1788 i Viborg Gråbrødre Sogn (opslag 161) og "Top fra Apoteket" ved en dåb i Viborg Domsogn januar 1790 (opslag 47). Jeg kunne nu

Jørgens dåb i Låstrup Kirke den 30. august 1789

placere Henrik Paulin Topp i Viborg omkring Jørgen Topps undfangelse.

Hovedteorien var, at Jørgen Topp var et uægte barn af Henrik Paulin Topp, sandsynligvis født i et landsogn omkring Viborg. Jeg fulgte op på alle "Jørgen" i FT1801 og søgte lidt ustruktureret kirkebøger for sognene omkring Viborg efter en Jørgen med en udlagt barnefader, der var apotekersvend eller hed Topp, men uden resultat.

Der går 1½ år, hvor jeg af og til kigger i kirkebøger, men uden noget spor af Jørgen Topp, da jeg modtager en mail fra Rie Kibsgaard, der har fundet en dåb i Romlund kirke den 10. november 1793, hvor der står:

Anne Marie Jacobsdatter af Kirkebæk hendes uægte barn navnl. Jacob frembaaren til sin Dåbs Publication i Romlund Kirke af Jens Postes Kone af Jegstrup, hvor blev angiven Fader at være Sr. Top Apotheqver Svend af Wiborg

Så tæt på og alligevel så langt fra, men nu vidste jeg i det mindste, at Henrik Paulin Topp fik børn i Viborg. Ved en yderligere gennempløjning af utallige kirkebøger fandt jeg dog fortsat intet spor af Jørgen Topp eller en Jørgen med en udlagt far, der var apotekersvend – stille og roligt blev Jørgen Topp lagt over i bunken med sager, der nok aldrig ville blive opklaret.

Indtil en sen aften i september 2020 – hele 8 år efter tråden blev oprettet, og 3 år efter at der sidst var skrevet i tråden. Jeg stod og ventede på toget på Nørreport Station, da jeg fik besked om, at Vibeke Carøe havde skrevet et indlæg i tråden, som hun startede med:

Skræddermester Jørgen Topp er uægte søn af Anne Marie Sørensdatter (Soelgaard) fra Låstrup sogn, Viborg amt

Derefter fulgte en lang og velskrevet dokumentation af påstanden. Jeg tænker, at det bedste bevis er, at skiftet efter Anne Marie Sørensdatter den 29. juni 1831 i Viborg nævner

hendes søn "Skræddermester Topp", der underskriver sig "J. Topp". Det er svært at give udtryk for, hvor forløsende det var at se alle brikkerne falde på plads!

Jørgens dåb er således denne (Låstrup Sogn kirkebog 1753-1813 side 45):

*Den 30 August [1789], havde Marie Sørensdatter Soelgaard i Laastrup sit uægte Drengbarn til Kirken, som blev kaldet Jørgen, Baaren af Niels Snedkers Hustru i Øster Bye i Laastrup. Testes vare Christian Snedker, Jens Onsdild, Niels Onsdild, Jens Snedkers Datter Mette alle af Øster Bye. **Til Barnefader blev udlagt en geworbene Soldat ved det Wiborgske Regiment.***

Så var det klart, at den var gået under min radar!

Anne Marie Sørensdatter blev viet til Jens Sørensen den 6. juli 1792 i Viborg Domsogn, hvor en halvbror til Jørgen samtidigt blev døbt.

Jørgen og familien fremgår i folketællingen 1801 i Viborg, hvor halvbroren er død:

*Viborg, Nørlyng, Viborg Købstad, St. Mogensgade 34
Jens Sørensen, 42, Gift, Husbonde, Daglejer
Anne Marie Sørensdatter, 36, Gift, Hans kone
Jørgen Jensen, 9, Ugift, Deres søn
Anne Marie Jensdatter, 2, Ugift, Deres datter*

Faktisk fremgår Anne Marie Sørensdatter blandt fadderne til dåben af Jørgen Topps tredje barn (Anne Marie Caroline), så med en smule opmærksomhed kunne jeg måske selv have fundet sammenhængen, men gåder er altid nemmere at løse, når man kender svaret.

Jens Sørensen døde 15. august 1825 i Viborg og ved skiftet var enkens lavværge "J. Topp". Anne Marie Sørensdatter døde den 29. juni 1831 i Viborg.

Det hele var opklaret, men jeg stod tilbage med spørgsmålet, om Jørgen Topp nu virkelig var en uægte søn af Henrik Paulin Topp, eller om hele Topp-slægten i Viborg var baseret på en løgn? Navnet Jørgen Topp dukker op første gang i forbindelse med tildelingen af borgerskabet som skrædder den 26. maj 1812, to dage før vielsen til murermester Bojesens datter, Anne. Var Topp-navnet "lånte fjer" fra en respekteret borger i byen, som nu boede bekvemt langt væk i Norge, og som kunne give lidt legitimitet til Jørgens opstigning i borgerskabet i Viborg? Eller skulle den meget generiske "geworbene Soldat ved det Wiborgske Regiment" dække over faderens rigtige identitet – evt. mod et mindre tilskud i børnepenge - hvorefter moderen senere har fortalt Jørgen den fulde sandhed om hans ophav?

Tanken om de to meget forskellige versioner af sandheden blev ved med at forfølge mig; jeg indså hurtigt, at jeg måtte få en eller anden form for vished. Og som DNA-forsker lå løsningen lige for: Der skulle et DNA-bevis på bordet, før jeg kunne lukke sagen – faderskabssagen fra 1789 skulle opklares med moderne metoder!

Topp DNA-projektet

Umiddelbart ville det være nemmest at finde en nulevende efterkommer efter Henrik Paulins søskende og høre om vedkommende ville tage en DNA-test af typen FamilyFinder eller MyHeritage på min regning og så se, om der var et DNA-match til min test. Desværre ville de yngste fælles aner være Henrik Paulin Topps forældre, der blev født midt i 1700-tallet, og dermed ville et autosomt DNA-match i bedste tilfælde være svagt – eller måske slet ikke kunne påvises, også selvom Henrik Paulin Topp virkeligt var far til Jørgen. Og selv med et brugbart autosomt DNA-match skulle det efterfølgende påvises, at det ikke stammede fra en anden fælles slægtslinje mellem testeren og mig.

Men nu var jeg så heldig, at Jørgen er en mand og dermed har arvet sin fars Y-DNA "uopblandet" og efterfølgende har givet det videre til sine sønner, som igen har givet det videre til deres sønner. Da min forbindelse til Jørgen Topp går gennem hans søns datter, så bærer jeg ikke selv hans Y-DNA, men hvis jeg kunne opspore en nulevende efterkommer i lige mandlig linje efter Jørgen Topp, kunne jeg teste hans Y-DNA, og derefter skulle jeg så gentage processen med en nulevende efterkommer i lige mandlig linje efter en af Henrik Paulin Topps brødre og håbe på et match mellem de to.

Første trin var derfor at finde en nulevende efterkommer i lige mandlig linje efter Jørgen Topp, men det var lettere sagt end gjort. Som altid med disse Y-linjer har de det med at uddø efter nogle generationer, enten fordi en efterkommer i lige

mandlig linje ikke får børn eller ikke får nogle sønner. Alle Y-grene, jeg forfulgte, uddøde og til sidst måtte jeg konstatere, at der måske slet ikke fandtes nulevende efterkommere efter Jørgen Topp i lige mandlig linje. Projektet blev igen lagt på hylden, men da folketællingen 1940 blev søgbar, fandt jeg pludselig en ekstra generation og derfra en nulevende efterkommer, Henrik, som jeg kunne få adressen på gennem et betalt opslag i CPR-registret ud fra kirkebogens fødselsdato og fødested. Det er altid grænseoverskridende at skrive til en helt fremmed person og bede om vedkommendes DNA, så jeg plejer at gøre det i et fysisk brev, hvor jeg gør meget ud af at forklare relationen mellem mig og testeren samt formålet med testen, herunder hvad der testes, og hvad der ikke testes.

Heldigvis syntes Henrik, at projektet var spændende, og han ville gerne deltage. Nu skulle jeg hurtigt beslutte en teststrategi, og umiddelbart virker en Y37 hos FamilyTreeDNA som et oplagt valg. Men en Y37 koster lige under 700 kroner på tilbud, og der skulle også testes på en officiel Topp efterkommer. Samtidigt giver Y37 ikke andet end en bekræftelse på, at man er i familie og dermed ikke meget udbytte til den frivillige tester.

Derfor faldt valget på Yseq i Berlin, der tilbyder testen "Top-Level Orientation SNP Panel" til lige under 1.200 kroner. Denne test finder testerens mest detaljerede haplogruppe blandt alle aktuelt kendte haplogrupper, hvilket samtidigt giver et groft rids af, hvor testerens fædre linje har befundet sig siden istiden. Desuden kan man så teste den næste tester for samme haplogruppe for under 150 kroner, hvilket giver en god besparelse, hvis man ønsker at teste mere end en ekstra person. Da Yseq's "Top-Level Orientation SNP Panel" kan ende på mere end 250 europæiske haplogrupper, er sandsynligheden for at to tilfældige mænd ender i samme haplogruppe under 1:250. Ulempen ved testen er, at den foregår ved at teste gren for gren af menneskehedens Y-DNA træ oppefra og ned, så der går typisk over tre måneder fra testen bestilles, til resultatet ligger klar.

Mens vi ventede på resultatet af Henriks test, skulle jeg finde en tester fra den officielle Topp-linje. Henrik Paulin Topp havde to brødre, men den ene døde barnløs, og den anden fik en søn, der så også døde barnløs. Dermed måtte jeg helt tilbage til Henrik Paulin Topps farfar, præsten Peder Pedersen Top, født Vester Karleby, Lolland, 1666 og død i Karlebo 1741. Hans efterslægt er heldigvis godt dokumenteret, og det lykkedes mig at finde en nulevende efterkommer i lige mandlig linje, Jacob, som også synes, at mit projekt var spændende, og som gerne ville deltage.

Nu ventede vi alle tre på, at Henriks test var færdig, og efter nogle måneders venten kom så resultatet R-YP5927, som er

en undergruppe til den tredjestørste haplogruppe i Danmark, R1a. Meget kort fortalt viser denne haplogruppe, at Henriks fjerne fædrener anede levede i området nord for Sortehavet eller det Kaspiske Hav under den sidste istid, og at de vandrede ind i Skandinavien fra sydøst i slutningen af stenalderen – den indvandring, der kaldes enkeltgravskultur eller stridsøksekultur. Ud fra Henriks matches kan vi se, at hans anede omkring år 0 nok har levet i Mellemsverige. Haplogruppen R-YP5927 vurderes at være dannet omkring år 0.

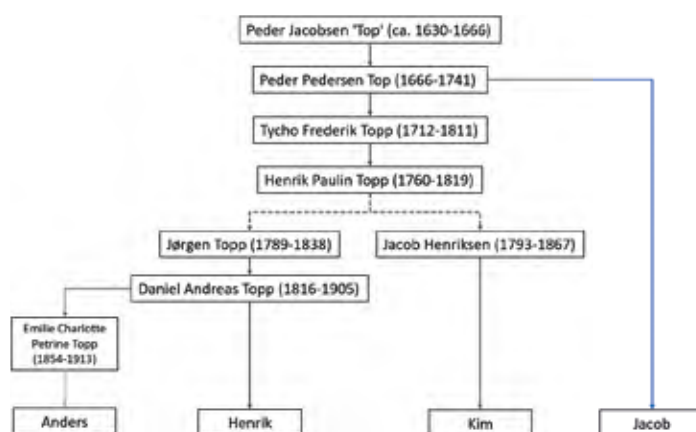
Nu skulle Jacob fra den ægte Topp-linje testes for R-YP5927. Efter få dage var resultatet klart, og det viste, at Jacob også var positiv for denne haplogruppe. Dermed er Henrik Paulin Topp med over 99 % sikkerhed far til Jørgen Topp - og hvis ikke er Henrik og Jacob med 100 % sikkerhed i fædrener slægt på et tidspunkt efter år 0.

Da de to testpersoners yngste fælles anede er præsten Peder Pedersen Top, født 1666, ville han også teste positiv for R-YP5927 – og alle efterkommere efter ham i lige mandlig linje burde også teste positiv for denne haplogruppe.

Vi kan altså konkludere, at Jørgen Topp talte sandt, da han påstod, at han var søn af Henrik Paulin Topp – også selvom der stod noget andet i kirkebogen.

Når nu vi kender Henrik Paulin Topps haplogruppe, var det oplagt at se, om apotekersvenden også var far til Jacob Henrichsen, født 1793. Jeg måtte endnu en gang opspore en efterkommer i lige mandlig linje, og det lykkedes mig at få kontakt til Kim, der heldigvis også syntes, at projektet var interessant og gerne ville deltage. Kim blev testet for R-YP5927 og viste sig også at være positiv for haplogruppen, så han er også en efterkommer efter Henrik Paulin Topp. Apotekersvenden var meget aktiv i sin tid i Viborg!

Ud fra DNA-testene er følgende relationer mellem de tre testere bevist:

Efterskrift

Jeg er altid bæret, når helt fremmede viser mig den tillid at lade mig kigge i deres DNA; det ville være nemt at sige nej, og så ville resultater som dette ikke kunne lade sig gøre. Så en stor tak til de tre testere, Henrik, Jacob og Kim!

Også tak til de mange flittige hjælpere på Forum, uden hvis hjælp min "problem-ane" aldrig var faldet rigtigt på plads.

Og så håber jeg, at mit lille projekt kan inspirere andre til at kombinere den traditionelle slægtsforskning med moderne DNA-metoder og "offensiv test", hvor man aktivt opsporer og kontakter de relevante testpersoner.

I dette tilfælde fik vi endeligt opklaret to faderskabssager fra 1789 og 1793. Samtidigt fik testerne bekræftet deres biologiske fædrener linje helt tilbage til 1666 og en smule viden om, hvor deres fædrener linje har opholdt sig de sidste 25.000 år.

Samtidig kan jeg konstatere, at der var hele 22 far-søn relationer, der biologisk skulle være præcis som i kirkebogen, for at de tre testere endte i samme haplogruppe - og det var altså også tilfældet denne gang. Min erfaring fra mange Y-DNA-tests er, at vores forfædre opførte sig noget pænere, end vi går og tror!

Infoboks om Yseq:

Yseq er et DNA-testfirma i Berlin, som drives af Thomas Krahn og hans hustru, Astrid. Det var Thomas Krahn, der som ansat i FamilyTreeDNA var bagmanden bag BigY testen.

Yseq henvender sig hovedsagelig til erfarne DNA-testere og har primært fokus på Y-DNA. Der er ingen database med matches hos Yseq, og man forventes selv at kunne behandle filerne med testresultaterne - fokus er på selve DNA-testen.

Men lige netop kombinationen af deres "Top-Level Orientation SNP Panel" og en efterfølgende "enkelt SNP" test som anvendt i dette projekt kræver ikke den store indsigt i DNA og tilbyder et godt alternativ til FamilyTreeDNA's Y37 - og så får man også sin mest detaljerede (allerede kendte) haplogruppe med i købet.

Ligeledes kan Yseq med fordel bruges af BigY testere, der kender deres mest detaljerede haplogruppe og derfor kan "enkelt SNP" teste andre grene for denne haplogruppe for meget få penge (180 kr. inklusive kit og porto) og uden at skulle forholde sig til told. Man finder Yseq på adressen www.yseq.net.

BØNDER OG BORGERSKAB

TO GENERATIONER AF FELBEREDERE I 1700-TALLET'S ASSENS

Anne Hansen
Rosenvængets Alle 36, 2. th.
2100 København Ø.
Mobil: 29 86 84 22
ah@perhansen.dk

Erik Pontoppidan, kort over Assens. Udgivet København 1767.
Kilde: Digitale Samlinger.

Indledning

I Assens Kirke på Fyn hænger et epitafium til minde om Mads Sørensen, felbereder, kirkeværge, overformynder og lotterikollektør. Han blev født i Assens i 1714 og døde i december 1761, kun 47 år gammel.

Selv om slægtsforskning gang på gang overrasker, havde jeg ikke forstillet mig, at et epitafium skulle indgå i min slægts historie; men den "Ærlige, Agtbare og velfornemme Mand," Mads Sørensen, som der står på epitafiet, er min 4 x tipoldefar på min morfars mors side.

Min oldemor, Anna Elisabeth Dreijer, var født i det bedre borgerskab i købstaden Assens, og derved adskiller hun og hendes slægt sig fra mine øvrige aner, som i generationer udelukkende var fæste- eller selvejerbønder på Fyn, Tåsinge og i Syd- og Sønderjylland.

Købstadsborgeren Mads Sørensen var nu kun 2. generations asseneser, for hans far, Søren Mortensen, var født på landet ikke så langt fra Assens. Han kom sandsynligvis til byen i begyndelsen af 1700-tallet, hvor han fik læreplads som fel-

bereder. Det er Søren Mortensen og sønnen Mads, denne historie skal handle om.

En ung mand kommer til byen

Fjællevognen skrumplede gennem Østerport og gjorde knirkende holdt på torvet. Søren hoppede ned fra vognen, takkede bonden, der havde taget ham med det sidste stykke, skuttede sig i forårskulden og så sig omkring. Allerede på lang afstand havde han set konturerne af den kæmpestore kirke, som med sine røde teglsten og det høje, kantede tårn med det spidse spir slet ikke lignede kirken derhjemme. De mange sanseindtryk overvældede ham. Råben og puffen, smattede brosten og lugten af mødding. I Østergade, byens hovedgade, lå enkelte nogenlunde velholdte bygårde i to stokværk side om side med forladte og faldefærdige huse og brandtomter. Selv kirken så lidt mistrøstig ud, når man kom tæt på. Der manglede vinduesglas, kirkemuren var her og der ved at falde sammen, og svin og kvæg gik og rodede på kirkegården.

Søren kendte godt de forfærdelige historier om, hvordan de svenske lejesoldater havde hærgnet og plyndret i Assens i 1658. Soldaterne havde stjålet alt af værdi, ja selv det tøj, folk gik og stod i, og derefter havde de brændt mange af byens huse ned til grunden. Da de drog videre, havde de taget samtlige heste, vogne og skibe med sig. Det var snart længe siden, men det så ikke ud, som om byen ligefrem blomstrede. Heldigvis var hans egen landsby, Hjerup, gået fri, men nabobyen Barløse havde så sandelig fået soldaternes kærlighed at føle.

Men alt det var der ikke tid til at tænke på nu. Han måtte finde ud af, hvor Jørgen felbereders gård lå.

Sådan omtrent kan det være gået til, da min tipoldefar x 5, Søren Mortensen kom til Assens o. år 1700. Han stammede fra landsbyen Hjerup i Kerte Sogn, ca. 15 kilometer nordøst for Assens, hvor han formentlig blev født i 1680-erne. Det er meget lidt, jeg ved om Søren og hans slægt, for den ældste bevarede kirkebog i Kerte Sogn begynder i 1701 og er i starten nærmest ulæselig. Fæste- og skifteprotokollerne blev først ført fra 1719.

Det lykkedes Søren at finde sig en læreplads som felbereder, og med tiden blev han mester. Han stiftede også familie, og 5 generationer af efterkommere levede i Assens i 17- og 1800-tallet.

Udsigt mod Assens. Dankvart Dreyer, 1835-36. Kilde: SMK.Open.

På Søren Mortensens tid var Danmark et enevældigt kongedømme, og købstæderne var generelt fattige på grund af de mange skatter, kongerne havde opkrævet til deres krige i 1600-tallet. Den officielle religion, protestantismen, var gennemsyret af forsynstanken, dvs. forestillingen om, at alt var i Guds hånd og ens skæbne på forhånd bestemt af Gud. Så det enkelte menneske kunne i bund og grund hverken gøre fra eller til; men i 1700-tallet spirede nye tanker og en tro på, at viden og videnskab kunne skabe fremskridt for det enkelte menneske. Vedtagne regler og autoriteter blev udfordret, frihedsrettigheder og lighedstanker kom i højsædet. Perioden blev siden kaldt oplysningstiden.

1700-tallet blev samtidig et århundrede med velstand, fordi Danmark – i modsætning til århundredet før – i en lang periode holdt sig ude af krige. Som en nation af søfarende kunne vi på grund af neutraliteten som sidegevinst lukrere på handel med andre krigsførende lande.

Fra land til by

Men hvorfor forlade landsbyfællesskabet, hvor tilværelsen i generationer havde ligget i faste og forholdsvis trygge rammer? Man byggede ens, levede ens og klædte sig ens.

Det kunne der være mange grunde til: År med misvækst var på grund af klimatiske forhold hyppige i slutningen af 1600-tallet, og dyrkningsmetoder og redskaber var stadig

nærmest middelalderlige. Hvis jorden tilmed var mager og sandet, som det var tilfældet i Hjerup, kunne flere år med misvækst bringe familier til tiggerstaven, uanset om du var fæstebonde, husmand eller småhåndværker.

Måske skulle Sørens ældre bror overtage familiens fæstegård, og så var der kun at håbe på, at man kunne gifte sig med en ofte noget ældre enke på en anden fæstegård. Kærlighed indgik ikke i den ligning. Eller måske var det slet og ret frihedstrang, der drev ham. Selv om der var en vis trykthed ved det uforanderlige liv i landsbyen, skulle man helst ikke skille sig ud eller hæve sig op over de andre landsbyboere i levevis. Fæstevæsenet kunne også føles som et snærende bånd, og i sidste ende kunne godsejeren sætte bonden fra fæstegården, hvis han ikke overholdt sine forpligtelser. Hvis du derimod var myndig og ustraffet og kunne få borgerskab i en købstad, var du en fri mand.

I købstaden var man på godt og ondt "sin egen lykkes smed", og her var det nærmest en dyd at skille sig ud fra mængden. Navne som Niels Nordby, Hans Barløse og Anders Helnæs vidner om, hvor i omegnen af Assens tilflytterne stammede fra; men navnene vidner også om tidens mode i købstaden, hvor der var status i at tage et mere personligt efternavn end blot faderens fornavn efterfulgt af et '-søn'.

Rygtet om felberederne i Assens kan også være nået til

Hjerup, for et af de få virkelig indbringende erhverv i byen var felberederiet, en metode til garvning af huder til blødt skind. Måske var det Sørensen plan at skaffe sig en læreplads som felbereder.

Hvert forår kom flokke af stude buldrende gennem den snævre Ladegårdsgade og videre ad Strandgade ned til havnen i Assens. Dyrene var blevet drevet fra Skåne over Sjælland og Fyn, og undervejs var de blevet fedet op på bestemte herregårde på ruten. Sidste stop var godset Brahesborg lige uden for Assens. I Assens blev studene i små, fladbundede smækker færget over til Aarø Sund ved Haderslev, og derfra gik turen videre til Hamborg med opfedning og salg for øje.

Der var altid dyr, der måtte slagtes på grund af sygdom eller skader, og det gav arbejde og indtjening til felberederne. Selv om det mange steder stod skidt til med håndværkene i de små købstæder, var her en undtagelse. "Felberederne i Assens stod sig godt", siger en kilde.

Garvere og felberedere

Ordet felbereder stammer fra det tyske Fellbereiter, og Fell betyder garvet skind. Felberederen garver huder til blødt

Toetagers købstadshus i bindingsværk. Langt op i 1700-tallet havde husene stråtag, men det blev forbudt på grund af brandfaren. Skitsebog, Dankvart Dreyer 1824-27. Kilde: SMK.Open.

og elastisk skind ved hjælp af alun, et salt, der udvindes af alunskifer, også kaldet hvidgarvning. Garves der med bark, kaldes det rødgarvning, og det giver et stivere og mere robust læder.

Langt op i moderne tid foregik garveprocessen manuelt, og det var hårdt arbejde. Først skulle huderne udblødes, hår og fedt skrubes af, hvorefter de skulle behandles med garvestoffer. Siden skulle skindene smøres og smidiggøres og til slut indfarves og udspiles. Garveprocessen krævede adgang til vand, og det havde man i Assens takket være Kærum Å, som leverede vand til byens to mølledamme. Det svinede og lugtede, når man arbejdede med huderne, og lugten hang uden tvivl ved garveren også.

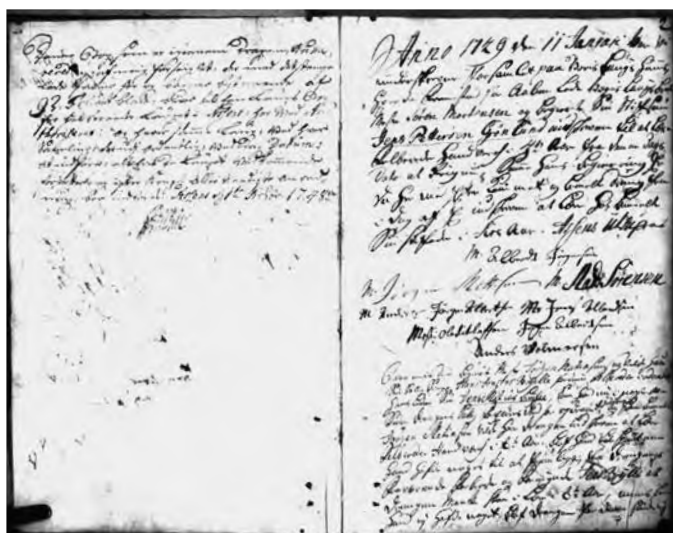
Købstæderne døjede dog i forvejen med alskens skarn og stank i de brolagte gader: Lugten fra fritgående grise, der besørgede på brostenene og bygårdenes møddinger blandede sig med dunster fra husenes svindgruber, datidens toilet, som blot var et opmuret hul i jorden uden bund og ofte uden låg. Gruben var ofte placeret inde i huset under trappen til næste etage. Her sivede spildevandet direkte ned i undergrunden, medens de mere faste bestanddele blev liggende, indtil de blev tømt ud på gaden sammen med andet affald, ådsler af selvdøde dyr og slagteaffald. Studedriften gennem byen om foråret må også have trukket et spor af skidt og mæg ned til havnen og under overfarten, hvor stude, passagerer og hestevogne måtte deles om pladsen i de små både.

Det var ikke, fordi det skortede på forordninger og forbud mod svineri i købstæderne, hvor man boede tættere sammen end på landet. Nogle af disse forordninger stammede helt tilbage fra middelalderen. Det var for eksempel forbudt at lægge mæg og møddinger på gaden, slagterne måtte ikke udlede "*blod og anden urenhed som stank gør udi (...) algade eller stræde*", og felberederne skulle fjerne deres affald fra garveriet; men i Assens og sikkert også i andre købstæder kneb det med at efterleve forordningerne. Byfoged Hans Uldall i Assens klagede i hvert fald over "*mægdynger*" i Assens' gader, som kunne blive liggende i halve og hele år, selv om det var borgernes ansvar at transportere affaldet uden for byen, hvis der ikke var en rakker eller natmand til at gøre det beskidte arbejde.

Lavsvæsenet

I midten af 1700-tallet var der 7 felberedermestre i Assens, og de fleste havde kun få ansatte, ofte en svend og en læredreng, som boede hos mesteren. Felberederne var som andre håndværksgrupper organiserede i lav, og i Assens havde de haft lavsartikler siden 1555, men først i 1748 blev felberederlavet i Assens formelt godkendt.

Referat fra lavsmødet i Assens felberederlav i 1749, hvor Søren Mortensens stedsøn, Jens Pettersen Grønlund blev indskrevet som lærling.

Håndværkslavene var en slags faglige broderskaber, som havde været kendt siden middelalderen. Der var lav både for mestre og svende. Mesterlavene bestemte antallet af håndværksmestre og fastsatte priserne. Lavene fungerede samtidig som syge- og begravelseskasser og også selskabelige foreninger. Der blev valgt en oldermann for et eller flere år ad gangen samt nogle bisiddere blandt mestrene. Lavet afholdt 4 årlige møder, som startede med, at oldermannen slog tre slag på et træskrin til lavets dokumenter og værdigenstande, kaldet Laden, og åbnede låget. Så længe låget stod åbent, foregik mødet efter en særlig dagsorden. Når låget blev lukket, var ordet frit.

Når en læredreng blev indskrevet, foregik det også på et lavsmøde, hvor alle mestre og magistraten var til stede. Læretiden var udstået, når lærlingen havde fået godkendt sit svendestykke af lavet. Ville han være mester, skulle han først være mestersvend og derefter fremvise et mesterstykke for lavet, inden han kunne få borgerskab. Håndværkslavene og deres monopol på handel blev fra slutningen af 1850-erne gradvist fortrængt af den nye næringsfrihedslov, som åbnede for, at man frit kunne etablere sig i ethvert erhverv. Det skulle styrke den fri konkurrence.

Søren Mortensen

Men tilbage til Søren fra Hjerup, som nu skulle i gang med voksenlivet i købstaden. Han blev sandsynligvis udlært efter de 6 års læretid, som var det normale. Derefter har han været svend i nogle år, og 26. april 1713 fik han borgerskab som felbereder-mester i Assens. Så kunne han gifte sig med sin kæreste, Maren Madsdatter. Kun to af Søren og Marens tre, måske fire børn nåede voksenalderen, sønnen Mads og datteren Birte Katrine.

Søren Mortensen må også have "stået sig godt", for ved grund- og bygningstaksationen i 1737 ejede han den ene af to matrikler i byens hovedgade, Østergade 38. Det var en af byens større gårde, som i dag kendes som Plums Gård. Hele ejendommen Østergade 38 tilhørte i 1801 storkøbmanden Jørgen Chr. Dreyer, far til maleren Dankvart Dreyer. Han byggede et nyt, grundmuret forhus, og det var her, sønnen Dankvart blev født i 1816.

I februar 1745 døde Søren's hustru, Maren, omkring 60 år gammel. Hun blev begravet på kirkegården i Assens ved den søndre side af kirken, som var den fineste og dyreste, og der blev ringet for liget med alle klokkerne. Begge dele var tegn på velstand, for det kostede ekstra.

I 1746 giftede Søren Mortensen sig med endnu en Maren, Maren Jensdatter Grønlund, enke efter felbereder Peder Madsen Grønlund. Det var hendes 17-årige søn af første ægteskab, som Søren på et lavsmøde i 1749 begærede "*indskreven til at lære Felbereder Handverch i 4 Aar fra denne Dags Dato at Reigne*".

Søren Mortensen var lavets oldermann i 1750-erne, men i 1760 bad han lavet om at finde en afløser, formentlig på grund af sin alder. Sønnen Mads Sørensen blev kortvarigt hans efterfølger som oldermann, indtil han døde i december 1761. Søren Mortensen døde 18. juni 1762 i den lille bygård i Ladegårdsgade, hvor han havde boet med sin 2. kone. Han må have været en gammel mand, vel omkring 75 år. Ved skifteforretningen efter sønnen Mads, som var død et halvt år forinden, havde han frasagt sig værgemålet over Mads' 5 umyndige børn "*i henseende til hans alderdom og svaghed*", og fordi han ikke regnede med at leve så meget længere.

Landsbyen flytter med

Da Søren døde, havde han en gris gående i sin lille bygård, og 3 køer græssede uden for Ladegårds Port. Han lejede også en del jordstykker i bymarken, som var tilsået med byg, rug og havre. Så på sin vis var landbruget flyttet med til købstaden. Byjorden var oprindeligt skænket af kongen med det formål at sikre, at byens borgere kunne brødføde sig selv. De kunne alt efter formåen leje eller købe jordstrimler i Assens Bymark, som i 1600-tallet var på 8-900 tdr. land agerjord. De borgere, der dyrkede byjorden, blev kaldt avlsbrugere.

Byggen var den vigtigste afgrøde, for byggrød og flæsk var nogle af grundstenene i kosten. Byg blev også brugt til fremstilling af øl og brændevin, for vandet kunne ikke drikkes. Søren fremstillede selv sin brændevin i bryggerhuset, hvor han havde en "*1 liden indmuuret brygger og Brændeviins Kiedel med Hatt og Piibe*".

Damgade 19, Assens. Kilde: Assens Lokalarkiv.

Det var gået Søren fra Hjerup godt i Assens. Boets beholdning efter gæld var 188 rigsdaler, 4 mark, 7 skilling, hvoraf enken arvede halvdelen, og resten blev fordelt blandt hans børn, det vil sige hans datter og den nyligt afdøde søn, Mads Sørensen, 6 børn.

Mads Sørensen

Sørens søn, Mads Sørensen, "*beskuede dette, moysommelige Liv ved Fødselen Anno 1714 d: 29. April,*", som der står på epitafiet. Den 29. april var nu dåbsdagen, og det var 4. søndag efter påske.

Det må have ligget i kortene, at Mads som eneste søn skulle overtage felberederiet efter sin far; men han må have fået mere skolegang end den, man fik i den stedlige latinskole ved siden af kirken, for med tiden fik han, som det fremgår af epitafiet, flere tillidshverv i byen.

Klar til voksenlivet

Som søn af en felberedermester har Mads kunnet nøjes med fire års læretid. Fredag den 16. maj 1738 fik Mads borgerskab som felberedermester, og samme dag blev han gift med Lene Maria Jensdatter. Lene Marias forældre var trædrejer Jens Mathiasen i Damgade og hustruen Gertrud. Mads og Lene Maria må have kendt hinanden, fra de var børn, for deres fædre var fadder til flere af hinandens børn.

Mads og Lene Maria fik 10 børn, heraf døde de 4 som spæde eller små. Det var et livsvilkår i 1700-tallet, hvor 20-25 % af alle danske børn døde, inden de fyldte 1 år. Epidemier, for eksempel børnekopper, gjorde med jævne mellemrum voldsomt indhug i søskendeflokkene landet over. Selv sygdomme, vi i dag vil betegne som banale, kunne være dødelige, fordi der ikke fandtes nogen behandling.

De første år boede familien i et mindre byhus i Damgade. Siden købte Mads en del af det store gårdkompleks længere nede ad gaden i nr. 19, klos op ad kirken. Mads' del af huset havde flere stuer, en del kamre, lofter, udhuse og "salen", som lå på 1. sal og havde 6 vinduesfag til gaden. Her boede han til sin død, og her må han have haft sin felberedervirk-somhed, tæt på Strandmøllendammen. Hele gårdkomplekset i Damgade 19 blev revet ned i 1916 og gav plads for den nuværende kirkeplads.

Det holstenske kyrasserregiment

I gården til nr. 19 var der en Rytter Baraque med Stald. I det meste af 1700-tallet lå der en garnison soldater i Assens, selv om det i denne periode lykkedes Danmark at holde sig ude af krige. Soldaterne skulle indkvarteres privat og holdes med kost. De, der havde råd, kunne slippe for at have soldater boende ved at betale indkvarteringspenge. De mere velhavende gårdbesiddere byggede soldaterbarakker i deres bygårde. I 1770 var der i Assens indkvarteret 131 mand med

20 koner og 94 heste. Søren Mortensen betalte indkvarteringspenge. Hans søn, Mads Sørensen, byggede derimod en soldaterbarak i sin gård i Damgade.

I 1745 nedkom Lene Maria med en søn, som fik navnene Hans Jacob Rabe. Han burde vel egentlig have heddet Søren efter sin afdøde storebror. I stedet ser det ud til, at han blev opkaldt efter sin mors onkel, Hans Jacob Mathiasen, som var drejer i Dreslette. Det tyske drengenavn, Rabe, som betyder ravn, fik han muligvis efter oberst Rabe von Kalckreuth, som var udstationeret i Assens ved det holstenske regiment. Han døde ugift i november 1743, kun 48 år gammel. Det er meget tænkeligt, at Mads og Rabe kendte hinanden. Rabe von Kalckreuth var af tysk officersslægt, men født i Danmark, og han var næsten 20 år ældre end Mads. Han ejede to herregårde på Sjælland, Hellestrup og Niløsegård, som han i sit testamente donerede til en stiftelse for 10 aldrende og trængende, velfortjente officerer "eller andre skikkelige mennesker" og 10 fattige på godserne. Han arbejdede også for en human behandling af fæsterne på godserne. Det er nærliggende at tænke sig, at Mads og Rabe delte tanker om et mere humant samfund.

Borgeren

Mads steg hurtigt i købstadens hierarki. Med tiden fik han flere betroede hverv som kirkevæрге og overformynder, og han var lotterikollektør i Assens for et Københavnsk lotteri: "Det Kiøbenhavnske Kongelig allernaadigst Privilegeret Lotterie". Disse tillidsposter fik man kun, hvis man var en agtet og formuende borger i Assens.

Jeg forestiller mig, at tillidshvervene ret hurtigt tog al hans tid, og at felberederarbejdet blev lagt på hylden. Mads var tunghør, men i hvilket omfang det har spillet ind, kan jeg ikke vide. I 1759 skænkede han kirken et ur, der blev opsat over orglet, hvor det skulle være en pryd for kirken og med sine slag bidrage til, at "den tunghøre giver" bedre kunne følge med under prædikenen. Uret eksisterer ikke længere.

Kirkeværgen

førte tilsyn med kirkebygningen og var regnskabsfører for kirken. Hvervet havde været kendt siden middelalderen, men blev lovfæstet af Christian IV i 1643. Meget tyder på, at Mads Sørensen blev kirkevæрге omkring 1747. Ved datteren Marens dåb den 9. februar 1748 blev kirkens ny døbefont, som var anskaffet året før, taget i brug, og Maren var ifølge sognepræsten det første barn, der blev døbt i den. I dagens anledning var fadderne ikke valgt blandt familie eller venner, som Søren og Lene Maria plejede, men blandt kirkens og byens spidser: sognepræsten, byfogeden, transportforvalteren, apotekeren og kateketen.

I midten af 1700-tallet var der ifølge kilderne for alvor brug for en ny type kirkevæрге i Assens. Der herskede nærmest lovløse tilstande i byens administration, og det bredte sig også til kirken, hvor "der haver vaaret en fordærvelig Manner i Assens". Der var stor udskiftning på posten som kirkevæрге, og på grund af magistratens manglende tilsyn med kirkens regnskaber havde de foregående kirkeværger været tilbøjelige til at stikke kirkens penge i egen lomme.

Den smukke middelalderkirke var midt i 1700-tallet stadig medtaget af svenskernes hærgen og mange års misrøgt. I 1755-56 forsøgte Mads Sørensen at samle penge ind til en nødvendig reparation af tårnuret i kirken, som må have været vigtigt for borgerne. Der indkom kun 20 rigsdaler, men så var kirken så heldig at vinde 70 rigsdaler i Mads Sørensens lotteri! Det rakte på ingen måde til et nyt tårnur, men det gamle ur kunne da repareres. Først i 1794 fik kirken råd til et nyt ur.

Mads Sørensen måtte i sin tid som kirkevæрге også tage sig af reparationerne af de tilbagevendende sætningsskader og sammenstyrtninger af kirkegulvet, som var en følge af begravelserne under kirkegulvet. I 1747 sank gulvet under

Koret i Assens Kirke. Formentlig et historisk maleri, for klædedragten ligner 1600-tallets, og kirken er intakt. Dankvart Dreyer 1840-41. Kilde: SMK.Open.

sideskibets stolerækker, og i 1755 måtte gulvet i koret opfyldes og genetableres.

Tiden var endnu ikke moden til at gøre op med skikken om begravelser inde i kirken. Først et halvt århundrede senere, i 1805, kom forbuddet, fordi lægestanden fik overbevist kongen om, at det var uhygiejnisk. Lægerne hævdede, at dunsterne, der trængte ud i kirkerummet, foruden at være generende for kirkegængerne ligefrem var sundhedsskadelige, da de kunne indeholde sygdomskim. Senere i 1800-tallet fandt man ud af, at det ikke var dårlig luft, men bakterier, der var årsag til mange sygdomme,

Overformynderen

havde til opgave at forvalte de umyndiges midler og føre tilsyn med børnenes forhold. Der var udpeget to overformyndere ad gangen, og det skulle være to af byens fine og fornemme borgere, som var uberygtede, oppe i årene og havde formue.

Da Mads Sørensen døde i 1761, påpegede hans med-overformynder, købmand Niels Closter, at der manglede penge i overformynderkassen, idet han "*ved Eftersyn i Over Formynder Bogen har befunden eendel u-rigtigheder i overformynder tienisten angaaende*". Han skulle ikke hænge på en eventuel gæld til kassen!

Det var magtpåliggende for skifteforvalteren, Hans Uldall – som nu også var byens borgmester – at disse forhold blev bragt i orden hurtigst muligt. Det blev derfor besluttet, at Mads' afløser som overformynder, Hans Olsen, skulle gennemgå regnskabet. Der var ikke meget kød på historien om uregelmæssighederne i overformynderkassen. Der var selvfølgelig sager under behandling, og så havde Mads Sørensen mod renter udlånt to umyndige søskendes arv på o. 100 rigsdaler til børnenes far. Da faren døde, kunne boet ikke tilbagebetale lånet. Det beløb skulle Mads Sørensens bo selvfølgelig udrede.

Det trak gevaldigt ud med Hans Olsens undersøgelse, og derfor bad arvingerne i begyndelsen af 1763, om de ikke måtte stille 200 rigsdaler til sikkerhed for de eventuelt manglende penge i overformynderkassen, så skifteforretningen kunne blive afsluttet. Det gik skifteforvalter Uldall med til, selv om det var ham "*meget u-kiert, at saadanne u-rigtigheder og særdeles som i dette fald for u-myndiges Midler endnu skulle staa aaben*", og han havde da også påtalt dette overfor Hans Olsen flere gange. Både kirkens og lotteriets regnskaber blev gennemgået og blev fundet i orden, så der er ikke noget, der tyder på korruption fra Mads Sørensens side.

Hans Uldall

Jeg har nævnt Hans Uldall et par gange, og han fortjener at få et par ord med på vejen. Han havde som by- og herredsfoged i 1743 af Stiftamtet i Odense fået overdraget eneansvaret for byens styre, for på rådhuset var "*Alt i største Confussion og Urigtighed med mere og videre*." Et så drastisk indgreb i købstadens styreform må have hørt til sjældenhederne. Hidtil var byen blevet styret af en eller flere borgmestre og rådmænd, valgt blandt byens borgere og udnævnt af kongen. Vi er 100 år før grundlovens indførelse, retsstaten var der ingen, der have hørt om endnu, og nepotisme og magtmisbrug hørte til dagens orden. Rådsmedlemmerne sørgede kort sagt for deres egne.

Nu indførte Hans Uldall en ny styreform i Assens med én borgmester og 8 eligerede (valgte) borgere. Der var ikke tale om en tidlig form for demokrati, men derimod et borgerråd, som kunne fremføre borgerskabets synspunkter over for borgmesteren og forhandle med amtmanden i Odense. Det var et borgerligt ombud, som varede livet ud. Gradvist kom der mere styr på byens administration og pengeklager.

Hans Uldall stammede fra landsbyen Uldal ved Gram i Sønderjylland. Han havde været lakaj ved hoffet i København og siden taget juridisk embedseksamen, inden han kom til Assens som by- og herredsfoged. Han havde 2 sønner: Johannes, som blev landsdommer i Odense, og Peter, som blev advokat ved Højesteret. Peter Uldall fik i 1772 pålagt at føre forsvaret for dronning Caroline Mathilde og Johan Struensee. Senere blev han udnævnt til generalfiscal, det vil sige den øverste statsanklager.

Iværksætteren

Mads Sørensen var også lidt af en handelsmand, i dag ville vi nok kalde ham iværksætter. Ifølge skiftebrevet ejede og udlejede han omkring 30 jernkakkelovne til folk i Assens og de omkringliggende sogne, hver til en værdi af mellem 7 og 18 rigsdaler. Selv om tiderne efterhånden blev bedre, havde mange sikkert svært ved selv at afholde udgiften til en kakkelovn. Lejen forfaldt hvert år til Mikkelstdag. Han lånte også penge ud i betydeligt omfang.

Ved sin død havde han store mængder kaffe og te liggende på loftet: 137 kg kaffebønner og 125 kg te af god kvalitet til en samlet værdi af 416 rigsdaler. Der var også kasser med dusinvis af te- og kaffekopper i dødsboet. Varerne havde han sikkert bestilt hjem fra København, hvor aviserne annoncerede med de nymodens nydelsesmidler og udprægede luksusvarer. Indimellem betalte han også sine regninger i byen med kaffe og te. Mads havde desuden 22 glas 'Gratia Probatia' liggende, som han havde anskaffet i december 1761

kort før sin død. Glassene kostede godt 5 rigsdaler og var ikke betalt.

Mon ikke byskriveren har skrevet forkert, og det i virkeligheden drejede sig om 22 glasflasker med "*Gratia Probatum*". Det var et medikament, som var opfundet i Holland i 1600-tallet og havde fået ry for at være en "mirakuløs medicin," som blandt andet kunne styrke maven, helbrede skørbug, afhjælpe ængstelse, men som især kunne helbrede nyre- og blære-lidelser. Medicinen findes stadig i en moderne udgave kaldet Haarlem olie og indeholder svovl, fyrre- og hørfrøolier. Om medicinen var bestilt med salg for øje eller til privat brug, ved jeg ikke, men på det tidspunkt var Mads meget syg.

Lene Maria og Mads dør

I 1759 ansøgte Mads og Lene Maria Frederik den 5. om, at den længstlevende måtte hensidde i uskiftet bo. Måske var Lene Maria syg allerede på det tidspunkt, for da Mads modtog bevillingsbrevet fra kongen i oktober 1759, var hun død, 43 år gammel.

Den 1. maj 1761 giftede Mads Sørensen sig igen, denne gang med Lene Marias kusine, Lene Cortdatter, men først måtte der afholdes samfrændeskifte, så børnene kunne få opgjort deres mødrene arv. Det vil sige et skifte med deltagelse af slægtninge på både morens og farens side, deraf navnet. I skiftedokumentet står blandt andet, at "*det har været stedse min Salig Kones Villie, saavel som min, at vores Børn skulde gaae lige i Arv med hinanden, og at en datter skulde nyde ligesaa meget, som en Søn.*" Det var lighedstanker længe før, kvinders rettigheder kom på dagsordenen, og det må have været et meget usædvanligt standpunkt midt i 1700-tallet. Kvinder var umyndige, og en søsterarv udgjorde kun halvdelen af en broderarv. Det tyder på, at Mads og Lene Maria havde taget de nye oplysningstanker til sig; men da Mads døde et halvt år efter, blev arven efter ham igen delt på den gængse måde.

Den 28. december 1761 døde Mads Sørensen kun 47 år gammel. Der blev straks sendt bud til skifteforvalteren, borgmester Uldall, som indfandt sig samme aften sammen med Mads' afløser som overformynder, Hans Olsen, og de to vurderingsmænd, der skulle registrere og forsegle værdierne i boet. Enkens lavvæрге, bager- og lavsmester Johan Friderich Bolt, var også til stede. Søren Mortensen frabad sig at blive væрге for sine børnebørn, da han "*formeente at hands leve tiid efter al anseelse vilde kuns være kort*" og i hans sted blev svogeren, snedker og bedemand Laurids Schiøtte, udpeget som formynder for de 5 umyndige børn.

Som nævnt var der meget at gøre op i hans eget bo og i de betroede offentlige pengekasser. Foruden gården i Damgade ejede Mads også huse i Ramsherred og Damgade, en have med frugttræer til en værdi af 40 rigsdaler, en urtehave samt en del jordlodder i Assens Bymark på i alt 42 tdr. land til en værdi af ca. 500 rigsdaler. Eventuelle kreditorer og arvinger blev efterlyst i *de Kiøbenhavnske og Altonaiske aviser*¹, og skifteforretningen kom til at løbe over mere end 1 år.

Arven efter Mads Sørensen, efter at alt var gjort op og gælden betalt, var 3.465 rigsdaler, så han var en velhavende mand. Halvdelen tilfaldt enken, og den anden halvdel blev fordelt mellem de 6 børn med en broderlod på 346 rigsdaler, 3 mark og 6 skilling, og en søsterlod på det halve, 173 rigsdaler, 1 mark og 11 skilling. Hertil kom arven efter moderen. Hertil kom arven efter børnenes mor, der også var betydelig.

Epitafiet i Assens Kirke

Mads blev begravet sammen med sin første hustru under kirkegulvet i sydsiden af kirken ved siden af komtesse Anna Elisabeth von Trampes kapel. Enken og børnene besluttede i fællesskab, at der skulle bekostes et epitafium, en minde-tavle over deres mand og far, som skulle ophænges i kirken over graven. Den ældste søn, Jens, tog derfor til Haderslev, hvor han bestilte og formedelst 8 rigsdaler købte epitafiet, som nu hænger i det nordre sideskib i Assens Kirke. Man fornemmer enkens sorg: "...hvilket kierligt ægteskab! Som varede kuns 8 maaneder hun efter en Saa kort en Glæde maatte begræde; da det behagede Gud, ved en sagte og salig død fra hende! at bort Kalde, Den Salig Mand."

Epitafiet over Mads Sørensen i Assens Kirke

¹ Altona var dengang en dansk havneby ved Elben, nu er byen en del af Hamborg.

Epitafierne havde deres storhedstid i kirkerne i 1600-tallet og blev mest benyttet af adel og præster og i købstæderne af de rige købmænd og rådsmedlemmer. Senere bredte skikken sig til det velstående borgerskab. Adelen havde råd til epitafier i sten, mens borgerskabet ofte måtte nøjes med træ. Mads Sørensens epitafium er typisk for de senere epitafier også af træ og udstyret med et såkaldt riffelmaleri eller illusionistisk maleri, der set fra venstre viser Jesu korsfæstelse og fra højre side opstandelsen. I midten af 1700-tallet var brugen af epitafier dog ved at gå af mode, og de forsvandt helt med forbuddet mod at foretage begravelser inde i kirken. Kunstneren til epitafiet er ukendt, men i Haderslev Domkirke hænger et epitafium med samme motiv.

Mads og Lene Marias børn

Da Mads Sørensen som den sidste af forældrene døde i december 1761, var kun den ældste søn, Jens, myndig. Den næstældste, Hans Jacob, var 16 år, Maren var 13, herefter kom Søren på 12, Anne Dorthea på 10 og lille Morten Fugl på 5 år. Enken, Lene Cortdatter, havde selv mistet sin far som 11-årig. Nu var hendes eget ægteskab slut næsten inden, det var begyndt, og som 37-årig stod hun tilbage med 5 umyndige stedbørn, som hun sammen med den ældste stedsøn, Jens, fik ansvaret for med hensyn til "underholdning, skolegang, Guds frygt og Christlig op Tugtelse og Lærdom".

Børnene tog efter forældrenes død slægtsnavnet *Drejjer* efter deres morfar, der var trædrejer. Ingen af sønnerne overtog felberederiet. Det snavsede erhverv har næppe tiltalt dem, for i løbet af blot to generationer var familien kommet til at tilhøre den velhavende og mest ansete del af borgerskabet i Assens, og de havde en pæn arv.

Verden uden for købstaden åbnede sig gradvist, og både *Hans Jacob, Maren og Anne Dorthea* slog sig som unge ned i København, hvor der var gyldne tider. Der blev tjent store formuer på handel og skibsfart, ikke mindst på slavehandlen, som ingen endnu satte spørgsmålstegn ved. Samtidig var pietismen med sit strenge moralsyn ved at blive afløst af en mere løssluppen livsstil, og fra 1768 kunne borgerskabet igen gå på maskerade.

Hans Jacob blev brændevinsbrænder og barberkirurg, som var datidens skadestue. Maren giftede sig med en noget ældre urtekræmmer, og Anne Dorthea var to gange gift med kongelige hofdestillatører. Hun blev gammel og meget velhavende. Som den eneste af Mads Sørensens børn blev *Søren Madsen Drejjer*, min 3 x tipoldefar, i Assens hele livet. Han var den første af 3 generationer af slægten, som var bagere, brændevinsbrændere og avlsbrugere i bygården på Gåsetorvet i Ladegårdsgade. Her blev min oldemor, Anna Elisabeth Drejjer, født i midten af 1800-tallet.

Broen over kirkegårdsåen i Assens. Dankvart Dreyer, 1842. Kilde: SMK.open

Kilder

- "Assens gennem 700 Aar", Lauritz Maaløe, Odense, 1936.
- "Vestfynske fæstebønder", Karl Peder Pedersen, Landbohistorisk Selskab, 1984.
- "Dengang vi var bønder", Peter Henningsen, Gad, 2019.
- "Gamle huse i Assens. Jævnføringsregister over ejendomsnumre samt grundejerfortegnelse for "Assens Købstads Bygrunde 1682-1863."
- "Assens – værn af smukke danske huse af bygningskulturel værdi." 1970.
- "Mennesket og Havnen." Museum Vestfyns udstilling.
- "Studehandel", Wikipedia.
- "Maleren Dankvart Dreyer", Suzanne Lauridsen, Forlaget Vandkunsten, 2008.
- "Rigsdaler som betalingsmiddel i Danmark", Leif Christensen.
- "Danmarkshistorien.dk", Aarhus Universitet.
- "Danmarks Kirker, Vor Frue Kirke, Assens", Nationalmuseet.
- "Købstædernes administration 1660-1970", Dansk Center for Byhistorie, Aarhus.
- "Købstæderne under enevælden." natmus.dk.
- "Dagliglivet i købstæderne i 1700-årene". thorshoj.dk
- "Skarn, ære og "god politi" i den tidligmoderne by", Jørgen Mührmann-Lund.
- "Træk fra de Svendborg felberederes historie". fynhistorie.dk
- "Købstæder og byboere", Kathrine Tobiasen, Slægtsforskeren, nr. 3, 2017
- "Livets store begivenheder", Kathrine Tobiasen, Slægtsforskeren, nr. 3, 2022.
- "Rabe von Kalckreuth", Wikipedia.
- Assens Lokalarkiv / Arkiv.dk.
- Nygaards sedler.
- "www.2.kb.dk-medhist-barberkirurgi".
- Arkivalier: kirkebøger, folketællinger, skifte- og panteprotokoller mv.

KLOG KONE, "BENBRUDSLÆGE" OG EXAMINERET JORDEMODER

Jens Jensen
Særkærparken 141
7500 Holstebro
Tlf.: 2628 6472
jens.jensen.holstebro@hotmail.com

Prolog

Slægtsforskningen er fyldt med beretninger om store bedrifter og medaljer. Og som oftest handler det om mænd. Men heldigvis gemmer der sig mange historier om kvinder, der kæmpede imod de vilkår, der bød sig i deres tid, og hvis historie skal skrives, selv om vi ikke kan vise flotte medaljer frem. Sidst skrev jeg om Lisabeth Bohn fra Bornholm, der i slutningen af 1600-tallet stred med den uredelige amtsskriver August Dencker.

Denne gang handler det om Maren Andersdatter Dahl fra Vrensted Sogn i Nordjylland, der for 200 år siden, som klog kone, kunne sige sig fri for anklager om kvaksalveri og lod sig uddanne som jordemoder.

Avisnotitsen

Præcis for 200 år siden kunne man i Aalborg Stifts Adresse-Avis og Avertisementstidende den 30. juli 1823 læse følgende:

Den i Hr. Wandalls Avis No. 87 den 26de Juli ommeldte Gjordemoder i Dronninglunds Sogn, er ikke ifølge Overretsdommen dømt til at bøde 20 Rbdlr. Sølv for begaaet Qvaksalverie, men for Overtrædelse af den hende meddeelte Bevilling, skjøndt hende uafvidende; hvilket hun finder sig beføiet til offentlig at bekjendtgjøre.

**Maren Andersdatter Dahl,
examineret Gjordemoder.**

Den i Hr. Wandalls Avis No. 87 den 26de Juli ommeldte Gjordemoder i Dronninglunds Sogn, er ikke ifølge Overretsdommen dømt til at bøde 20 Rbdlr. Sølv for begaaet Qvaksalverie, men for Overtrædelse af den hende meddeelte Bevilling, skjøndt hende uafvidende; hvilket hun finder sig beføiet til offentlig at bekjendtgjøre.

*Maren Andersdatter Dahl,
examineret Gjordemoder.*

Forældre og familieforhold

Maren Andersdatter kom til verden den 2. juni 1776 og blev døbt måneden efter, den 7. juli, i Vrensted Sogns kirke, Børglum Herred, Hjørring Amt.

Hendes mor Birthe Thomasdatter (1743 – 1811) var en klog kone. Hun havde i flere år helbredt flere hundrede mennesker for både indvendige og udvendige sygdomme og især for benbrud og åbne sår, hvortil hun for det meste anvendte planteudtræk.

Marens far var Anders Christian Christiansen (1733 – 1805). Han var husmand og gik med post mellem Løkken og Aalborg. I sidste halvdel af 1700-tallet, hvor mund til mund var den mest almindelige kommunikation mellem jævne folk, har Anders som post nok været en omvandrende reklame for sin kloge kones evne til at helbrede folk.

Maren Andersdatter blev trolovet med Poul Sørensen (født 1764 - død?) den 25. juli 1797 og blev gift den 3. november 1797 i Vrensted Kirke. Mindre end to måneder efter vielsen fik de deres første barn, Søren, og så fulgte Thomas Christian i 1800, Birthe Marie i 1803, Johanne Marie i 1805 og Ane Kirstine i 1809. Til slut Maren i 1816.

Det ser ud til, at de i de første år efter vielsen flyttede en del rundt. Således blev deres fem børn døbt i fire forskellige

Den kloge kone havde en vigtig position i samfundet. Der var ikke læger til menigmand, og for øvrigt havde man nok mere tiltro til de kloge folk alligevel. Den kloge kone var samfundets læge, hjælper og rådgiver, og derfor uundværlig. (Tegning af Julius Exner »Hos den kloge kone«).

sogne. Men de endte i Dronninglund Sogn, Dronninglund Herred, Hjørring Amt.

Tilnavnet "Dahl" dukker først op i forbindelse med børnenes dåb og refererer til en lokalitet i Poul Sørensens fødesogn Ajstrup i Kær Herred, Aalborg Amt.

Hendes start som klog kone og domme for kvaksalveri

Maren Andersdatter Dahl gik i sin mors fodspor som klog kone. Hun havde, efter eget udsagn, helbredt nogle hundrede mennesker, som kom rejsende mange mil. Og iblandt dem mange, som lægerne ikke havde kunnet hjælpe.

På den tid, hvor Maren Andersdatter slog sig ned som klog kone, havde de kloge folk en vigtig position i samfundet. Her søgte folk hjælp og vejledning, og tilliden til de kloge folk var generelt stor. Samtidig var der meget få læger, og de var ikke for den jævne befolkning og menigmands pengepung.

Efter 1794 måtte kloge folk kun tilbyde at helbrede sygdomme, hvis de fik kongelig tilladelse. Den givne tilladelse gjaldt for bestemte sygdomme og i et afgrænset lokalområde.

En sådan tilladelse havde Maren Andersdatter Dahl ikke. I 1817 var hun blevet dømt til seks gange fem dages vand og brød i tugthus for begået gentaget kvaksalveri, og det gav hende anledning til at søge om tilladelse til at behandle benbrud, legemsbeskadigelser og åbne sår med mere. Hun tilbød at lade sig eksaminere.

Sognepræsten anbefalede hendes ansøgning. Især begrundet i, at der var seks mil (ca. 45 km.) til nærmeste læge ad veje, der på visse tider af året var nærmest ufremkommelige. Dertil kom, at der var meget få læger, og de var forbeholdt de mere velstillede sognebørn.

Maren Andersdatter Dahl blev eksamineret den 20. maj 1818 i Aalborg af stiftsfysikus Koefoed og distriktskirurg With i Lemvig. De fandt, dels at hun havde det nødvendige kendskab til behandling af gamle sår og buldninger, dels talte hendes virke som examineret jordemoder for en bevilling. Men under hensyn til de to tidligere straffedomme fik hun ikke yderligere tilladelser til at virke, uden at den syge havde været besigtiget af en læge. Maren Andersdatter Dahl fik sin bevilling den 17. oktober 1818, og samtidig blev tugthusstraffen på vand og brød formildet til 20 Rigsdaler i bøde. Hun blev således den første kvindelige "Benbrudslæge" i Jylland.

Examineret jordemoder

I 1817 var Maren Andersdatter Dahl taget til København. Nærmere bestemt til Fødsels- og Plejestiftelsen der på det tidspunkt havde til huse i Amaliegade. Fødselsstiftelsen, der var oprettet i 1750, var en institution, hvor ugifte kvinder kunne føde uden at opgive deres eget eller faderens navn til myndighederne.

Her blev Maren Andersdatter Dahl optaget som læredatter, hvilket betegner et fruentimmer fra landet, der gives ophold på Fødselsstiftelsen for enten frit eller mod betaling at oplæres til jordemoder. Der blev omhyggeligt ført protokol over alle læredøtre. Hvor de kom fra. Hvornår de var ankommet og rejste igen. Om opholdet var frit eller mod betaling, og hvad regningen eventuelt løb op i.

Der var optag to gange om året med cirka 14 læredøtre, påske og mikkelsdag. Opholdet og uddannelse varede et halvt til et helt år. I protokollen er Maren Andersdatter Dahls data indlagt som en løs seddel med følgende tekst:

"Maren Andersdatter, Snedker Poul Sørensen Dahls Hustru af Ørsø i Dronninglund sogn i Hjøring Amt. Den 25 Septbr: 1817. (sign.) Bendts."

Det vides ikke, om opholdet var frit eller selvbetalt, ligesom tidspunkt og varighed for opholdet på Fødselsstiftelsen heller ikke kendes. Da sedlen er dateret den 25. september 1817, er det sandsynligt, at det er datoen for eksaminationen forud for opholdets afslutning inden et nyt optag Mikkelssdag mandag den 29. september.

Det er uvist, hvorfor hun ikke var indskrevet i protokollen på regulær og ordentlig vis. Måske har hun ikke kunnet møde rettidigt til optaget i Påsken 1817 på grund af den verserende retssag for kvaksalveri. Men givet er det, at det var

Protokol over Læredøtre. Her ses forsiden af protokollen for perioden 1806 til 1836. Den kan ses på Arkivalier Online sammen med de øvrige op til 1933.

omstændeligt i 1817 at rejse fra Ørsø i Dronninglund Sogn til København og i minimum et halvt år at efterlade familien. Ikke mindst at efterlade den sidst fødte datter på omkring et år. De større søstre Johanne Marie på tolv og Ane Kirstine på otte år har sikkert været inddraget i at udfylde pladsen efter deres mor.

Et fag for kvinder

Katrine Marie Povlsen hed den jordemoder, der havde dette skilt hængende foran sit hus. Skiltet er fra 1785, en tid med meget få fag for kvinder, der ville være selvstændige erhvervsdrivende. På skiltet ser man en kvinde med et nyfødt barn i svøb, en af de vellykkede fødsler, som Katrine Povlsen har forestået. En sådan fødsel var ingen selvfølge dengang; mange kvinder døde i barsels seng, og også børnedødeligheden var stor. Uddannelsen til jordemoder blev indstiftet i 1714; den varede 1-2 år og blev afsluttet med en eksamination af en læge. Den daglige undervisning af nye elever stod jordemødrene dog for. For at blive jordemoder skulle man sværge en ed, ligesom læger, og man skulle have borgerskab. Det var påbudt at skilte med sit erhverv, så det var let at finde jordemoderen, når verne meldte sig. Kilde: Nationalmuseet

Jordemoderskilt for Katrine Marie Povlsen, 1785. Nationalmuseet

Kilde til Maren Andersdatters ophold på Fødselsstiftelsen: Rigsarkivet – Arkivalier online: Protokol over Læredøtre 1806-1838 opslag 24/67. Søg "Protokol over læredøtre" på Google.

Anklage for kvaksalveri 1823

I 1822 overskred hun sin tilladelse som klog kone og "benbrudslæge" og blev af underretten dømt til tugthus. Hun ankede til overretten i Viborg, og dommen faldt d. 9. juni 1823. Retssagen indledes således:

"Aktor Landsoverrets-Prokurator Holm

Contra

Gjordemoder Maren Andersdatter Dahl af Ørsøe i Dronninglund Sogn.

(Afsagt den 9de Juni 1823).

Tiltalte Gjordemoder Maren Andersdatter Dahl af Ørsøe, der i nærværende Sag, ifølge Amtets Ordre af 21de Juni 1822, er sat under Aktion for at have overskredet den hende af det kongelige danske Kancellie meddelte Bevilling til at helbrede udvortes Saar og for at have begaaet Kvaksalveri, er ved Høiesterets Dom af 30te Marts 1818 dømt for anden Gang begaaet Kvaksalveri, og derefter under 17de Oktober s.A. meddeelt Bevilling igjennem det Kongelige danske Kancellie til at kurere udvortes Saar og Beskadigelser, dog kun under en examineret læges Tilsyn og foregaaende Besigtigelse samt Bedømmelse om, hvorvidt Patienten kan overlades til hendes Behandling."

Maren Andersdatter Dahl blev frikendt for kvaksalveri, men hun blev dømt for overtrædelse af sin bevilling og skulle be-

tale 20 Rigsbankdaler sølv til Hjørring Amts fattigkasse samt betale de af sagen flydende omkostninger.

Hendes sidste tid

Vi møder Maren Andersdatter Dahl senere i Folketællingen 1834 i Dronninglund Sogn. Hun er blevet enke, 57 år gammel og bor hos datteren Birte Marie Poulsdatter og dennes familie, og det anføres, at hun virker som "*Examineret Gjordemoder for Sognet*".

Næste gang vi møder hende er i Folketællingen 1840 i Dronninglund Sogn, hvor hun stadig bor hos den samme datter, er blevet 66 år gammel¹ og "*Pensioneret Jordemoder fra Sognet*."

Maren Andersdatter Dahl døde 30. november 1844 og blev begravet i Dronninglund Sogn den 6. december som aftægtskone, 68 år gammel.

Skiftet ved Dronninglunds Herredsfoged giver indtryk af et meget fattigt dødsbo. Til gengæld oplyser skiftet, at alle hendes fem børn stadig lever og er gift.

Afslutning

Set med nutidens øjne kan man mene, at "kvaksalveri" og "overtrædelse af autorisation" er to alen af et stykke, selv om de hører til i hver sin begrebsverden. Det første mest i den lægefaglige og den anden mest i den juridiske verden. Men når Maren Andersdatter Dahl tog kampen og bødestrafpen og for egen regning indrykkede annoncen, er jeg ikke i tvivl om, at det for hende, og på hendes tid for 200 år siden, var en sejr at blive frikendt for kvaksalveri.

¹ Det er ikke ualmindeligt at der er lidt "udsving" i folketællingernes opgivelse af alder, der her burde være "64 år".

Skriv til os

I vores store, brede medlemsskare er der sikkert mange, der ligger inde med spændende viden og nyttige erfaringer inden for slægtsforskningen. Dem skal vi dele med hinanden, så skriv endelig løs! Vi modtager gerne gode slægtshistorier, men prioriterer højt, at der skal være noget at lære af dem, som brug af særlige metoder, kilder, nyttige sider på nettet m.v. Redaktionen hjælper gerne med den sproglige udformning, hvis det skulle være et problem.

Skriv artiklen i Word eller anden tekstbehandler og send evt. illustrationer som særskilte billedfiler; de må *ikke* være indsat i et Word-dokument. Husk, at der ikke må være ophavsretsproblemer med billederne; spørg redaktionen, hvis du

er i tvivl. Undlad gerne at formatere teksten – vores layouter sletter alligevel alle forsøg på opsætning af artiklerne og sætter dem op på sin måde. Angiv gerne, hvor billederne skal placeres eller vedhæft et udkast som PDF, hvis du har gjort dig tanker om layoutet.

Vi glæder os til at høre fra jer!

*Kærlig hilsen
Redaktionen*

ALHEDENS DØTRE

Beretningen om to kolonist-søstre, der brød op fra kartoffeltyskerkolonien på Alheden

Af Jonna Bach
Holstebro
Tlf. 28900401
jonnabach@gmail.com

I midten af 1700-tallet førte den danske konge, Frederik d. 5. (1723-1766), en stor hvervekampagne i Sydtyskland for at få tyskere til at rejse til Danmark. Anført af greve Adam Moltke blev der med plakater, annoncer og udsendte konsulenter forsøgt at hverve tyskere for at få hjælp til at opdyrke de store hedearealer i Midtjylland.

Hvervekampagnen indebar bl.a., at man lovede, at der ville være en lille gård til hver familie, et par stude og får, samt nogle redskaber til opdyrkningen. Derudover ville der blive udbetalt rejsepenge ved ankomsten, dagpenge de første par år, skattefrihed og fritagelse for militærtjeneste i en årrække fremover.

Begrebet "kartoffeltyskere" opstod ved, at man dengang troede, at kartoffelen blev importeret af de tyske kolonister, hvilket dog ikke var tilfældet. Men det var tyskerne, der lærte danskerne at spise dem. Den dårlige sandjord på den jyske hede var velegnet til dyrkning af kartofler. For mange af tyskerne blev det derfor deres levebrød at dyrke kartofler og andre grøntsager og sælge dem til borgerne i Viborg på torvet.

Søstrene **Eva Barbara** og **Ane Elisabeth Cramer** var efterkommere af de første kolonister, Johan Peder Cramer og Anna Barbara Bitsch, hvis forældre indvandrede fra Odenwald i Sydtyskland til Danmark i 1760.

Søstrene Cramer blev banebrydende, både fordi de i begyndelsen af 1800-tallet som nogle af de første kolonister brød op fra Alheden og bosatte sig uden for det lukkede miljø, der var opstået i Grønhøj og Havredal, og fordi de som nogen af de første blev gift med etniske danskere.

Greve Adam Moltke
(1710-1792)

Kartoffeltyskerne ankommer til Danmark

Søstrenes forældre var Anna Barbara Bitsch og Johan Peder Cramer. De blev begge født umiddelbart efter, at deres forældre i 1760 havde gået den lange vej fra Reichenbach i Odenwald i Sydtyskland til Alheden i Midtjylland. Anna Barbara var født i 1763 og Johan Peder i 1761. Begge blev døbt i Thorning Kirke; Frederiks Kirke var endnu ikke bygget. Johan Peder Cramer var søn af Leonhard Cramer og Anna Elisabeth Dalgauer.

Kongens hvervekampagne havde resulteret i, at Leonhard og Anna Elisabeth så chancen for et mere stabilt liv for sig selv og deres efterkommere. De blev gift i Ladenburg i Sydtyskland lige inden afrejsen til Danmark. De var unge og forelskede og havde svært ved at se en fremtid i det krigshærgede Sydtyskland, hvor også hungersnøden truede.

Bregentved Gods, som Frederik d. 5. forærede grev Adam Moltke i 1746 for tro tjeneste. Prospekt af F. Richardt (1819-1895)

Indvandrede i 1760 fra Sydtyskland til Grønhøj (Frederikshøj)

Johan Leonhard Cramer (1726-1801)
g.m. Anna Elisabeth Dalgauer (1726-1792)

Johan Peter Bitsch (1731-1809)
g.m. Eva Jung (1744-1793)

Johan Peter Cramer (1761-1840)

Anna Barbara Bitsch (1764-1836)

Eva Barbara og Ane Elisabeth Cramer

Eva Barbara
(1782-1860)
gift med Christian
Christensen Qvist .
Bosat i Løvel

Ane Elisabeth
(1785-1845)
gift med Jens Jensen Ø
(1793-1881)

Ane Elisabeths efterkommere:

Ane Johanne Jensen
(1816-1901)
g.1.g. med Johannes Poulsen
g.2.g i 1858 med Niels Andersen Nyrup,

Eva Johannesen
(1846-1924)
g.m. Jens Pedersen (Finderup)

Jens Peter Jensen Ø
(1822-1873)
g.m. Ane Cathrine Hansdatter

Ane Elisabeth Jensen
(1851-1937)
g.m. Laurs Pedersen (Hald)

Jacobine
1831-
1831

Anna Barbaras forældre havde mødt hinanden på den lange rejse til Danmark. Hendes far, Johann Peter Bitsch, var 27 år, da han sammen med sin mor, sin stedfar og mindre søskende påbegyndte den lange rejse til Danmark. Undervejs på rejsen døde stedfaren, og Johann Peter Bitsch var nu familiens overhoved. Det forhindrede ham dog ikke i at forelske sig i den kun 15-årige, smukke Eva Jung, der rejste sammen med sine forældre og søskende.

Begge familier var rejst fra Reichenbach/Odenwald ved Heidelberg i marts 1760 og ankom til Fredericia 1. maj samme år – trætte og udslidte efter den lange, primitive rejse. Efter et par måneders ophold i Fredericia blev de sammen med mange andre familier med luthersk tro anvist bosted i Frederikshøj (Grønhøj). De reformerte blev anvist bosted i Frederikshede (Havredal).

Bosætning i Grønhøj

Familierne Bitsch og Cramer ankom til Frederikshøj (Grønhøj) i juli 1760. Men intet var som lovet. Der var ikke andet end lyngheide, mose og krat. Ingen huse eller husdyr, og nogle måtte bo i jordhytter den første vinter.

Johan Peter Bitsch og Eva Jung var blevet trolovet i Fredericia, og så snart de kom til Frederikshøj, henvendte de sig til øvrigheden, og i august 1760 blev de viet i Thorning Kirke. I modsætning til mange andre familier havde Johan Peter Bitsch og hans mor midler med fra Tyskland, så de kunne forholdsvis hurtig få sig etableret med en lille bolig. I indberetning fra Rentekammeret 31. december 1760 står Johann Peter Bitsch opført som gift, ingen børn, og at han og hans hustru er kommet i hus.

*Kirken i Reichenbach.
Foto: Jonna Bach, 2019*

*Dette syn mødte kolonisterne, da de i 1760 fik anvist deres nye bosted. Smukt, men øde og utilnærmeligt.
Foto: Jonna Bach, 2022.*

I juli 1761 fik Johan Peter Bitsch og Eva Jung deres første barn, Johannes, og i 1764 deres første datter, Anna Barbara. De fik yderlig ni børn i årene frem til 1785.

Hos familien Cramer var det lidt anderledes. De havde intet med hjemmefra og måtte etablere sig efterhånden, som der blev bevilget penge og byggematerialer. Men i indberetningen til Rentekammeret af 22. dec. 1761, nævnes Leonhard Cramer som *fæster af gård nr. 20, mådelig bonde med kone og en søn Johan Peder på ½ år.*

En gang om året foretog Rentekammeret en indberetning af kolonisterne, hvor man registrerede bohavne, børn og dyr, og hvor man vurderede, om de var dygtige, ædruelige og flittige, samt deres sociale status.

I 1763 foretog Rentekammeret en indberetning, der udmøntede sig i, at mange familier blev udvist, og tilbage i Frederikshøj blev kun 50 familier, deriblandt familierne Cramer og Bitsch. De første fem år foretog man indberetning hvert år, senere gik der længere tid mellem indberetningerne.

Efterhånden ankom der byggemateriale, så kolonisterne kunne bygge små simple huse og en lille stald, og de fik primitive redskaber til at opdyrke den genstridige hede.

Med slid og udholdenhed lykkedes det for nogle af kolonisterne at få et levebrød ud af det, mens andre rejste videre eller tilbage til Odenwald.

Johan Peter og Anna Barbara voksede således op i dette lille, lukkede samfund langt ude på heden. Der herskede umådelig fattigdom, og det var en kamp for det daglige brød til mennesker og de få dyr, det lykkedes kolonisterne at få.

Kulturen og sproget i Danmark var nyt, og der blev fra de lokale gårdboere set skævt til de mærkelige mennesker sydfra med deres fremmede sprog og kultur, så kolonisterne holdt

Da kolonisterne endelig kom i gang med at bygge deres små gårde, insisterede de på at bo tæt sammen omkring en bybrønd. De var bange for at bo alene på den store hede, hvor der var ulve, tater og tiggere. Der gik dog ikke mange år, før de begyndte at flytte gårdene væk fra byen, derud hvor markerne var. På kortet fra 1788-1815 ses de lige gader med de små matrikler, markerne lå længere væk. Kilde: Historiske kort på nettet.

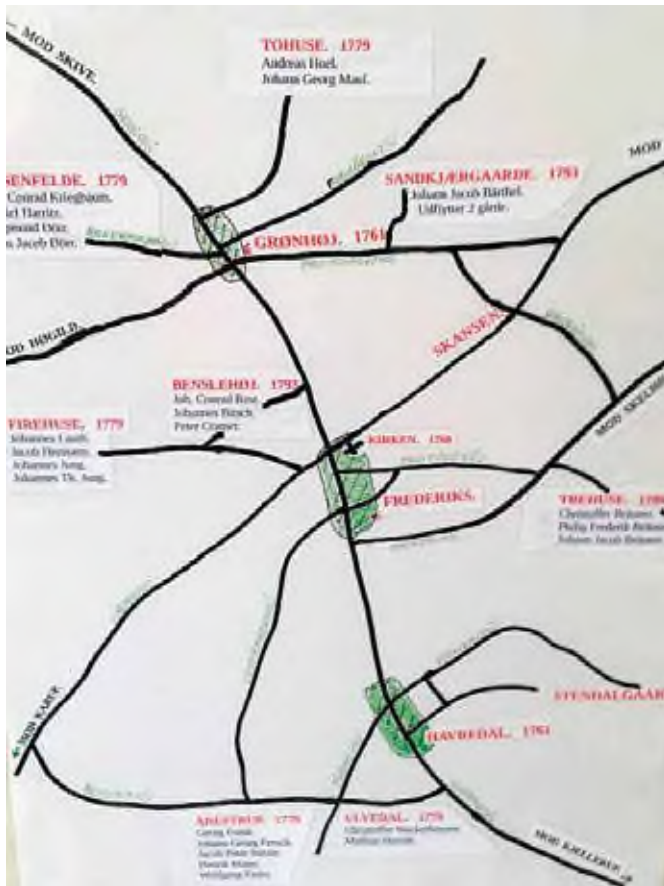

*Kartoffeltyskerne pløjer med stude.
Foto: Chr. E. Jørgensen, 1911.*

sig for sig selv. Først efter århundredeskiftet 1800 begyndte det danske sprog at blande sig med deres tyske modersmål. Der var langt til alt, en mils vej til Thorning By, som var den nærmeste beboelse og kirke, og til Viborg endnu længere.

Kongen havde lovet kolonisterne en kirke, og det blev en realitet i 1766. I Frederikshede (Havredal) var de fleste kolonister reformerte, mens kolonisterne i Frederikshøj var lutherske. I den bebyggelse, vi i dag kender som Frederiks, var der dengang kun hede. Eftersom man skulle deles om kirken, blev den bygget præcis midt imellem de to bosætninger. De to trossamfund delte kirken, og der blev prædikeret på tysk.

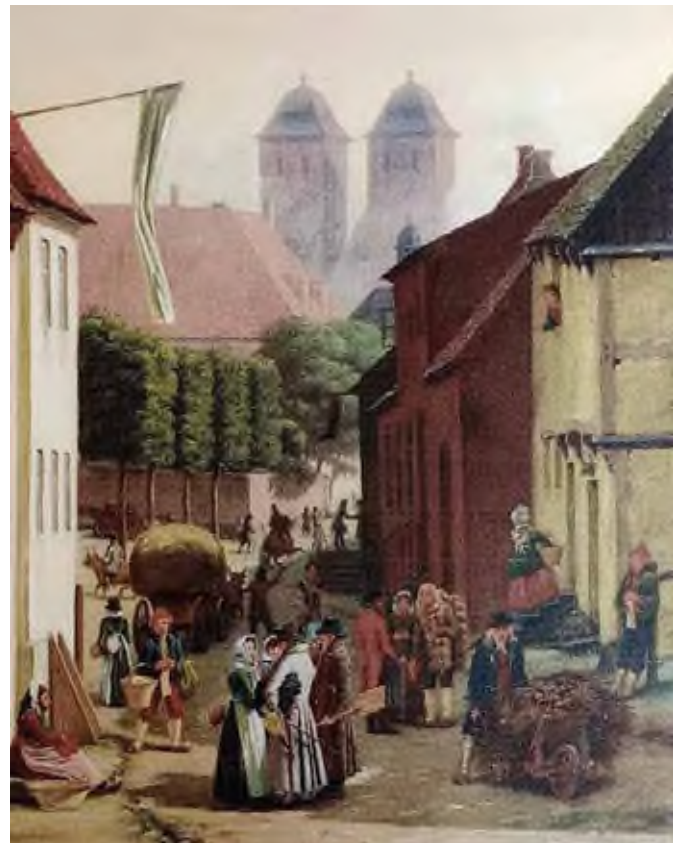

Kort over Alheden. Den grønne plet i midten er Frederiks Kirke ved Viborg-Herningvejen. Grønhøj (Frederikshøj) og Havredal (Frederikshede) er markeret på hver side af kirken. Kilde: Kartoffeltyskermuseet i Grønhøj.

Anna Barbara og Johan Peter Cramer blev gift i Fredriks Kirke i 1782, og de overtog Johan Peters fødehjem. I løbet af de næste 24 år fik Anna Barbara og Johan Peter ti børn.

De to ældste var **Eva Barbara, f. 1782 og Ane Elisabeth, f. 1785**. Derefter fulgte Johan Peder, f. 1788, NN, f. 1790, Elisabeth, f. 1792, Johannes, f. 1796, Johann Christopher, f. 1799, Eva Catharina, f. 1801, Johann Jacob, f. 1804, og Anna Maria, f. 1807.

"En torvedag i Viborg". Maleri af Martinus Rørbye, 1831

Frederiks Kirke. Den lille, fine kirke blev opført i 1766 og placeret præcis midt mellem bosætningerne i Havredal og Grønhøj, midt på den øde hede. Siden er landsbyen Frederiks vokset op omkring kirken. Der blev prædikeret på tysk så sent som 1870. Foto: Jonna Bach, 2020.

Plantørhuset i Ulvedal Plantage. Kilde: Karup Egnsarkiv.

Kartoffeltyskerpigerne bryder op – Eva Barbara og Ane Elisabeth.

Ane Elisabeth blev i 1808 som 23-årig ansat som tjenestepige hos plantør Johann Andreas Severin Dehn i Ulvedal Plantage, og det fik følger. Året efter fødte hun sønnen, Philip Friderich Andreasen, og plantøren var faren. Han vedkendte sig faderskabet, men giftermål kunne der ikke blive tale om. Johann Andreas Severin Dehn stammede fra Saksøbing. Han blev senere gift med Frederikke Backhausen af den kendte bogtrykkerfamilie, og også hendes familie stammede fra Falster.

Ane Elisabeth satte sønnen i pleje hos forældrene, og han blev opfostret hos dem. Omkring århundredeskiftet var flere unge mennesker begyndt at bryde op fra kolonien. Der var ikke arbejde til alle i det lille lukkede samfund, så i 1810 tog Ane Elisabeth ligeledes det store skridt. Måske var det også kærestesorg, der fik hende til at forlade hjemegnen og det kendte miljø på Alheden, og hun rejste til Øby ved Viskum, hvor hun fik plads som tjenestepige.

Øby ligger temmelig langt fra Grønhøj (Frederikshøj), 35-40 km i nordøstlig retning. Hvordan hun var kommet i kontakt med sin nye arbejdsgiver, kan der kun gisnes om. Hun havde måske fået kontakt med dem på torvet i Viborg, hvor hun nok kom en gang imellem, når hendes far og de andre mænd fra Grønhøj kørte dertil for at afsætte deres varer.

Det må have været en stor forandring for Ane Elisabeth, da hun så det smukke landskab ved Øby. Hun, der kom fra den store golde, flade hede, mødte her den frodige grønne Nørreådal. Udsigten over Nørreå og ådalen var enestående, og mod nord hævede landskabet sig i de store Ø Bakker.

Giftermål i Øby

I Øby mødte Ane Elisabeth sin kommende mand. Det var kavalierist Jens Jensen Øe. De fik en datter, Ane Johanne, i 1816, men Jens Jensen var soldat, så først da han var hjemme på orlov i august 1817, blev den lille pige døbt i Viskum Kirke, og forældrene blev gift ved samme lejlighed.

Ane Elisabeth bliver således en af de første af kartoffeltyskerne, der bliver gift med en etnisk dansker. Men Jens Jensen Øe var stadigvæk soldat og kunne ikke forsørge familien. Ane Elisabeth flyttede derfor til Thisted ved Tapdrup, hvor hun i tilgangslisterne står opført som "huskone". Hun tog plads som husbestyrerinde for at kunne forsørge sig selv og sin lille datter.

Da Jens Jensen Øe blev hjemsendt fra militæret i 1819, bo-satte de sig sammen i Thisted ved Tapdrup og fik yderligere

Jens Peters datter blev opkaldt efter sin farmor Ane Elisabeth. Hun giftede sig med Laurs Pedersen Hald.

Deres efterkommere blev boende på egnen i Tapdrup og Øby. Her ses hun som gammel kone hos sønnen Christian og hans familie på Taphedevej.

Hun døde i 1937. Foto ca. 1920: Udlånt af Marna Hald Andersen, Ørum

to børn, Jens Peter Jensen Øe og Jacobine Jensen Øe, og familien blev boende i Thisted.

Lille Jacobine døde blot syv uger gammel, men Jens Peter voksede op og blev boende i Thisted ved Tapdrup og stiftede familie der.

Søsteren, Eva Barbara, fulgte efter sin lillesøster til Øby, hvor hun mødte den unge Christian Christensen Qvist fra Mammen. Eva Barbara var 34 år og brudgommen 27 år, da de blev gift i maj 1819 i Frederiks Kirke.

Husflid hos familien Hald i Thisted. Fra v.: Anna Marie Hald, Anne Hald, Anders Overgaard og Laurs Hald. Ca 1920. Foto: Udlånt af Marna Hald Andersen, Ørum.

Kophøjgård eller Stervbogård, som den blev kaldt i gamle dage. Den ejede Eva Barbara Cramer og Chr. Christensen Qvist fra 1836 til 1845. Foto: Danmark set fra luften 1950.

Christian Christensen Qvist havde et mindre selvejer-husmandssted i Sdr. Rind, hvor de bosatte sig. Men i 1836 købte han af Jens Nielsen en noget større gård, Stervbogård (i dag Kophøjgård), matr. 18a på Løvel Søndermark lidt nord for Viborg.

Ane Johanne flytter til Løvel

Eva Barbara og Chr. Christensen Qvist fik ingen børn i deres ægteskab, men i 1838 flyttede Eva Barbaras søsterdatter Ane Johanne ind hos dem. Hun blev betragtet som en datter af huset, og i 1841 blev der tinglyst en obligation, ifølge hvilken Chr. Christensen Qvist tilstod at skyldte Ane Johanne Jensdatter 200 Rdl. Beløbet var uopsigeligt, så længe hun boede hos Christian og Eva Barbara.

I 1845 var Eva og Chr. Christensen Qvist ved at føle sig gamle, og de ville gerne sælge gården. Ane Johanne var 29 år og særdeles giftmoden, så man så sig om efter en brudgom til hende, helst en, der kunne overtage gården.

Igen rettedes blikket mod Øby og familien der, og valget faldt på Johannes Poulsen. Han var søn af gårdmand Poul Andersen og Ane Katrine Pedersdatter i Øby. Hans storebror, Chresten, skulle arve den fædrene gård, så Johannes var på udkig efter en gård, han kunne gifte sig til.

Alle parter var interesserede, og gårdhandlen blev aftalt på følgende betingelser:

Prisen var 300 Rdl.

Christian Christensen Qvist og Eva Barbara fik en aftægtskontakt, så de kunne blive boende på gården til deres dages ende, hvis de ønskede det.

Johannes Poulsen skulle gifte sig med Ane Johanne inden årets udgang. I modsat fald ville handelen gå tilbage.

Ane Johanne og Johannes blev viet i Løvel Kirke d. 19. november 1845, og de overtog Stervbogård.

De fik tre børn: Tvillingerne Christian og Eva i 1846 og Ane Elisabeth i 1849. Sønnen Christian var handicappet og kunne ikke forsørge sig selv.

Johannes Poulsen døde allerede i 1857 kun 36 år gammel af tuberkulose. I boet efter hans død ses en betydelig forøgelse af værdien af gården i de tolv år, han havde ejet den. Gården blev iflg. skiftet værdisat til 1.895 Rdl., som blev fordelt mellem enken og børnene. Pengene til døtrene skulle dog først udbetales, når de blev myndige eller ved deres giftermål. Arven til sønnen blev stående i gården, da han på grund af sit handicap ikke kunne klare sig selv.

Enken Ane Johanne var et godt parti. Gården var veldrevet,

og arven blev stående i gården. Men hun skulle jo have en mand til at drive gården, så hun giftede sig hurtig igen. I maj 1858 blev hun gift med den fjorten år yngre Niels Andersen Nyrup (kaldet Bette Niels) fra Pederstrup.

”Bette” Niels var iflg. lægdsrullen en lille mand, kun 154 cm høj, kolerisk og tunghør, men han fik ved giftermålet, som skik var, adkomst til gården.

Eva Barbara og Christian Qvist blev boende på Stervbogård som aftægtsfolk. Det er nok ikke gået stille af med de to gamle aftægtsfolk og en ny ung gårdmand, der let yppede kiv.

I maj 1860 døde Eva Barbara, og et års tid efter flyttede Christian Christensen Qvist tilbage til sin hjemegn i Mammen. Heller ikke det var godt, så i 1864 flyttede han til noget af sin kones familie i Tapdrup, hvor han døde i 1874.

Kartoffeltyskerpigen slog rod i Løvel

Ane Johannes datter Eva blev gift i 1871 med Jens Pedersen fra Finderup, og de fik som hendes fædrene arv skøde på matr. 18b, Jordemodervej 1, Løvel.

Niels Nyrup overtog gården og gav den videre til Ane Johannes datter, Eva, som en del af hendes arv efter hendes far. Den anden datter, Ane Elisabeth, blev gift i 1873 med sin grandfætter fra Grønhøj, Johan Peder Philip Andreasen, og ved hjælp af hendes fædrene arv kunne de bosætte sig

*Matr. 18b, Jordemodervej 1, Løvel. I forbindelse med handelen af Stervbogård matr. 18a mellem Jens Nielsen og Christian Christensen Qvist i 1836 blev der udstykket en parcel, matr. 18b, som arvefæste til Jens Nielsen og hans livsarvinger. Der byggede Jens Nielsen en mindre gård til sig selv og sin familie. Jens Nielsens datter arvede gården efter sin far, men da hun døde i 1870, var Niels Andersen Nyrup ikke til sinds at lade hendes mand overtage arvefæstet, idet han ikke var livsarving, og han måtte forlade gården.
Foto: Familien, ca 1900.*

Her ses næste generation på gården på Jordemodervej i Løvel. Foto: Familien, ca. 1915.

på en lille ejendom på Fold i Løvel. Senere flyttede de til Stenrøgel.

Johan Peder Philip Andreasen var barnebarn af Ane Johannes uægte søn, så familien har haft gode forbindelser til hinanden trods de forholdsvis store afstande.

I 1872 solgte Niels Andersen Nyrup Kophøjgård, men han og Ane Johanne blev boende som aftægtsfolk.

Gården blev solgt igen i 1874 og stadigvæk med aftægtsforpligtelse for Niels Nyrup og Ane Johanne, men i 1876 døde ”bette Niels”, kun 45 år gammel.

Nu var Ane Johanne alene igen, 58 år gammel. Hendes handicappede søn, Christian, var død i 1871, og begge piger var blevet gift og bosat på egnen.

Ane Johannes datter, Eva, fik i 1869 en datter før hun blev gift, og hende tog Ane Johanne sig af. Ane Johanne flyttede sammen med sit barnebarn i et hus i Løvel.

I folketællingen fra 1901 kan ses, at Ane Johanne er flyttet til Jordemodervej, hvor hun levede sine sidste år hos datteren Eva, og hvor hun døde i 1901, 85 år gammel.

Ejendommen på Jordemodervej, som Eva og Jens Pedersen (Finderup) overtog i 1871, blev i familiens eje i endnu to generationer, inden den i 1887 overgik til fremmede hænder. Eva og Jens Pedersen fik otte børn, og de fleste af dem blev i Løvel og stiftede familie der.

Kolonisterne Bitsch og Cramers efterkommere havde for altid forladt kartoffeltyskerkolonien i Grønhøj og slået rod i Løvel, Tapdrup og Øby.

Kilder

Ud over diverse kirkebøger, folketællinger, skøde- og panteprotokoller er anvendt:

Kartoffeltyskermuseet i Grønhøj

Rentekammerets arkiv

Jan Hyllested: Slægten Bitsch

Kr. Andersen Nyrups slægtsbog

DET KAN KIRKEBØGERNE OGSÅ

Af Kathrine Tobiasen
Korsagervej 13, 8940 Randers SV
41 28 65 30
kto@slaegt.dk

Kirkebøgerne er den fantastiske grundstamme i al vores forskning, stedet, hvor vi henter de helt basale oplysninger om vore forfædre: Hvor og hvornår er de født, blevet konfirmeret, gift (i hvert fald indtil borgerlige vielser og papirløse forhold begyndte at blive almindelige) og til sidst afgang ved døden. Kirkebøgerne udgør skelettet, som vi kan bygge videre på og forme vores historier ud fra.

Men kirkebøgerne kan levere meget mere end bare de nævnte grunddata. Det vil vi kigge nærmere på i denne artikel. Nogle af de muligheder, vi kommer omkring, vil nok være velkendte for en del læsere, mens andre forhåbentlig vil være nye. Der berettes om ting, som jeg og enkelte andre bidragydere er stødt på, mere eller mindre tilfældigt, og artiklen skal på ingen måde betragtes som udtømmende. Tag den som en rundtur, måske endda en lysttur i kirkebøgenes forunderlige verden, og gå selv ud og opdag andre ting. Men først et tilbageblik på, hvad kirkebøgerne gennem tiden har kunnet forsyne os med af oplysninger.

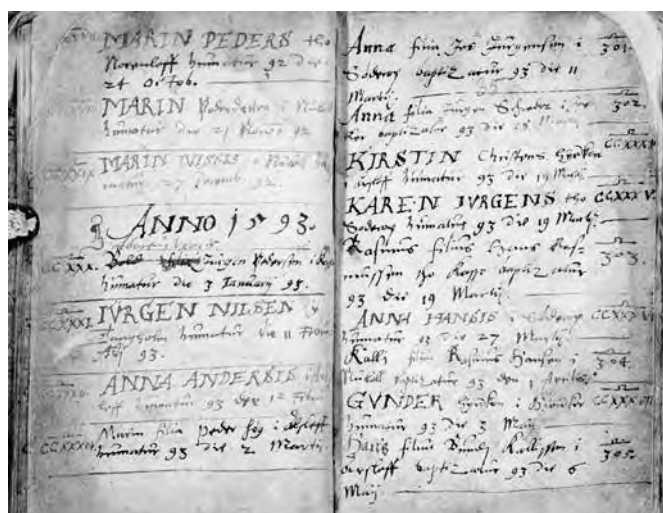
Kirkebøger gennem tiderne

Kirkebøgerne har en lang historie i Danmark. Christian IV bestemte i 1645 (for Sjællands vedkommende, mens resten af landet måtte vente endnu et år), at sognepræsterne skulle bogføre, hvad der forekom af fødsler, vielser og dødsfald i deres sogne. Naturligvis lå der en listig hensigt bag bestemmelsen: Majestæten ønskede at danne sig et overblik over, hvor mange undersåtter han kunne kræve skat af, og til det formål blev præsterne nu pålagt at anskaffe sig en bog med blanke sider, som de selv måtte bekoste, og hvor de skulle indføre de krævede oplysninger.

Der var ingen krav til, hvordan bogen skulle indrettes, og hvilken form oplysningerne skulle have. Derfor kan de gamle kirkebøger opleves som meget rodede. De kan være ført kronologisk eller delt op efter emner, dåb, vielser og begravelser; nogle steder fik uægte børn deres eget afsnit, og ofte fandt præsten det ikke umagen værd at nævne kvindernes

navne – det var tilstrækkeligt at skrive fx Jens Hansens hustru eller Jep Andersens datter, for alle var jo helt med på, hvem det drejede sig om.

Vi regner 1645/46 som startåret for kirkebøgerne, men faktisk var mange præster allerede adskillige år tidligere gået i gang med at notere livsbegivenheder for deres sognebørn. Den ældste bevarede kirkebog er fra 1573 og stammer fra Hjordkær i Sønderjylland, og fra første halvdel af 1600-tallet havde mange andre taget tråden op.

Et opslag fra Danmarks ældste kirkebog, der dækker den lange periode 1573-1742. De første sider er slidt hårdt af tidens tand, men i 1593 står håndskriften rimelig tydeligt.

Det var et stort problem, at sognepræsten kun førte ét eksemplar af bogen, for mange er i tidens løb blevet ofre for præstegårdsbrande, musegnasken og fugtskader. Det måtte der gøres noget ved, så i december 1812 kom et reskript, der bestemte, at kirkebøgerne fremover skulle føres i to eksemplarer, et af præsten (hovedministerialbogen) og et af degnen (kontraministerialbogen), og de måtte aldrig opbevares under samme tag.

Desuden skulle der orden i opstillingen af oplysningerne. De fremtidige kirkebøger blev udleveret til præsterne og bestod nu i fortrykte bøger med skemaer for de enkelte handlinger, som for eksempel under dåben, hvor der skulle udfyldes kolonner for nummer, fødsels- og dåbsdato samt navne på barnet, forældrene og fadderne. Endelig var der plads til anmærkninger og henvisning til jævnførelsesregistret. På samme måde havde øvrige begivenheder deres tilpassede kolonner.

Senere i århundredet var der behov for et par rettelser. Fra 1833 skulle fødested og farens navn tilføjes ved en persons begravelse – det skete i kolonnen *Stand, Haandtering og Opholdssted*. 1844 blev reglen om ti-månedersdagen indført; fra da af skulle det noteres, hvor moren til et barn, der var født uden for ægteskab, havde opholdt sig 10 måneder før fødslen. Dette var vigtigt, fordi sognet/kommunen, hvor undfangelsen havde fundet sted, hang på forsørgelsesudgifterne, hvis det senere skulle vise sig, at moren ikke selv kunne klare dem. Et "fruentimmer", der havde slået sig ned i et andet sogn end undfangelsessognet, risikerede at blive jaget ud af sognet.

1892 kom endnu en kirkebogsreform, der fastsatte mere omfattende regler for de oplysninger, der skulle indføres. Kolonnerne var stort set de samme, men de var nu alle forsynet med en detaljeret opremsning af alt det, kirkebogsføreren skulle huske at få med. Det præciseredes også, at han ikke uden videre måtte tage en persons mundtlige udsagn for gode varer. Brud og brudgom skulle identificere sig ved at fremvise dåbsattest, hvis præsten eller degnen ikke ved "eftersyn i Kirkebog" selv kunne tjekke oplysningerne. Ligeledes skulle der være absolut styr på deres civilstand og et eventuelt tidligere ægteskab. På samme måde med oplysningerne ved de øvrige handlinger. Alle disse krav om omhyggelige og præcise informationer må siges at være en gave til slægtsforskeren, der her virkelig får noget at arbejde videre med.

For god ordens skyld skal det nævnes, at vi efter 2001 har fået en ny digital kirkebog, Den Ny Kirkebog (DNK), der bygger på CPR-registret.

De nyere kirkebøger

Omkring 1814 vandt de fortrykte kirkebøger indpas; det kan variere lidt fra sogn til sogn, hvornår man er kommet i gang – nogle steder fra 1813, mens andre har ventet et år. Tidligere var et hoved- og et annekssogn typisk blevet ført i samme kirkebog, måske sideløbende, måske med hver sit afsnit i bogen. Den praksis ophørte med den nye ordning, og hvert sogn har herefter sin egen kirkebog. Bøgerne kunne være delt op i bind for de enkelte handlinger; det gjaldt i købstæderne, mens man i mange landsogne klarede sig med det hele samlet i et bind langt op i 1900-tallet.

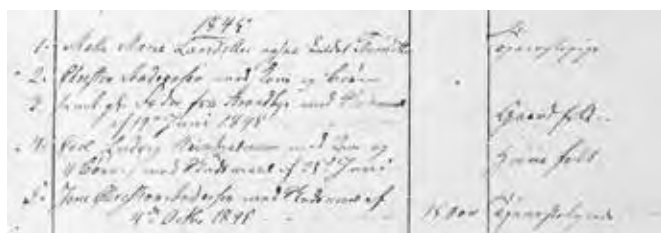
Ud over den nye orden i oplysningerne, der skulle plottes ind i dertil indrettede kolonner, blev kirkebøgerne delt op efter de velkendte emner: fødte, konfirmerede, viede og døde, og to nye typer lister kom til, nemlig til- og afgangslisterne og jævnførelsesregistret.

Til- og afgangslister

Til- og afgangslisterne er udtryk for sognepræsternes funktion som den tids folkeregister. Folk, der enten agtede at flytte til eller fra sognet, måtte stille hos præsten og melde ankomst eller afrejse. Her har slægtsforskerne en eminent mulighed for at følge især unge menneskers færden, inden de slog sig ned i et hus eller en gård og fik familie. Det var almindeligt at rejse ud og søge tjeneste andre steder, måske for at høste nye erfaringer, inden man etablerede sig på sit eget sted, eller måske af nødvendighed, fordi man måtte søge hen, hvor der var job at få. Var man ikke – for mænds vedkommende – så heldig at man kunne overtage sine forældres eller svigerforældres sted, eller – for kvinder – at blive gift, risikerede man et liv på evig fart fra sted til sted. Det kan være svært at følge en sådan færden via folketællinger, så her kan man ty til kirkebøgerne.

Det var mest unge, ugifte mænd og kvinder, der bevægede sig omkring, og det var sikkert dem, man fra myndighedernes side følte størst behov for at holde styr på. Man skulle fremvise sin skudsmålsgang, og jævnligt ser vi præsten nævne den under anmærkninger. Som ved Jens Andersen, der i 1846 forlod Gjerrild Sogn på Djursland med et godt skudsmål, men i 1847 i tilgangslisten i Homå Sogn fik tilføjet en anmærkning med meget lille skrift: "har siddet paa Vand og Brød i Grenaa for Tyveri".¹

Men også mere etablerede folk, ja hele familier, kan vi være heldige at finde på listerne. Som fx "Christen Andreasen med Kone og Børn samt gl. Fader fra Strandby med Skudsmaal af 19de Juni 1845", som i 1845 forlod Elling Sogn for at starte en ny tilværelse på Læsø. Christen Andreasen var på dette tidspunkt 41 år og ernærede sig ifølge folketællingen 1845 for Elling Sogn af sin huslod, havde altså været husmand, selv om familien i afgangslisten benævnes "gårdfolk". Børneflokken talte seks børn mellem 10 og 0 år, og oveni kom så den gamle far, som Christen forsørgede.²

Klip fra Elling Kirkebogs afgangsliste. I året 1845 afgik en tjenestepige og et tjenestetående samt to familier, der begynde stiledede mod Læsø, fra sognet.

¹ Kirkebog for Homå Sogn, 1841-60, s. 188

² Kirkebog for Elling Sogn, 1835-1856, s. 410

TEMA: DET KAN KIRKEBØGERNE OGSÅ

1836 melder tilgangslisten i Ål Sogn, Ribe Amt, at Hans Jørgen Høi, 43 år, gårdmand, med kone Karen Clemensdatter, 41 år, og deres børn var ankommet fra Outrup By i Outrup Sogn, og under anmærkninger fulgtes op med flere oplysninger: "med Skudsmaal 11te Juni 1836. – Har i 2 Aar været Eier af en Gaard i Outrup. Er nu Eier af en Gaard i Skjødstrup. De to ældste Børn tjener i Henne Sogn, de Andre ere hos Forældrene." Efter forældrene følger så navne og alder på 7 børn.³

Listerne giver informationer om folks erhverv. Rigtig mange må bare nøjes med at klassificeres som tjenestefolk eller tyende, men i andre tilfælde er der tale om håndværk, som et par tilfældige eksempler fra en side i kirkebogen for Aalborg viser. Om 26-årige Peder Jørgensen Jeppesen, der 1833 flytter fra "Harring i Thye" til Aalborg, hedder det, at han er i gartnerlære, mens Niels Christian Nielsen, 15 år og indvandrer fra Dronninglund samme år, er i rokedrejerlære. Nogle gange nævnes arbejdsgiveren, som da Ane Marie Pedersdatter på 43 år kommer fra Lindenberg til Aalborg for at tjene hos "Niels Laustsens Enke udenfor Vest. Port".⁴

Godt nok fyldte tjenestefolkene pænt op i til- og afgangslisterne, men andet godtfolk kunne altså også dukke op. Et kig vil altid være et forsøg værd.

Jævnførelsesregister

Folkene bag kirkebogsreformen i 1812 havde en rigtig god idé. Der var mange personer og begivenheder at holde styr på i et sogn, så hvorfor ikke lave et register, der kunne fungere som en nem indgang til alle informationerne? Resultatet blev Almindeligt Jævnførelses Register, der blev indført som en særlig afdeling sidst i de fortrykte kirkebøger; i større byer førte man endda registret i særskilte bind.

Skemaet har kolonner til nummer og navn på personen, samt hvor han/hun er anført som født, konfirmeret, kopuleret og død, samt optræder på til- og afgangslisterne, og meningen var, at sidetallet for begivenheden skulle noteres i den relevante kolonne. Endelig var der mulighed for at tilføje anmærkninger. Registret førtes kronologisk, mænd og kvinder mellem hinanden, så hvis man vil finde en person, er det en fordel at have en idé om, hvornår vedkommende er kommet til verden eller har været i kirken til en af de andre handlinger.

Tanken med det store gyldne overblik er fin nok, men humlen ved det hele er bare, at jævnførelsesregistret følger den enkelte kirkebog og kun dækker en begrænset årrække. Selv

No.	N o m .	Indfødt den	Vaar indfødt den	Indfødt den	Indfødt den	Indfødt den	Indfødt den	Indfødt den	Indfødt den
69	Mads Pedersen	56						22	
70	Ege Hansi Kiste	57						25	
71	Peter	58							
72	Peter	59							
73	Mads Pedersen	60						18	
74	Mads Pedersen	61							
75	Mads Pedersen	62							
76	Mads Pedersen	63							
77	Mads Pedersen	64							
78	Mads Pedersen	65							
79	Mads Pedersen	66							
80	Mads Pedersen	67							

En side fra jævnførelsesregistret i kirkebogen for Vesterø på Læsø. Et af de forholdsvis sjældne eksempler på, at der er anført flere begivenheder for nogle af personerne.

i små sogne vil man oftest kun finde folk anført med en enkelt begivenhed, den, der passer i kronologien. Man kan formentlig finde de andre begivenheder, når listen er nået frem til det år, de fandt sted. Men så er vi jo lige vidt og finder kun det, vi lige så nemt kunne opspore under dåb, konfirmation osv. Kort sagt: Jævnførelsesregistrene er normalt ikke værd at spilde tid og krudt på. At de har fået deres eget punkt under arkivserier på Arkivalieronline kan undre ...

Vaccinationer

Opmærksomme brugere af kirkebøgerne vil have noteret sig, at der under konfirmerede er en særlig kolonne: *Naar og af hvem vaccineret*. Her kunne kirkebogsføreren i Rimsø Sogn for de fleste af konfirmanderne omkring 1820 notere, at de var vaccineret efter "foreviist Attest fra M. Lange, Kirkensanger og Skolelærer for Rimsø Sogn" eller pastor Munch fra Hammelev. Andre steder var det måske distriktskirurgen, der foretog podningen.

Ved vielser optræder vaccinationen igen i kolonnen *Anmærkninger, hvor og Vaccinations-Attest anføres ved Datum*. I de første år efter 1814 må præsten/degnen nøjes med at notere fx: "har havt de naturlige Kopper i Barndommen" – af den simple grund, at vaccinationen ikke var indført, da personen var 1-2 år gammel. I nogle tilfælde har formentlig velagtede naboer skrevet under på, at brudeparret vitterligt har haft kopperne, som det skete i Rimsø omkring 1823. Siden tog attesterne fra lægerne eller præsterne over.

At vaccinationerne skulle indføres så punktligt i kirkebøgerne skyldtes, at man fra 1811 skulle kunne dokumentere,

³ Kirkebog for Ål Sogn, 1835-1839, s. 132

⁴ Kirkebog for Aalborg Budolfi Sogn. Til- og afgangslister 1833-1856, s. 3

I Rimsø Kirkebog har to brudepar her fået bekendte til personligt at skrive under på, at parrene har haft de naturlige kopper.

at man enten var vaccineret eller havde haft de naturlige kopper (havde haft sygdommen – der gerne havde efterladt tydelige ar – og derfor skønnedes immun over for den) for at kunne blive gift, og fra 1812 gjaldt det også for konfirmationen. Uden konfirmation kunne man ikke få sin skudsmålsgang og derfor ikke søge arbejde, og selvfølgelig kunne man heller ikke blive gift.

Vaccinationen blev indført i 1810, efter at koppesygdommen havde kostet mange børn livet. Med de strenge bestemmelser gjorde myndighederne det aldeles uomgængeligt, at forældre fik vaccineret deres børn. Uden et besøg hos poderen vinkede man farvel til mulighederne for at leve et rimeligt almindeligt liv.

Vær i øvrigt opmærksom på, at vaccinationsoplysningerne kan være en fin dokumentation for, at den Karen Jensdatter, du har fundet konfirmeret i 1826, også er den samme som

hende, der 1834 bliver gift, måske i et andet sogn. I en tid, hvor fantasien med hensyn til navngivning sjældent får frit spil, er vaccinationen en sikker krog at hægte sin viden på.

Usædvanlige hændelser

I de fortrykte kirkebøger var tingene skemalagt, der var styr på, hvilke oplysninger der skulle huskes, og hvor de skulle placeres. Her inviteredes ikke til svinger i valsen.

Alligevel kunne det ske, at ekstra informationer sneg sig ind. Der var måske forekommet noget så usædvanligt, at kirkebogsføreren ikke kunne lade det passere i ubemærkethed. Et sådant tilfælde oplevede sognepræsten i Nørre Lyndelse, Odense Amt, i 1843. Det var i hvert fald så ekstraordinært, at han – eller degnen, da det er kontraminiestralbogen, det drejer sig om – følte sig foranlediget til at skrive om det i sin kirkebog.

På side 173 i bogen, der dækker perioden 1837-1852, kan vi læse: 1. oktober blev "Hans Jørgensen Richard, 51 Aar, Ungekarl af Lumbye" viet til "Maren Jørgensen, 46 Aar, Enke efter Huusmand Rasmus Mikkelsen i Lumbye" i Nørre Lyndelse Kirke som brudepar nr. 7 dette år.

Det var så, hvad det var. Men lige under indførslen i kirkebogen har degnen på tværs af begge sider tilføjet: "Dette under No. 7 anførte Par Ægtefolk har i 17 Aar levet i naturligt Ægteskab med hinanden og avlet 6 uægte Børn, – og blev ifølge Cancellieskr. til Stiftet under 11te Juli 1843, der truede dem med 4 Gange 5 Dages Fængsel paa Vand og Brød, hvis de ikke inden 3 Maaneder ægtede hinanden – i hvilket sidste Tilfælde, Cancell. vil nedlægge Forestilling om Parrets Benaadning – viede i Ægteskab."

Før i tiden var ægteskabet en dybt alvorlig sag, og at leve på polsk i årevis var både moralsk forkasteligt og ulovligt. Med en trussel om fire uger på vand og brød hængende over hovederne fandt parret det alligevel bedst at få den kirkelige velsignelse af deres samliv på plads. Man fornemmer degnens forargelse over det ukristelige forhold.⁵

Vielsesindførslen fra Nørre Lyndelse, hvor kirkebogsføreren lufter sin forargelse over 17 års samliv uden kirkens velsignelse.

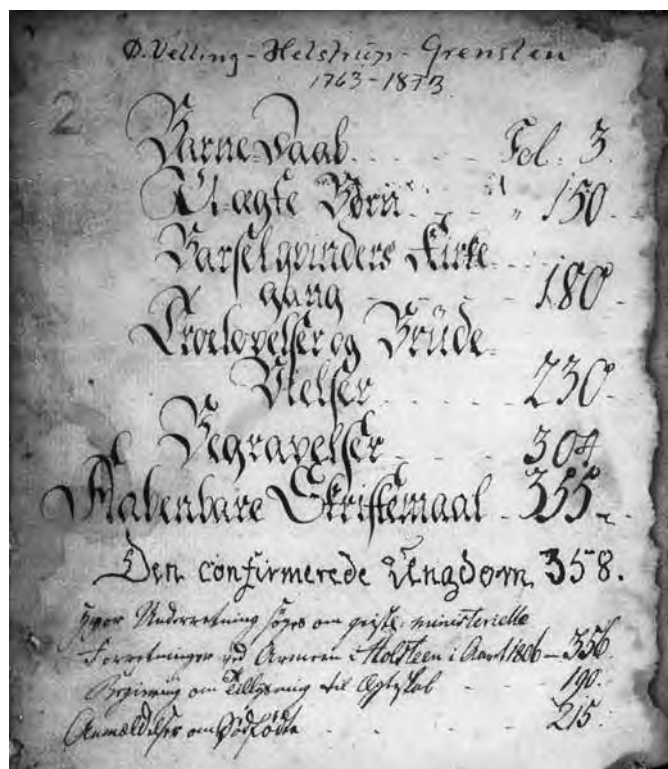
⁵ Kirkebog for Nørre Lyndelse, 1837-1852, s. 173

De ældre kirkebøger

I kirkebøgerne fra før ca. 1814 havde præster frie hænder; de havde selv anskaffet sig deres kirkebøger og afgjorde egenhændigt, hvordan de ville indrette dem. Det betyder, at disse gamle bøger kan være besværlige og drilske at arbejde med; det kan være svært at finde rundt i dem, og man skal starte forfra, hver gang man går i gang med et nyt sogn. Men samtidig kan de være fulde af overraskelser og sjove eller uventede fund. Og helt personlige bemærkninger fra pastoren – som man nok må huske at tage for, hvad de er, nemlig et udtryk for den højlerde herres personlige mening og holdning. Det kan være en spændende oplevelse at gå opdagelse i de gamle kirkebøger.

Det første, du skal gøre, er at forsøge at få et overblik over, hvad den enkelte kirkebog indeholder. Dette overblik er heldigvis lige ved hånden, idet betænksomme arkivmedarbejdere har forsynet dem alle med en indholdsliste, som du typisk finder på opslag 2, når du blader i bogen på Arkivalionline. Er bogen kommet i en ny skanning i farver, skal du typisk et par opslag længere frem, da bogbind og -ryg her også er fotograferet.

Indholdsoversigten fra kirkebogen 1763-1813 for Ø. Velling, Helstrup og Grensten Sogne, Viborg Amt. Bemærk henvisningerne til Uægte Børn, Barselqvinders Kirkegang og Aabenbare Skriftemaal.

⁶ Kirkebog for Veggervlev-Villersø, 1779-1813, s. 41, 43 og 51

⁷ Kirkebog for Væggerløse, 1687-1760, AO opslag 37

Oversigten fortæller, hvad bogen indeholder, og på hvilke sider du kan finde fx døpte eller døde. Måske tales der om 'blandede ministerialier', hvilket dækker over, at de enkelte handlinger er indført kronologisk mellem hinanden. Introduktionerne, barselskvindernes første kirkegang efter fødslen, uægte børn og diverse andre ting kan også optræde på listerne. Hvis visse sider er defekte eller mangler helt, vil det være noteret her.

Personlige bemærkninger

Som nævnt kan man finde mange personlige bemærkninger i de gamle kirkebøger. Her må pastor Lars Andresen Rhoed i Veggervlev-Villersø Sogne være en af rigets mest kommenterende præster; han har for vane at give alle sognenes afdøde et par ord med på vejen. De kan spænde fra det yderst positive, da indsidderen Søren Offersens søn, Kristen, der døde af børnekopper, begravnes i sit alders sjette år 1794 med ordene: "Drengen gik herfra med det beste Vidnesbyrd baade af Skolelæreren og Forældrene om sin Lærvillighed og Skikkelighed."

Mindre godt havde pastoren at sige om Ane Sørensdatte, Søren Rasmussen Mols' hustru, der blev begravet samme år: "Kaffe og alt for nærende Føde i Barselssengen var uden tvivl Aarsag til hendes uventede Dødsfald. Kun 4 Maaneder var hun gift. Penge var hendes Afgud, derfor var Misundelse og saa hendes Skiødelidenskab - og begge tilhobe Arvesygdomme. - Fra det Øieblik Sygdommen begyndte at tegne til, den vilde blive dødelig, var hun mestendels fra Samlingen, derfor kunne hun næppe kiende mig, og slet ikke tale med mig, da jeg besøgte hende paa Embeds vegne. Mærkeligt var det ellers, at hun ahned sin Død længe førend hun gjorde Barsel og havde til den Ende lagt Jordeklæder, ja end og Sørgefloret til hendes Mand i Beredskab." Helt galt fat var det med Kirsten Hansdatte, der døde 60 år gammel: "Hun levede et slet Levnet med sin Mand, dog havde han nok for det meste Skylden. I hendes Kristendom var hun saare vankundig, og Døden saae hun paa et langvarigt Sygeleie nærme sig hende med visse Skridt, uden at vise eller føle hvad det betyder at døe."⁶

Han overgås dog af pastor Oluf Lundt i Væggerløse, der gennem 48 års præstegerning nærmest brugte sin kirkebog som en dagbog med beretninger om små og store begivenheder fra sognet. Skærtorsdag 1691 fortæller han: "Begravet gamle Giørvell aff Hasseløe som længe hafde været fra sin santz og fornufft og i vildelse hafde skaaren een stort hul i sin strube som dog blev lagt. Hasseløe mænd motte hafve øie paa hende om dagen og om natten lugte de hende inde i en vraa hvor aff hun ei self kunde komme ud. Hendis egte mand ved nafn [navnet er udeladt] var for mange aar siden bortløben fra hende med en hore og blev aldrig hørt eller spurdt. Hun var 69 aar gammell."⁷

Væggerløses ældste kirkebog, 1687-1760, er et ualmindelig spændende bekendtskab, hvis man søger indblik i hverdagsliv og holdninger på den tid. Den er afskrevet af Kirsten Sanders og kan findes på Danskernes Historie online, <https://slaegtsbibliotek.dk/807083.pdf>. Citaterne her i artiklen er hentet fra afskriften.

Vil du stifte bekendtskab med Lundts håndskrift, kan du forsøge dig med dette nummers gotiske tekstprøve, som er hentet fra hans kirkebog. Du finder den s. 41

Uægte børn og absolverede

Vi finder ofte uægteskabelige børn i indholdsoversigten. Mange præster ser ud til med stor omhu at have sorteret disse børn fra og placeret dem i en gruppe for sig. Som skulle de ægte børn beskyttes mod sammenblanding med utøjet. I Torkilstrup på Falster er "Daab (uægte Børn)" placeret på de allersidste sider i kirkebogen, som var de på vej helt ud af bogen.

Det offentlige skrifte får også jævnlige sit eget afsnit i kirkebøgerne; man kan godt få en fornemmelse af, at der her er nogle hændelser, som præsterne har luret efter med stor iver. I Laurbjerg Sogn, Randers Amt, 1684-1705, findes allersidst i bogen en opstilling af de *publice absolverede* i hele perioden, og her er pastoren gået så vidt, at han har anført hvert år, selv om han i mange tilfælde kunne notere: Ingen. Det ser ud til, at uægte børn trods alt har hørt til sjældenhederne i sognet.

Første side af oversigten over *Publice absolverede* i Laurbjerg Kirkebog

Præsten skelner tydeligt mellem slegfredbørn og andre uægte børn – uden dog at nævne det udtrykkeligt. Den 25. marts 1688 må Søren Back og Elizabeth Jespersdatter skrifte for deres forseelse mod det 6. bud; de to har plejet omgang med hinanden, måske endda boet sammen, da de nævnes som et par. Det samme var ikke tilfældet for Mette Nielsdatter, som tjente i Løjstrup Mølle og den 10. juni samme år måtte udlægge "en person paa hin side Viborg nafnl. Christen Jensøn" som barnefader. Det ser i øvrigt ud til, at Løjstrup Mølle har været et udsat sted for unge kvinder at være ansat. Hele tre gange i årene 1688-1691 må en pige herfra til alteret for at skrifte offentligt!

I Væggerløses kirkebog kan man under 25. juli 1697 forstå, at en kvinde skulle vare sig for udlægge en forkert mand som barnefader: "Dito publice absolveret Kisten Olufsdatter af Tunderup som bleff besovet til Anders Pofvels her i byen og for mig først udlagde Rasmus Smids vanføre Stifsøn Niels Hansen, saa og Rasmus Jeppesen her i Veggerløse. Ieg loed hende føre til slottet, at hun aff huus= og ridefogden motte blive examineret og førdt til sandheds bekiendelse. Siden kom hun igien, og i skrifftemaalet udlagde Rasmus Jeppesen, og benegtede at have hafft nogen omgiengelse med kryblingen, og at Rx skulle besovet hinde i een Erte hus paa Nørre ladegaard, hvor de var *til Houe*. Men karlen gaf hende kald og varsell til tinge, hvor hand befriede sig med sin ed for hendis beskylding.

Saa hun bleff som en løinere dømt til kagen, hvor hun og ved Stouø⁸ by blef kagstrugen. Hun hafde født sit foster i Horbeløff sogn, anden juledag, da hun første juledag hafde været til kirke med sit baare haar⁹, og hafde intet got i sinde med fosteret. Hafde iche hendis hosbonde, hun tjente, fornummet at hun haffde unt og loed hente qvinder, ved dag dend særk¹⁰ negtede sig at være med barn."¹¹

Afsnittet for "Vitterlige Hore-unger" i kirkebogen for Kvong Sogn 1677-1774

I Kvong, Ribe Amt, har man efter "Uægte Børns Daab" er særlig sektion for "Vitterlige Hore-unger", der – for at ingen skal være i tvivl om noget – indledes med en definition af begrebet: "Vitterlige hore-unger er børn, hvis 1. Vitterlige Fader eller Moder er i Egteskab med en anden. 2. Moder

⁸ Stouø: formentlig Stovby

⁹ Baare haar: udslået hår

¹⁰ Særk: her menes skøge

¹¹ Kirkebog for Væggerløse, 1687-1760, AO opslag 90

uden Egteskab (1) udlegger en Fader som iche kand findið eller kiendið (2) hverger¹² med sin udleggelse (3) afler to, tre eller flere Børn hver ved sin Fader.¹³ Definition nr. 2 er i hvert fald for undertegnede ny. Der opregnes knapt 30 horeunger i sognet mellem 1689 og 1772.

I kirkebogen for Torkilstrup på Falster gik man i et tilfælde i 1756 særlig seriøst til værks; først skrev to kirkeværger samt synderen selv i kirkebogen under på, at Rasmus Rasmussen Bogø havde tilstået, at han havde levet i utugt med Maria Jensdatter og besvangret hende og "hiertelig begie-rede derpaa at maatter udstaae Kirchens Disciplin, hvilchet hand og med sin egen Haand bekræftede". Et par søndage senere var det kvindens tur til at udstå kirkens disciplin, igen med underskrift af kirkeværgerne.¹⁴ En stribe andre åbenbare skrifter er indført i kirkebogen, uden at det har været nødvendigt med underskrifter.

Ophævede forlovelser

I oversigten i kirkebogen for Vesterø 1646-1813 er der et punkt, der hedder "Ophævede Trolovelser." Det viser sig at dække over to ophævede forlovelser (som det retteligt hedder i indførslerne, trolovelser blev afskaffet i 1799), og om den første kan man læse:

"Efter frivillig Samtykke paa begge Sider, er Forlovelsen imellem Ung-karl Jens Christensen Sejlflod og Enken Magrethe Anders Datter, offentlig fra Prædike-Stoelen i Vesterø Sogn i Aaret 1814, 3 Søndager efter hinanden bekendtgjort, og hævet igien, saa at enhver af os er frie for det Ægteskabs Løfte, som Vi haver gjort hverandre, Imod at jeg Jens Christensen Sejlflod forpligter mig til at betale min forrige Forlovede Magrethe Anders Datter 10 Rbdlr. aarlig til det med hende af mig avlede Barn i vore Forlovs Dage, regnet fra den Dag vores Barn blev født, nemlig den 24. September 1809, indtil Barnet fylder sit 10. Aar, dette tilstaaes herved med vores Hænders Underskrifter.

Læsøe den 20 October 1814.

Jens Christensen Sejlflod – Magrethe Anders Datter.

At denne frivillige Skilsmisse er skeet i vores Nærværelse af os saaledes som oven for er anført tilstaaes Anders Hyllebusk. Peder Sensen Jerup".¹⁵

Ikke et ord om, hvorfor parret har ønsket at ophæve deres samliv, men det fremgår, at måden at gøre det på har været tre søndages lysning fra prædikestolen. Parret har haft tid til at finde ud af, at de ikke fungerede sammen i deres bemærkelsesværdig lange forlovelsesperiode. Men de har

fulgt den gamle tradition med at dele seng efter, at de er blevet trolovet/forlovet.

Ved det andet par på listen, Lars Gaj Poulsen Bak og Gjertrud Larsdatter Dam var der ikke noget barn i klemme. Forlovelsen havde heller været så langvarig, men de måtte erklære, "at de i Pengesager og Udgivter ingen Fordring havde paa hinanden, der kunde hidrøre fra den Tid, de havde været hos hinanden."

Konfirmationer

Det nytter ikke at lede efter konfirmationer tidligt i 1700-tallet. De blev nemlig først indført i Danmark ved en forordning af 13. marts 1736, *Forordning Angaaende den tilvoxende Ungdoms Confirmation og Bekræftelse udi deres Daabes Naade* som den fulde titel lyder. Konfirmationen blev obligatorisk for alle børn, der inden selve handlingen skulle deltage i et undervisningsforløb, som skulle sikre, at de på dagen kunne svare nogenlunde fyldestgørende på præstens spørgsmål.

At konfirmationen fra 1736 blev obligatorisk var dog ikke ensbetydende med, at man fra dette år kan finde lister over årets konfirmander i kirkebøgerne. Mange steder er de glemt eller udeladt de første år.

I Ganløses kirkebøger 1673-1787 og 1785-1814 er konfirmationerne ikke nævnt i oversigterne, men hvis man blader om til side 251 i det nyeste bind, dukker de op fra år 1800 og frem.

Husk på, at hvis to (eller flere) sogne var fælles om en præst, var det normalt, at man skiftedes til at holde konfirmation i de to kirker.

Første side af Christian VI's konfirmationsforordning, der er en sag på 16 tætrykte sider.

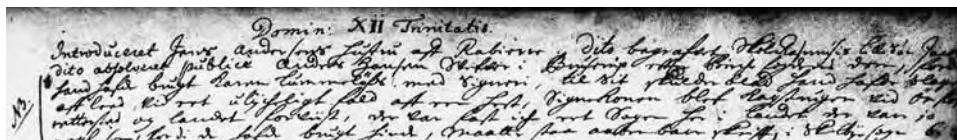
¹² hverge må betyde: væрге, vogte over

¹³ Kirkebog for Kvong, 1677-1774, s. 221

¹⁴ Kirkebog for Torkilstrup, 1696-1782, s. 174

¹⁵ Kirkebog for Vesterø, 1646-1813, s. 385b

Klip fra Væggerløse Kirkebog, hvor vi kan læse om troldkvinden Karen Lummerløf. Bemærk, at pastoren har sat et NB. ud for indførslen.

Auktionskataloger

Fattigvæsenet hørte under kirken, som stod for uddelingen af almisser. Fordi fattige folk modtog hjælp til livets oprettholdelse fra andre, kunne de i princippet ikke eje noget. Det betød, at deres efterladenskaber efter deres død blev solgt på auktion, og pengene, der kom ind, gik til fattiggassen.

I Magleby Sogn, Sorø Amt er disse auktioner i stribevis indført i kirkebogen for perioden 1806-1814. Man er gået grundigt til værks, idet man først har udarbejdet en status over almisselemmernes ejendele, som også kan ses i kirkebogen. Herefter følger auktionskatalogerne, hvor man kan læse både, hvad der kom under hammeren, og hvem køberne var. Som eksempel kan nævnes, at 28. september blev solgt "afdøde Almisselem Morten Christophersen Efterladenskab, af det som for Konen var undværlig". Enken fik altså lov til at beholde, hvad der var nødvendigt for hende, og af listen fremgår, at det mest var husmænd og indsiddere, der forsynede sig på denne måde, men at der også blev givet visse ting til enken og andre personer, formentlig mest fattiglemmer.

Trolddom

Den meddelsomme pastor fra Væggerløse kunne i 1693 berette om et tilfælde, hvor en mand havde søgt hjælp for en skulder, der var gået af led, hos en "signekone", en kvinde, der forstod sig på trolddom. Han noterede 12. søndag efter trinitatis, 3. september:

"Dito [samme dato] absolveret publice Anders Hansen Snedker i Bruskerup effter birche fogdens dom, fordi han hafde brugt Karen Lummerløfs med signeri til sit skulderblad, han hafde slaget aff leed vid eet ulycheligt fald aff een hest. Signekonon blev kagstrugen ved Ørsløf rettersted og landet forviist.

Der var fast iche eet sogn her i landet, der var jo nogle, som fordi de hafde brugt hinde, maatte staa aabenbar skriffte; i Skelbye sogn 6."¹⁷

Beskeder fra myndighederne

Sognepræsterne var de statslige myndigheders repræsen-

tant i små og lidt større sogne, den boglærde person, som man kunne sende skrivelser og forordninger til og forvente at få svar fra. For undersåtterne gik vejen til de høje herrer som amtmanden eller kancelliet tit gennem præsten, der kunne hjælpe med at skrive en ansøgning eller et brev.

Præsten modtog beskeder fra myndighederne og skulle formidle budskaberne videre. Det kunne ske ved at læse dem op fra prædikestolen eller slå en plakate op på kirkedøren. Men nu og da har han også skrevet dem ind i kirkebogen, der jo var det sted, han kunne notere vigtige informationer. Et eksempel på en sådan besked var den gotiske tekstprøve i sidste nummer af Slægtsforskeren, et brev, sendt fra Danske Cancelli på hans kongelige højhed kronprinsens befaling, der skulle minde præsterne om, at de skulle aflevere gennemsendte ministerialbøger fra feltpræsterne i Holsten til kancelliet. Skrivelsen er sendt til alle landets sogne, og flere har nok indført den i deres kirkebog, fx ses den i Staby, Ringkøbing Amt¹⁸ og Veggerslev-Villersø på Djursland¹⁹.

I den ældste kirkebog fra Ganløse bruges de første sider til at gengive "Copie af Universitetets Breff, Hvorledis med Begravelser Skal forholdies". Det er sendt til de kirker, som "vi har jus Patronatus til, og her kan man bl.a. læse, at ingen bonde må grave en grav uden præstens eller kirkeværgernes viden. Det står enhver frit, om han efter formue og magt vil give noget for begravelsen til kirken, men "ingen maa besvergis i sit yderste om noget saadant." Skal der sættes et monument på graven, betales en halv rigsdaler, og vil man begraves i kirken koster det 10 sletdaler for et fuldvoksnet lig og 4 rigsdaler for et mindre. Desuden er der bestemmelser for, hvor længe der må ringes, og hvad degnen og klokkeren skal aflønnes med.²⁰

Ligestilling mellem kønnene

Selv om det kan være svært at få øje på, så bevægede samfundet sig med bittesmå skridt frem mod moderne holdninger. Gennem hele 1700-tallet havde det været en udbredt praksis kun at nævne farens navn ved barnedåbene. Han var jo familieoverhovedet, så det kunne vel være tilstrækkeligt, at hans navn blev indført. Men i 1770'erne begyndte man at diskutere det rimelige i også at medtage morens navn, og det blev indført, at begge forældre skulle nævnes.

Den tanke brød hr. Fabricius i Ansager Sogn, Ribe Amt, sig åbenbart ikke om, så han prøvede diskret at sabotere reglen

¹⁶ Kirkebog for Magleby 1806-1814, s. 309

¹⁷ Kirkebog for Væggerløse, 1687-1760, AO opslag 58

¹⁸ Kirkebog for Staby, 1749-1815, s. 85

¹⁹ Kirkebog for Veggerslev-Villersø, 1779-1813, s. 117

²⁰ Kirkebog for Ganløse 1673-1787, s. 1

ved at tilføje fx "Moderen: Anna Pedersdatter" til allersidst i den sædvanlige dåbsindførsel. Det slap han afsted med gennem flere år, indtil det blev opdaget i foråret 1782. 5. maj har biskoppen i Ribe, Tønne Bloch, med egen hånd skrevet en påmindelse i kirkebogen:

"Uagtet det ved Synoden²¹ er indskierpet, at Moderens Navn lige saavel som Faderens skal ved Børnenes Daab anmeldes, sees dog Sligt til Dato ikkun at være Efterkommet saaledes, at Moderen nævnes tilsidst, da dog Forældrenes Navne Samlet bør nævnes.

Dom. Rogate 1782 Bloch."²²

Pastoren var hurtig til at rette ind, og herefter var både fars og mors navne på plads, når et barn blev døbt.

Bibelgaver

I samme sogn havde en "Lauritz Tiistrup og Kiæreste" doneret otte bibler, som skulle gives videre til værdigt trængende sognebørn. Uddelingen, som næppe kunne forestås af andre end præsten, startede 4. september 1772, og den sidste fandt sin modtager i 1793.

Alle bibeltildelingene er oplyst på samme side i kirkebogen. Begrundelserne er også indført, og de kan typisk lyde således: "Bonde Christensen i Qvie, som er en fattig Mand og har mange Børn, som hand i deris Christendom søger skickelig at faa oplært." Eller: "givet til Christen Nielsen af Stenderup – paa Grund af liige Villkaar og Sindelag."²³

Jeg er ikke stødt på lignende eksempler i andre kirkebøger, men de findes sikkert. Biblen var højt værdsat, men for mange var det ikke realistisk at købe bogen.

Vejrmelding

Undertiden kommer voldsomme begivenheder væltende ind over et område. Det kan være krige, som har sat deres spor i kirkebøgerne, men det kan også være noget så dagligdags som et kraftigt snevejr. Et sådant oplevede vestjyderne i 1762, og det gjorde så stærkt indtryk på pastor Jens Christi-

an Hammer i Janderup-Billum Sogne, at han brugte en side på at nedfælde denne perle af en beskrivelse i sin kirkebog:

"Lørdag Morgen d. 6 Martii tiilig begyndte det (da Jorden var før bar, og det kuns een Nat og Dag havde frossen stærk, nemlig om Fredagen) med stærk Himmel og Jord-Knog²⁴, der continuerede til Søndag Reminiscere om Middagen, hvorved ikke alleeneste en stor Mængde Sne blev bragt til og i Gaardene, saa Brøndene de Fleeste Stæder var gandske efterknøgne; men og den slette Mark med saa høj Sne overlagt, at de eene med stor Nød kunde komme til den anden. Jeg maatte med tvende Karle om Søndag Morgen gaae her til Jandrup Kirke i Sne til Mit paa Laarene over hver Ager Rum og de store Driver, der endog paa Slet Mark laae. I Jandrup Kirke var kuns 8te Mands Personer. Var dog ogsaa, skjønt med største Besværlighed, i Billum Kirke, men maatte bruge 9 quart t.²⁵ at gaae imellem Jandrup Midtbye og Billum Kirke. I de Fleeste Kirker her i Egnen, end ikke Hoved-Kirker, var nogen Præst, ikke heller om Onsdagen, da jeg og formedelst dette Uføre, der ved meere Sne blev efterhaanden bestyrket, maatte gaae til begge Kirker. Frosten continuerede, næsten 3 Uger, men Sneen tæredes efter Haanden af Solens Varme, dog kunde ingen førend d. 22 Martii og endda med stor Vanskelighed, med Møgagen²⁶ begynde."²⁷

Snevejret faldt over hele egnen, og i kirkebogen for Torstrup-Horne, ca. 20 km fra Janderup, kunne præsten notere: "Dom. Reminiscere formedelst U-Væir kom der ingen Menesker til Thorstrup Kircke og Præsten hindret fra at komme til Horne Kircke".²⁸ Men i Ål Sogn, nabosogn til Billum, forhindrede sneen ikke Anders Christensen af Giedberg og Kirsten Hansdatter af Schiødstrup i at holde troløvelse i kirken den 6. marts.²⁹

Præsteliv

Kirkebøgerne leverer selvfølgelig også masser af brikker til præsternes egne historier. Præstekoner og -døtre var populære som bærere af menighedens dåbsbørn, og det vil være nævnt. Præstens håndskrift vil formentlig også kunne sige noget om ham, hvad enten den var usikker og rystende eller rank og selvsikker. Nogle steder findes præstefortegnelser a la dem, som kan læses på tavler i kirkerne, det gælder fx i Kvong, Ribe Amt; andre tager skridtet fuldt ud som Jacob Clausen, der indleder kirkebogen for Ho-Oksby Sogne 1757-1804 med sin selvbiografi. Han kan af gode grunde ikke føre historien til ende, men slutter med et ønske: "Gud selv udruste mig med Naade og Kraft til dette og mit øvrige Embeds Førelse efter sin gode og behagelige Villie!"³⁰

En stor del af præsternes aflønning – ud over den præste-

²¹ Synode: en sammenkomst for gejstlige, hvor forskellige kirkelige forhold kan diskuteres

²² Kirkebog for Ansager, 1744-93, s. 28

²³ Ibid., s. 58

²⁴ Knog: fygen

²⁵ quart t.: kvart time, kvarter

²⁶ Møgagen: kørsel med møg

²⁷ Kirkebog for Janderup-Billum, 1637-1767, s. 354b

²⁸ Kirkebog for Torstrup-Horne, 1734-1776, s. 610

²⁹ Kirkebog for Ål, viede 1726-1815, s. 14

³⁰ Kirkebog for Ho-Oksby 1757-1804, s. 1b

gård, de kunne drive – var de ofre, som de modtog fra menigheden ved højtiderne og ved de forskellige handlinger som dåb og introduktioner. Nogle steder kan man se, at sognehyrden har noteret et beløb ved indførslerne i kirkebogen. Det havde hr. Hammer i Janderup for vane at gøre, når hans egne børn blev døbt. Fx da datteren Anne Benedicta holdtes over dåben pinsedag 1757; her skænkede mølleren 4 mark, mens andre gæster lagde mellem 24 og 12 skilling i kassen.³¹

Folketælling 1769

1769 fandt den første folketælling i Danmark sted. Vi bruger den normalt ikke som kilde i slægtsforskningen, da den er meget mangelfuld sammenlignet med de senere tællinger. Der er således ingen personnavne og slet ingen detaljerede oplysninger om folk. Der ønskedes blot rene tal for størrelsen af befolkningen.

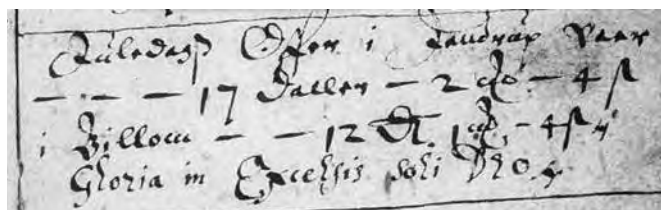
Arbejdet med at tælle op faldt mange steder på de lokale præster, der jo forstod sig på at føre fjerpenen. Og når resultatet skulle bogføres, var det vel ikke helt skævt at bruge kirkebogen. I hvert fald er det sket i Janderup-Billum Sogne, Ribe Amt. Her får vi et indtryk af, hvilke oplysninger man var ude efter i 1769. Pastor Hammer skriver: "Forhen d. 15 Aug. blev efter allernaadigst Befaling gjort Mandtal over alle Siæle i begge Sogne", og derefter følger optællingen, der er fordelt i 6 forskellige aldersklasser og efter mænd og kvinder.

Tællingen interesserer sig også for folks erhverv, der fordeles i klasser: Gejstlighed og skolefolk med hustruer og børn, bønder og jordbrugere samt inderster, møllere, kromænd, husmænd etc., deres "hos sig havende børn", ugifte, tjenestefolk, håndværksfolk og til sidst "Vanvittige, Fattige og Gebrækkelige". Af de sidste var der 15, 6 mænd og 9 kvinder, ud af en befolkning på i alt 863.³²

Et par sider længere fremme i kirkebogen har hr. Hammer mellem 1. og 2. søndag i advent 1769 indført de aktuelle priser på "Korn og Feede Vahre": Rug 1 skp. 1 mark 7 skilling, byg 1 mk. 2 sk., boghvede 1 mk. 4 sk., havre 10 sk., smør 1 pund 8 mk., flæsk 7 mk. og honning 1 potte 9 sk.³³ Der ligger vist ikke nogen allernådigst befaling bag noteringen af disse priser.

Kommunikanter

Kommunikanter er altergæster, altså de personer, der går til alters for at modtage nadveren. De har ikke plads i de

I den ældste kirkebog for Janderup-Billum noterede pastor Pedersen Riber ved hver højtid, hvor meget han havde fået ind i ofre. Her juledags offer 1642, der sammenlagt har givet 29 daler 3 mark 8 skilling.

fortrykte kirkebøger; i nyere tid har man ført særlige kommunionbøger, som man via Daisy kan finde ved at søge på 'xx pastorat' som arkivskaber. I Arkivalieronline skal man omkring temaet *Gejstligheden* og herunder *Kirken: Præsten, pastoratet og sognet*. I bøgerne er gæsterne indført søndag for søndag, og som regel fik en husstand én linje: Christen Søndergaard og Hst.[hustru] og S[øn] Ole. Ud for hver post vil være anført, hvor mange personer den dækkede over.

Kommunikantlister er en lidt oversat kilde, som bl.a. kan bruges til at følge personer, som man er lidt usikker på. Pæne folk gik til alters et par gange om året, og så længe de optræder på listen, kan man regne med, at de i hvert fald har opholdt sig i sognet. Også tjenestefolk vil være anført, måske som "Peder Niensens tjenestekarl, Jens". Forsvinder en person pludselig, må der findes en grund til det.

I de gamle kirkebøger kan kommunikantlister indgå på linje med de øvrige handlinger og findes i den indledende oversigt, som det fx skete i Kvong og Ølstrup Sogne.

Tegninger

Til slut skal lige nævnes, at visse præster havde kunstneriske evner eller i hvert lyst til at udfolde sig lidt kreativt i de alvorstunge bøger. Her og der kan der dukke tegninger op, nogle har gennem årene fundet vej til medlemsbladet. Et godt eksempel er billedet her, der udgør

førstesiden i kirkebogen 1699-1763³⁴ fra Horbelev på Falster, hvor pastor Jacob Hansen Sadolin, præst fra 1674 til 1701, har tegnet sin kirke, måske som han har set den fra sin præstegård. Tidens tand har gnavet i papiret, men det meste af kirken er dog bevaret. Tak til Kirsten Sanders for at have gjort opmærksom på tegningen.

³¹ Kirkebog for Janderup-Billum, 1637-1767, s. 333

³² Kirkebog for Janderup-Billum 1767-1808, s. 31

³³ Ibid., s. 35

³⁴ Bemærk, at der er bevaret flere gamle kirkebøger fra Horbelev-Falkerslev Pastorat. Billedet af kirken findes i den, som er skannet i sort/hvid

DANSKERNES HISTORIE ONLINE – NYE PROJEKTER

Af Per Hundevad Andersen
pan@slægt.dk

Danske Slægtsforskeres bibliotek – Danskernes Historie Online – arbejder i øjeblikket på to nye projekter, der ligger ud over bibliotekets generelle digitalisering af personal- og lokalhistorisk litteratur. De præsenteres her.

Ole Rostocks Heraldiske Kartotek

Hos Rigsarkivet befinder sig et omfattende heraldisk kartotek udarbejdet af Ole Rostock, der var amatør-heraldiker og medstifter af Dansk Heraldisk Selskab, hvor han i 1984 blev æresmedlem.

Heraldik er læren om brugen af våbenmærker og våbenskjolde, og Ole Rostock udarbejdede sit kartotek over våbenskjolde frem til sin død i 1995. Det omfatter omkring 9.000 våbenskjolde, hvoraf de adelige våben kun er en mindre del.

For foruden adelen tillagde mange andre sig et våbenskjold, herunder militærpersoner og almindelige borgerlige familier. Faktisk kunne alle tage sig et våbenskjold, efter at adelens privilegier blev ophævet i 1849.

Derfor indeholder kartoteket også mange borgerlige våben. Der ses fx våbenskjolde, som slægtsforskere har antaget, og der er våbenskjolde opstået som del af et ekslibris mærke. Man vil blive overrasket over, hvor mange familier med navne som Andersen, Nielsen og Jensen, der faktisk har antaget et våbenskjold, og som kan ses i kartoteket.

Kartoteket er helt unikt i forhold til andre kilder, hvor man kan finde familiers våbenskjolde: Det er ordnet efter, hvad der indgår i våbenskjoldet. Det er således det eneste redskab, der findes, til at identificere ejeren af et våbenskjold ud fra våbnets udseende!

Danskernes Historie Online har skannet alle kartotekets 9.000 kort, som vil blive gjort tilgængelige på bibliotekets hjemmeside snarest (hold øje med nyhederne fra foreningen). Her vil man således kunne finde ud af, hvem der har et bestemt våbenskjold. Kartoteket har dermed stor interesse ikke bare for heraldikere, men også slægtsforskere, sølv-samlere og andre, der støder på et våbenskjold på deres vej og gerne vil vide, hvem ejermanden er.

1. Familien: R A F F E N S Ø E (Rosenstand Raffensøe)

2. Våbnet forekommer første gang:

3. Høstsende tegning er kopieret fra:

4. Stamtavle eller litteratur: Antaget 1990 af Knud Rosenstand Raffensøe for descendenterne af Rasmus raffensøe og Agne the Rosenstand med efternavnet Raffensøe

5. Skjold:

6. Hjelm:

7. Andet:

8. Udfyldt af: den

Slår man op i kartoteket under "Udelt skjold" – "Planter" – "Rosser", finder man denne borgerlige familie "Raffensøe" og deres våben.

1. Familien: B L U H M E

Minister Bluhme, SK

2. Våbnet forekommer første gang:

3. Hosstænde tegning er kopieret fra: Segl i Kirstein's Samling,
nu hos OR.

4. Stamtavle eller litteratur: Også i RABSS

5. Skjold:

6. Hjelm:

7. Andet:

8. Udfyldt af: den

Slår man op under "Mennesket" og "Løse legemsdele", finder man våbenskjoldet med en arm, der førtes af minister Bluhme (C.A. Bluhme, der i 1851-1854 var udenrigsminister og i 1852-1853 tillige premierminister).

1. Familien: H Y G U M

Peder Hygum f. 1692 i Hygum, + 1764 i Aarhus. Biskop over Aarhus Stift 1739-64. Gift 1719 med Karen Welleius.

2. Våbnet forekommer første gang:

3. Hosstænde tegning er kopieret fra: Epitafium i Aarhus Domkirke.

4. Stamtavle eller litteratur:

5. Skjold: Delt. 1. i gr. slange i b. 2. i h. due med olieblad i gr.

6. Hjelm:

7. Andet:

8. Udfyldt af: DR efter Knud Prange den 8/2-81

Under "Todelt skjold" – "Lodret" – "Begge felter udfyldt" finder vi Peder Hygums våbenskjold; Hygum var biskop over Århus Stift 1739-1764.

Første nummer af Dansk Søfartstidende fra 1893

Indgangen er efter, hvordan våbenskjoldet er opdelt, og hvilke figurer der indgår i skjoldet. Her ses nogle typiske eksempler på dette.

Projektet er blevet gjort muligt gennem tilladelser fra Ole Rostocks familie og Copydan, og det finansieres blandt andet af sponsorer.

Dansk Søfartstidende

Gennem et samarbejde med M/S Museet for Søfart i Helsingør og Roskilde Universitetscenter er Danskernes Historie Online i gang med at digitalisere Dansk Søfartstidende. Bladet udkom fra 1893 med redaktør L. Drechsel som initiativtager. Senere overgik udgivelsen til Nautisk Forlag. Det udkom fra starten med et nummer hver eneste uge, men stoppede med udgangen af 1962.

Indholdet af Søfartstidende er en væsentlig kilde til dansk søfartshistorie, og bladet indeholder blandt andet politiske kommentarer, ugens havarier, skibsefterretninger med indgående og udgående skibe, dødsfald og fragtberetninger.

Dansk Søfartstidende bliver gjort tilgængelig online hos Danskernes Historie Online (og andre sider). Det indgår i et forskningsprojekt hos RUC med analyser af dansk søfartshistorie. Projektet er fondsfinansieret, hvilket også betyder, at vores bibliotek får betaling for dette digitaliseringsprojekt.

POUL WACHMANN

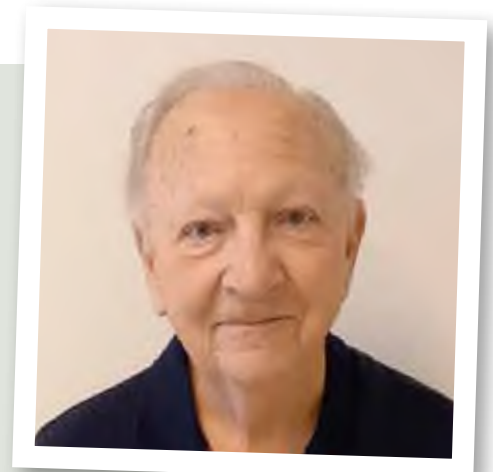
Det var med sorg, at vi den 4. november hørte, at Poul Wachmann var gået bort.

Poul var en helt central person i etableringen af vores bibliotek, som han ledede i en årrække. Han var definerende for mange af de processer og systemer, som biblioteket stadig bruger – særligt hans fokus på hele tiden at sikre en høj kvalitet i arbejdet og de producerede online-dokumenter har haft afgørende betydning og sætter stadig rammerne for vores arbejde. Han var utrættelig i sin søgen efter de bedste løsninger, og vi har haft mange gode diskussioner om balancen mellem kvalitet og volumen.

Jeg tror, at biblioteket betød meget for Poul, også efter at han var trådt tilbage som leder af det. Han var altid entusiastisk, engageret og bidrog til arbejdet på mange områder. Ud over at have et stort IT-ansvar, katalogiserede og efterbehandlede Poul bøger; det blev til omkring 2.000 titler. Den sidste efterbehandlede Poul og lagde online så sent som for en uge siden.

Poul vil blive savnet, og det er svært at forestille sig biblioteket uden ham. Ære være hans minde.

Per Hundevad Andersen

GOTISK TEKSTPRØVE

Introducteret Jørgen Jørgensens Gæstfri fra Bøtlev.
Domin: Misericordias.
Introducteret Ole Jørgensens Gæstfri for off Lijn, Vito Døbt Niels Daaup
den paa Jørgensens, kaldet Jørgen, Baaron off den Daaup's Gæstfri Gæstfri
Sane Jule Mijle daer den Gæstfri. Et Holstenbørk Gæstfri Jørgen aar
Daer den Gæstfri Olufsdatter
Dund 21 Aprilis Jordet Læs Nielsen drag for off Lijn 54 aar yf.
Domin: Cantate.
Introducteret Læs Nielsen Gæstfri off Bøtlev.
Dund 29 Aprilis blev Jordet den tauffigalt set of den Danmang for
den Jule Læs den Gæstfri best af Bøtlev og Gæstfri og for, den
begjntet i Gæstfri for den Gæstfri, og i den Gæstfri ind for den
var med alle ind for den, og for den Gæstfri den Gæstfri for den Gæstfri
som den dag for den ind, 1711. i Jule maaned, for off den Døbt 30 til 40 huf. d.
Munster, og var den Gæstfri ind for den Gæstfri, for den Gæstfri
i den. Men mange død legover blev ind for den Gæstfri eller legover
og adbaaron off Gæstfri paa Gæstfri ind til den Gæstfri som den Gæstfri.
da de blide for den Gæstfri og i den Gæstfri Gæstfri, for den Gæstfri
landover, Læs ind for den Gæstfri, den Gæstfri den Gæstfri.

I nummerets temaartikel henvises flere gang til den ganske særlige kirkebog fra Væggerløse, hvor pastor Oluf Lundt i årene 1687-1760 berettede om store og små begivenheder i sit sogn og nu og da også med udsyn til resten af landet. Derfor får I denne gang muligheder for at prøve kræfter med præstens udfoldelser med fjerpenen.

Teksten, der er et udsnit af en side, kan ses på Arkivalieronline, Kirkebøger, Maribo Amt, Væggerløse Sogn 1687-1760, opslag 217, og den omhandler året 1712 og en begivenhed, som spredte frygt og rædsel over hele landet.

Læs teksten igennem, gerne to eller flere gange, hvis du ikke får det hele med i første omgang. Du vil forhåbentlig opleve, at teksten efterhånden åbner sig. Hvis du må give op eller vil sikre dig, at du har læst rigtigt, kan du se den korrekte tyding på Danske Slægtsforskeres hjemmeside www.slaegt.dk > Slægtsforskeren > Bilag til bladet.

FAMILIE I SVERIGE OG AMERIKA?

Søger du slægtninge, der er fx udvandret til Amerika eller kommer fra Sverige? Så har Danske Slægtsforskere et tilbud, som kan være afgørende for din forskning.

Som medlem af foreningen kan du få foretaget opslag i to betalingsdatabaser ganske gratis. Det er i vores Forums (forum.slaegt.dk) gruppe Opslag internationalt, du finder denne særlige service. Her er to tråde *Hjælp med opslag i Ancestry.com* og *Hjælp til opslag i ArkivDigital*

(Sverige). Hvis du ønsker hjælp til et opslag, skriver du simpelthen et svar i tråden, hvor du forklarer, hvad du søger efter. I løbet af kort vil du få svar tilbage med de forhåbentlig gode oplysninger, der kan trækkes ud af databaserne.

Benyt dig endelig af denne fine mulighed. Husk, at tilbuddet er forbeholdt medlemmer, og at du skal være logget ind på Forum for at skrive i Forum.

HVAD BETYDER DE GAMLE ORD?

Af Kathrine Tobiasen
Korsagervej 13, 8940 Randers SV
41 28 65 30
kto@slaegt.dk

Når du læser de gamle kilder, om det så er en kirkebog, en skifteprotokol eller en lægdsrulle, vil du uundgåeligt støde på ord, der vil være aldeles fremmede for dig. Kirkebøgerne er fyldt med mærkelige ord og begreber, nu og da på latin eller sågar græsk eller hebraisk, som præsterne jo var fortrolige med. Og skifterne opremser en lang række ukendte ting og beklædningsgenstande, som den afdøde havde i sit bo.

Hvad stiller du op med dem? De skulle jo gerne give mening for dig og din forskning, og heldigvis er der forskellige former for hjælp at få.

Heini Madsen har skrevet en bog med titlen *Ordbog for slægtsforskere*, som giver kortfattede forklaringer på de fleste af de ord, du måtte møde på din vej. Den er kommet i flere udgaver, senest 3. udgave fra 2011 på 147 sider. 1. udgaven fra 1998 (89 sider) er tilgængelig i Danskernes Historie Online (<https://slaegtsbibliotek.dk/921827.pdf>).

Danske Slægtsforskeres Wiki har svar på mange ting, og den indeholder også en ordbog <https://wiki.slaegt.dk/index.php/Kategori:Ordbog>. Den har det fortrin, at den er delt op i kategorier, således at du fra forsiden vælger at gå videre til fx udtryk og vendinger, erhverv og forkortelser samt franske, latinske, tyske og plattyske ordlister.

En anden mulighed er *Lille ordbog for slægtsforskere* på adressen https://www.slaegt2610.dk/?page_id=1970. Efter en alfabetisk ordliste over fremmedord og gamle udtryk følger nyttige afsnit om ældre mål- og vægtangivelser, pengevæsen og romertal. Også Nørskov Saack har en ordbog på hjemmesiden http://www.saack.dk/index_ordbog.htm med bl.a. måleenheder og mulighed for at omregne fra gamle mål til nutidige enheder samt skæve helligdage.

Rigsarkivet har et par gode hjælpemidler: *Den lillebitte latinordbog*, *Gammeldags tidsregning og Læsehjælp til ord i skifter fra 17- og 1800-tallet*. Find dem alle her: <https://www.rigsarkivet.dk/udforsk/hjaelpemidler-og-folde-re-til-download/>.

Rosinen i pølseenden er den bedste og mest uddybende ordbog, nemlig *Ordbog over det Danske Sprog*, i daglig tale kendt som ODS. Dette kæmpe værk på 28 bind, der behandler dansk sprog fra perioden 1700-1950, er digitaliseret og findes på adressen <https://ordnet.dk/ods>. Her kan du slå op på over 225.000 ord og finde forklaringer på ordets betydning, ældre former og eksempler på dets brug. Ordbogen indeholder mange fremmed- og dialektord og altså ældre ord, som måske er gået ud af brug, men som vi stadig kan træffe på anejagten. Allerede mens du indtaster dit søgeord, kommer ODS med bud på ord, en stor hjælp, hvis du fx er usikker på staveformen.

Som eksempel på, hvad et opslag kan byde på, vil vi her tage det gode gamle ord lejermaal. ODS forklarer:

Lejer-maal, *et. (ænyd. leir-, ligger-, leyersmaal, sv. † lägersmål; jf. skab; jur., foræld.) samleje uden for ægteskabet (der tidligere straffedes paa forsk. vis, fx. med aabenbar skrifte, bøder); ogs. spec. om saadant samleje med besvangrelse til følge (jf. MO. D&H.); ofte i forb. begaa lejermaal. DL.6–13–20. Herr Povels Søn var beskyldt for Leyermaal med 9 Piger. Holb. Ep.I.162. Den Blackbirdske Familie er deraf berømt, at . . alle fire stode . . aabenbare Skrifte for begangen Leiermaal. PA Heib. Sk.III.41. *længst det Lovsted man har taget bort, | Der her alene ham til Regnskab kræved; | Thi Bøderne for Leiermaal er' hæved'. PalM.V.429. Danm RigHist.V.358. hertil: **Lejermaals-bøde** (DL.2–11–16. Holb. Ep.I.162. Stampe.I. 190), **-sag** (smst. 191) ofl.*

DS L ORDBOG OVER DET DANSKE SPROG HISTORISK ORDBOG 1700-1950 Sideoversigt ordnet.dk Den Danske Ordbog Ordbog over det danske Sprog

Ordbog over det danske Sprog

Søg i:

- Ordbog
- Om ODS
 - Hjælp til søgning
 - Fakta om ODS
 - Tekster fra den trykte ordbog
 - Forkortelser
 - Godt ord igen!
 - ODS som app

Se også

- Krasser
- Sprogligt
- Godt ord igen!
- Meyers Fremmedordbog
- Holbergordbog
- Meths Ordbog
- Kalkars Ordbog
- Gammeldansk Ordbog

Du er her: Forside / Ordbog over det danske Sprog

Ordbog over det danske Sprog

Søgetekst

Hvad er ODS?

Ordbog over det danske Sprog er en **historisk ordbog** der behandler dansk sprog fra 1700 til 1950.

Ordbogen indeholder **225.000 opslagsord**, heraf 35.000 fra Supplement til ODS.

Flere oplysninger:

- Hjælp til søgning
- Fakta om ODS

For moderne dansk henviser vi til [Den Danske Ordbog](#).

Hallej-hat, en. om balladehat, bølgn. ell. overhovedet om stor sigtvækkende (dame)-hat af et flojent ell. letzindigt præg, der kom hen Gamstrup, som ...

Søgesiden hos Ordbog over det danske Sprog

Som det ses af eksemplet, bruges der mange forkortelser, som nok ikke alle er lige indlysende. Men her er hjælpen lige ved hånden. ODS er naturligvis understøttet med en liste over både forkortelser og symboler, som bare er et klik væk.

ODS findes udover webudgaven også som app, der indeholder alle ord og forklaringer fra værket. Appen kan frit downloades fra App Store eller Google Play, så du kan have den med dig overalt på din smartphone eller iPad.

NYT MEDLEMSTILBUD

Nu kan alle medlemmer af Danske Slægtsforskere få abonnement Ancestry.com's Deluxe-udgave med 25 % rabat. Du kan her søge i 40 billioner optegnelser fra kirkebøger, folketællinger, militærpapirer og mange andre vigtige kilder fra hele verden. Dertil kommer 100 millioner slægtstræer. Du kan også oprette dit eget slægtstræ på siden, fx ved at uploade en gedcom-fil. Det foregår fra Ancestrys svenske side, og prisen, når rabatten er trukket, lyder på 1496,25 SEK.

Læs mere om, hvordan du får adgang til dette fordelagtige tilbud i Danske Slægtsforskernes Forum, <https://forum.slaegt.dk/index.php>. Gå til gruppen Foreningsforhold > tråden Ancestry-abonnement med rabat. Vær opmærksom på, at du skal være logget ind som medlem for at få adgang til denne gruppe.

EJENDOMSHISTORIE

Af Kathrine Tobiasen
Korsagervej 13, 8940 Randers SV
41 28 65 30
kto@slaegt.dk

Når du samler oplysninger om dine forfædre, har du nok også lyst til at vide noget om, hvordan de har boet. Har de boet til leje, eller har de selv ejet det hus eller den gård, de holder til i? Hvis de hører til den sidste kategori, hvornår har de så købt stedet, og hvad kostede det? Har de måske senere solgt det? Var de nødt til at optage lån med sikkerhed i ejendommen? Disse spørgsmål kan skøde- og panteprotokollerne give svaret på; mange steder rækker de langt tilbage til 1700-tallet og for en del købstæders vedkommende endda til 1600-tallet. Dem kan der skrives rigtig meget om, som denne artikel ikke kan komme omkring. Den skal blot opfattes som en hjælp til at komme i gang.

Find matrikelnummer

Alle ejendomme har et matrikelnummer og er placeret i et ejerlav under en retskreds, som det er vigtigt at kende, når du søger oplysninger. Står du med en postadresse, kan du hos Den Offentlige Informationsserver, OIS, ois.dk, indtaste adressen og få oplyst matrikelnummer, ejerlav og diverse andre ejendomsoplysninger på stedet. Omvendt kan du også, hvis du har et matrikelnummer, få ejendommens postadresse. Vær opmærksom på, at matrikel-systemet opererer ud fra et særligt system. Gennem tiden er mange grunde udstykket fra en oprindelig matrikel, der havde et nummer, fx 12. De nye udstykninger har stadig nr. 12, men de har fået tilføjet et bogstav: 12a, 12b, 12c osv. Når bogstavrækken er nået til enden, kan man starte forfra med 12aa, 12ab.

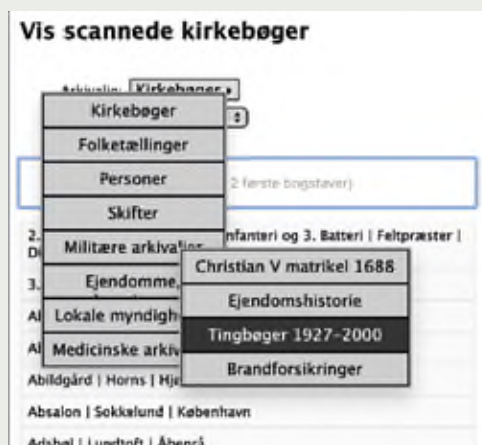
Hvis du hverken har matrikelnummer eller adresse, men kender ejerens navn, kan du i folketællingerne 1901, 1906, 1911, 1921 og 1940 få oplyst matrikelnummeret.

Efter 1927

Er du ude efter en handel, der er foregået i nyere tid, d.v.s. efter 1927, kan du starte med de digitaliserede tingbøger, som alle er tilgængelige på Arkivalieronline. Find dem under temaet *Ejendomme*, hvor du blandt en del muligheder vælger *Digitali-*

serede tingbøger. Næste skærmbillede giver en oversigt over samtlige retskredses tinglysningsmyndigheder, og her klikker du på den kreds, der er relevant for dig.

Nu møder du to felter: *Bognummer* og *Område*. Bognummeret er måske ukendt for dig, men som regel kan du klare sagen ved at begynde at taste navnet på dit sogn i områdefeltet. Det vil give dig oversigt over tingbøgerne i sognet, hvor du kan klikke på den relevante. Forhåbentlig har du styr på matrikelnummeret – ellers er det en meget stor mundfuld, du giver dig i kast med, da hver tingbog kan indeholde mange hundrede sider.

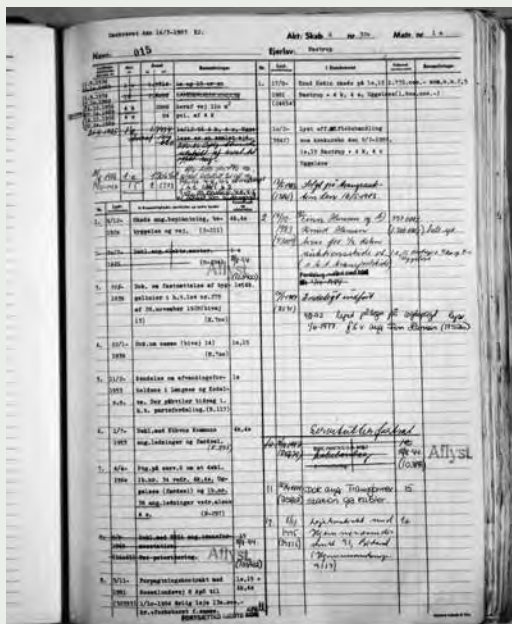

Figur 1. Her er vist, hvordan du fra dropdownmenuen finder frem til de nyere tingbøger hos Sall Data.

Du kan finde de samme arkivalier hos Sall Data, ao.salldata.dk, og mange finder denne side nemmere at gå til end Rigsarkivets. Derfor kigger vi også på den her. Vælg *Scannede arkivalier* fra forsiden og find derefter *Ejendomme* fra dropdownmenuen *Arkivalie* øverst på siden. Herunder skal du vælge mellem *Ejendoms historie*, der dækker de ældre arkivalier, og *Tingbøger 1927-2000*. I dette tilfælde holder vi os til den sidste og skal vælge amt og derefter retskreds. Vi står nu med den lange liste over protokoller, som vi hos Rigsarkivet kunne finde under *Område*. Arbejdet med at blade gennem protokollen er det samme begge steder.

Der startes med nogle henvisningssider, inden du når til de egentlige tingbogsblade, der er opstillet efter matrikelnummer. Hver ejendom har sit blad, hvor der er indført, hvornår huset/gården er blevet handlet, af hvem og til hvilken pris. Desuden er her servitutter og brugsrettigheder på stedet. I nogle tilfælde har der ikke været meget at skrive hjem om, mens der ved andre er sket så meget, at der må fortsættes på næste side.

Figur 2. Et eksempel på en ejendom, der har været igennem et par handler, og hvor der er en lang række servitutter. Stedet er matr.nr. 1e i Bastруп By, Uggeløse Sogn, Frederiksborg Amt.

Tingbøgerne er kortfattede og nævner kun, hvornår der er udstedt et skøde; selve skøderne finder du ikke her. De skal søges i *Skøde og servitutgenparter* under den pågældende retsmyndighed. De er ikke på Arkivalieronline – og dermed heller ikke hos Sall Data, men de kan bestilles via Daisy.

1844-1927

De matrikelnumre, der gælder i dag, stammer fra matriklen 1844, som afløste den tidligere matrikel fra 1688. De store matrikler (der var også et par stykker i 1662 og 1664) har kortlagt hele riget og knyttet en værdi til jorden, målt i hartkorn; hovedformålet med matriklerne var at skabe et brugbart grundlag for skatteudskrivningen, og landet blev opdelt i ejerlav, hvor hver ejendom fik et unikt nummer.

Fra 1844 gik man i gang med at lave realregistre, som skulle fungere som en overskuelig indgang til skøde- og panteprotokollerne, hvor skøderne blev indført kronologisk efter den dato, hvor de var tinglæst. Protokollerne er med tæt beskrevne sider i megatykke bind et aldeles uoverskueligt materiale, hvis man ikke har en nøgle i form af et register.

Vejen til realregistrene går på Arkivalieronline via temaet *Ejendomme > Realregistre, skøde- og panteprotokoller* til en side, hvor du starter med at vælge amt og derefter arkiv, hvilket her er ensbetydende den myndighed, herred, birk, byfoged, som stod for tinglysningen. Når du har valgt den relevante myndighed, får du listen over arkivalierne under denne, såsom diverse registre og protokoller. Klik på de små + ud for posterne for at få årgangene frem (se figur 3). Hos Sall Data vælger du *Ejendoms historie* under Arkivalie: *Ejendomme* og herefter amt og

Figur 3 og 4. Præsentationen af ejendomsarkivalierne hos henholdsvis Arkivalieronline og Sall Data.

retsbetjent (myndighed); du står nu med en liste, hvor alle de forskellige årgange er foldet ud. Klik på ikonet yderst til højre for at få vist protokollen (se figur 4).

Realregistrene er indrettet således, at hver ejendom har en side, hvor samtlige skødeoverdragelser og hæftelser er indført, efterhånden som de har fundet sted. Helt som vi kender det fra de nyere tingbøger. Her får du det forkromede overblik over, hvad der er sket på stedet, og bedst af alt: alle poster er forsynet med henvisninger til det sted i protokollerne, hvor skødet eller obligationen er indført. Det er sket ved at notere protokolens nummer og sidetallet ud for hver post (se figur 5). Det kan godt være lidt drilsk at navigere blandt de mange protokoller, idet der som regel henvises til de numre, de var forsynet med i arkivsystemet, og som ofte var skrevet med romertal eller her og der et par bogstaver. På Arkivalieronline er disse numre angivet på den ofte lange liste over protokoller til venstre for dokumentbillederne; det er ikke tilfældet hos Sall Data, hvor man i stedet må sjusse sig frem ved hjælp af årstallene.

Realregistrene er ordnet efter ejerlav og herunder matrikelnummer, så inden du går i gang med søgningen, skal du vide, hvilken by eller ejerlav din slægtning har boet i, og det vil være en stor lettelse, hvis du også kender matrikelnummeret. Der er tit rigtig mange sider at blade igennem. Ofte står man dog med en person, som man ved ejer en gård eller et hus i en given by. Hvis man ikke på anden vis har snuset sig frem til matrikel-

nummeret, må man starte med at finde frem til ejerlavet/byen og så blade siderne igennem, mens man skanner listen over adkomster for navnet på den søgte person.

Eksempel: Anders Nielsen i Villersø

Vi vil her søge en Anders Nielsen, der i slutningen af 1800-tallet har haft et sted med matrikelnummer 5b i Villersø By, Nørre Djurs Herred i Randers Amt. Under Randers Amt vælger vi Grenå Byfoged, Djurs Nørre-Djurs Sønder Herredsfoged. Blandt de mange arkivalier slår vi ned på *Realregister for Nørre og en del af Sønder Dyrs Herred*. Hos Arkivalieronline klikker vi på + ud for arkivaliet for at åbne for de mange ejerlav, mens vi hos Sall Data kan scrolle ned ad listen, til vi når til Villersø 1847-1927. Der er to protokoller for sognet, og den første indledes med et kort register, der fortæller, at Villersø ejerlav kommer først, efterfulgt efter Dalstrup. Nu er blot tilbage at blade frem til siden med nr. 5b, der viser sig at være blad 11.

Her kan vi øverst på venstre side se oplysninger om gårdens hartkorn, og hvad der hviler af skatter og tiende på den. Længere nede på siden følger det i denne forbindelse mest interessante, nemlig adkomsterne, listen over skøderne. Den første post gælder her et skøde af 27. januar 1875, tinglæst 1. februar 1875 fra Anders Pedersen til Anders Nielsen. Siden ser der ud til at være afhændet et par lodder, matrikelnumrene 5e og 5d, inden der 28. juni 1886 er noteret et mageskifteskøde fra Anders Nielsen til F. Basse af Høigaarden. På højresiden er indført hæftelser på ejendommen, obligationer og påtegninger, alle forsynet med henvisninger til skøde- og panteprotokollerne.

Naturligvis skal vi ikke lade os nøje med disse korte notitser om handlerne. Fra registret går den lige vej til skødet i dets fulde

ordlyd i skøde- og panteprotokollen. I kolonnen til venstre er der ud for hver post anført protokollen og sidetallet; i tilfældet her er protokollerne nummeret med bogstaver, EE, QQ osv., og tallet ved siden af gælder så sidetallet.

Når vi skal på jagt efter skøderne, må vi tilbage til oversigten over arkivalier under Grenå, Djurs Nørre-Djurs Sønder Herred for at finde skøde- og panteprotokollerne. Disse er ikke opdelt efter ejerlav, men dækker hele herredet, som regel kun med et par år i hvert bind.

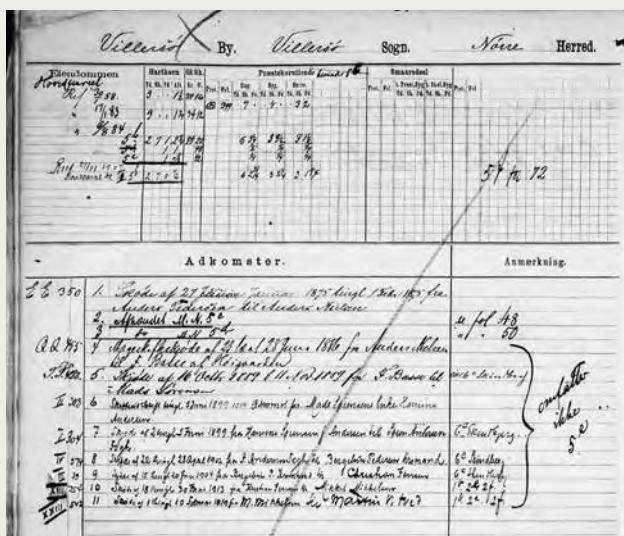
Det første skøde på vores ejendom er tinglæst 1875, og hos Sall Data må vi foretage et kvalificeret gæt på, at protokol EE er lig med 1874-1876, mens vi kan finde EE på listen hos Arkivalieronline. Alle protokollerne er digitaliserede, og vi kan uden videre klikke på den ønskede. Der viser sig dog at være to protokoller under nummeret, så vi må se på sidetallet, 350, og skønne, at det nok må være af finde i det første bind. Ganske rigtigt: på opslag 353 hos både Sall Data og Arkivalieronline finder vi skødet, blot med den lille finte, at det gemmer sig på s. 350b, altså bagsiden af 350.

Her kan vi så læse, at "Underskrevne Anders Pedersen gjør vit-terligt at have uden foregaaende skriftlig Kjøbekontrakt solgt og afhændet, ligesom jeg herved sælger og skjøder og aldeles afhænder til min Svigersøn Anders Nielsen Gaarden Matr. N. 5b af Villersø By og Sogn". Hvis vi ikke allerede vidste det, får vi også dokumenteret, at gården ved denne handel bliver i slæg- tens eje. Videre følger diverse vilkår i forbindelse med købet og en aftægtskontrakt til sælger og hans kone og til slut kommer købesummen og bestemmelser for, hvordan den skal betales.

Aftægtskontrakter forekommer igen og igen i forbindelse med skøder i 1800-tallet; det var den måde, den ældre generation kunne sikre sig på, når de ikke længere kunne drive en gård. Det mest almindelige var, at kontrakten optrådte som et selv- stændigt dokument, men her indgår den altså som en del af skødet. Det var ikke kun med børn og svigerbørn, at den fra- trædende part kunne oprette en aftægtskontrakt. Hvis han/hun solgte sit sted til en person uden for familien, var der intet til hinder for at gøre det samme her.

Formentlig vil det også være af interesse at følge op på, hvad der siden sker på stedet. Vi må så tilbage til realregistret og tage fat på næste handel, mageskifteskødet af 28. juni 1886, som findes i protokol QQ, 1885-1886, side 455, hvor det frem- går, at Anders Nielsen har mageskiftet, byttet gård med prop- rietær F. Basse.

Det kan også give mening at kigge nærmere på de forskellige hæftelser, som er indført på højre side, og som bl.a. fortæller om, hvornår ejeren af gården har været nødt til at optage lån.

Figur 5. Opslaget i realregistret for Villersø By, der viser matrikelnummer 5b

Figur 6. Indledningen til skødet til Anders Nielsen, som det er indført i protokollen. Det har fået No. 1 blandt behandlede sager 1. februar 1875, og øverst er anført den stempelafgift, der skal svares: 70 kr. 65 øre.

Også disse finder du ved hjælp af henvisningerne til venstre for posterne.

Før 1844

Skal vi længere tilbage i tiden, er forholdene ofte mere brogede. Generelt kan man ikke regne med, at der er realregistre, men en del steder har man dog været forudseende og oprettet forskellige former for registre, styret af de enkelte herreder, der kan have hver deres måde at opstille dem på. Nogle har brugt bøger med fortrykte skemaer, andre har selv tegnet stregerne til kolonnerne. Med andre ord: de er ikke altid lige nemme at arbejde med.

Heldigvis kan der ofte findes en nemmere genvej. Når en mand – en kvinde, typisk benævnt som XXs enke, kunne også forekomme – ville sælge sit sted, vil der ofte stå, at det drejer sig om et skøde, som han/hun har fået udstedt på et givet tidspunkt. Det er også tilfældet i vores eksempel, hvor det hedder, at Anders Pedersen afhænder "Alt tilhørende mig efter Skjøde af 27. Juni 1868, thinglæst 10 August s. A." Dog uden at den oprindelige sælgers navn nævnes. Oplysningen om tinglæsningsdatoen er vigtig, da den gør det muligt for os at gå tilbage til protokollen, der dækker 1868 og slå ned på datoen. Selve skødedatoen er i denne sammenhæng ikke så afgørende, da der kan være et ukendt – og nu og da langt – stykke tid mellem de to datoer.

Når vi har haft held til at finde det gamle skøde, vil det sandsynligvis indeholde datoen for, hvornår det er kommet ejeren i hænde, så vi kan rykke endnu et trin tilbage. På et tidspunkt vil vi nok støde ind en fæstebonde, der køber sin gård i selveje, og herefter er det fæsteprotokoller, vi skal have fat i.

En anden mulighed er at undersøge, om der skulle eksistere et

navneregister til den skøde- og panteprotokol, man har brug for. Dem findes der en del af, og de er ofte digitaliserede og kan læses på Arkivalieronline og Sall Data. Det er dog ikke altid let at afgøre, hvilken protokol registrene henviser til. Og somme tider kan disse være gået tabt.

Registrene er ført af herreds- eller byskriverne, og nogle har sjusket eller ikke været sikre førere af fjerpenen, mens andre har udført et smukt og omhyggeligt arbejde. Et eksempel på det sidste er et personregister til Vester Horne Herred 1730-1772. Undertegnede har måttet give op overfor at finde dokumenterne i protokollerne, trods tydelig henvisning til sidetal og til både justits- og panteprotokoller, men til gengæld noterer skriveren så mange oplysninger, at registret godt kan bruges som en regulær kilde – i mangel af bedre, selvfølgelig.

 A table titled 'Person Register No. 1' with columns for 'No.', 'Brev', 'Dato', and 'Merket'. It contains several rows of handwritten entries.

No.	Brev	Dato	Merket
26	...	1774	136
27	...	1772	2007
28	...	1771	157
29	...	1771	149
30	...	1773	157
31	...	1774	162
32	...	1774	163
33	...	1774	164

Figur 7. Et opslag fra personregistret fra V. Horne Herred, der har brugbare oplysninger om de enkelte skøder og obligationer.

At der her tales om både justits- og panteprotokoller, viser tilbage til den tid, hvor de gamle tingbøger indeholdt alt, hvad der blev foretaget på tinget, om det så var retssager, skiftehandlinger eller skødeudstedelser. Efterhånden som mængden af sager steg, blev det hensigtsmæssigt at skille de enkelte emner ud og indføre dem i særskilte protokoller.

En sidste sløjfe på sagen: Som nævnt kan skøde- og panteprotokollerne – med købstædernes protokoller som en undtagelse – kun føres tilbage til forskellige tidspunkter i 1700-tallet. Er vi derfor uden chancer for at finde endnu ældre skøder? Ikke helt, for nogle skøder kan findes i de gamle tingbøger, der dog er uden registre, hvorfor en søgning bliver så udfordrende som at lede en synål i den berømte høstak. En mere overskuelig mulighed er landstingenes skøde- og panteprotokoller, der rækker langt tilbage i 1600-tallet, men i hvert fald i de første mange år kun registrerede adelens ejendomshandler, inden borgere og bønder efterhånden kom med. De kan findes på Arkivalieronline og er udstyret med registre. De tilgås nemmest via Daisy ved at søge på fx arkivskaber: 'Viborg landsting' og arkivserie: 'skøde'. Hvis du skulle have mod på at give dig i kast med dem.

SLÆGTSHISTORISK WEEKEND 2023

Af Kathrine Tobiasen
Korsagervej 13, 8940 Randers SV
41 28 65 30
kto@slaegt.dk

Den slægtshistoriske weekend, som gennem mange år har samlet slægtsforskere fra hele landet, har holdt flyttedag. Efter en lang række år, hvor vi flokkedes på Nørgaards Højskole i Bjerringbro, er rammen om årets dejligste weekend flyttet til Kysthotellet i Grenaa med udsigt over Kattegat og en hyggelig by inden for gåafstand. Fine omgivelser, der godt kunne invitere til en lille travetur, hvis der altså var plads til det i det pakkede program!

Årsagen til flytningen har først og fremmest været ønsket om at give plads til flere deltagere. Det er ikke rart at skulle melde udsolgt til mange, der gerne havde været med. At vi i Grenaa kunne byde velkommen til 133 deltagere, mens vi tidligere måtte stoppe ved ca. 80, taler vel sit tydelige sprog, og at dømme efter, hvad folk gav udtryk for, var der generelt stor tilfredshed med de nye omgivelser, der også betød mærkbart bedre mødelokaler.

Mange nye – og yngre deltagere

Der er mange, der kommer år efter år og nødigt vil undvære den årlige saltvandsindsprøjtning, men i år var der også mange nye ansigter – og nye slægtsforskere. Så mange, at arrangørerne nu overvejer, om det også skal afspejle sig i pro-

grammet. En anden bemærkelsesværdig ting var, at gennemsnitsalderen så ud til at være faldende. Da alle, der ikke kunne finde sig selv i kirkebøgerne på nettet, søndag blev bedt om at rejse sig, kunne der tælles til ca. 25.

Og hvad kunne vi så samles om i år? Erik Nørr indviede os i præsteembedets mangfoldige opgaver i tidligere tider og gjorde klart, at selv om vi ikke skulle have gejstlige blandt anerne, kunne det sagtens være, at en præst havde haft en finger med i spillet, når det kom til forfædrenes skolegang eller behov for fattighjælp. Senere hørte vi om Danskernes Historie Online, der er vokset til at blive Danmarks suverænt største online bibliotek, når det kommer til faglitteratur. Per Hundevad Andersen havde mange gode råd til at få det bedste ud af søgningen i de enorme mængder bøger og artikler.

Fra natmænd til korsetter

Lørdag startede med en spændende kriminalhistorie, det store natmandskomplot på Kalundborgegnen i første halvdel af 1700-tallet; Thyge Krogh kom også ind på tidligere tiders syn på forbrydelser og de hårrejsende straffe, som retssystemet påbød, fordi man mente, at det var Guds vilje, at straffene skulle kunne mærkes på krop og sjæl. Derudover satte en veloplagt og kompetent Svend-Erik Christiansen os på sporet af faderskabsager, og mere kompetent viden leverede Peder Dam med sit foredrag om dansk ejendoms historie på landet 1650-1900 (som dog ikke handlede ret meget om det sidste århundrede).

Veloplagt var også Bodil Grove Christensen med sin rundvisning i diverse kringelkroge og mangfoldige kilder hos Familysearch, og det hele sluttede med en kulturhistorisk specialitet, Lisa Elsbøls livfulde foredrag om undertøj, der måske burde have haft titlen "korsettets historie"?

Forventningens glæde lige før det går løs.

Der blev lyttet opmærksomt til foredragene.

Allan Vestergaard og Markus Schunck modtog på vegne af Rigsarkivets indtastningsportal årets slægtsforskerpris.

Uden mad og drikker går det ikke. Frokostbuffeten kunne byde på noget for enhver smag.

Peder Dam fortalte og uddelte guldkorn om ejendoms historie i 16-1700-årene.

Lørdag eftermiddag kunne deltagerne vælge mellem fire forskellige workshops, og her viste det sig nok, at det er ved brugen af DNA i forskningen, det for alvor brænder på i disse år. Her mærkes et stort behov for at blive hjulpet godt i gang. De øvrige emner var søgning på Danmarks Historie Online, danske stednavne og udgivelse af slægtsbøger.

Slægtsforskerprisen

Endelig var der traditionen tro festmiddag lørdag aften med et af weekendens absolutte højdepunkter: overrækkelsen af årets slægtsforskerpris. Denne gang tilfaldt prisen Rigsarkivets indtastningsportal, der med sine forskellige projekter på en lettilgængelig og brugervenlig hjemmeside, forsynet med fine vejledninger, har sat rigtigt mange i gang med at indtaste dødsattester, erindringsmedaljer, sønderjyske og vestindiske arkivalier og meget mere – til stor glæde og lettelse i slægtsforskerlivet for utallige anejægere. En meget velfortjent pris som Rigsarkivets Allan Vestergaard og Markus Schunck modtog med venlig hilsen også til de mange amatørfotofer, som har knoklet med at affotografere arkivalier, så de kan blive tilgængelige på Arkivalieronline.

Om aftenen var mange trætte, efter at de dagene igennem havde fået fyldt på af vigtige og spændende oplysninger. Men indimellem kunne der findes tid til mange hyggelige og givende snakke med nye eller gamle forskerkolleger. En hel weekend i selskab med andre slægtstosser, hvor man aldrig kommer til at føle, at man ikke har noget at snakke med naboen med – det er ren luksus! Og vi mødes igen samme sted 4.-6. oktober næste år. Sæt allerede nu kryds i kalenderen.

Deltagerne gik til lørdag aftenens opgave med højt humør.

I pauserne trak deltagerne udenfor og nød det pæne vejr.

Lisa Elsbøl afsluttede weekenden med sit livfulde foredrag om undertøj og korsetter.

DEN GAMLE PRAMDRAGER PÅ GUDENÅEN

Af Hans Henrik Feldbæk Gaardsøe
Skovkrogen 15, 7442 Engesvang
tlf. 22 49 50 85
hhfg2011@gmail.com

Conny Grethe Ditlev Jensen
Brogade 99, 8850 Bjerringbro
tlf. 22 35 45 77
conny.ditlev.jensen@gmail.com

Baggrund

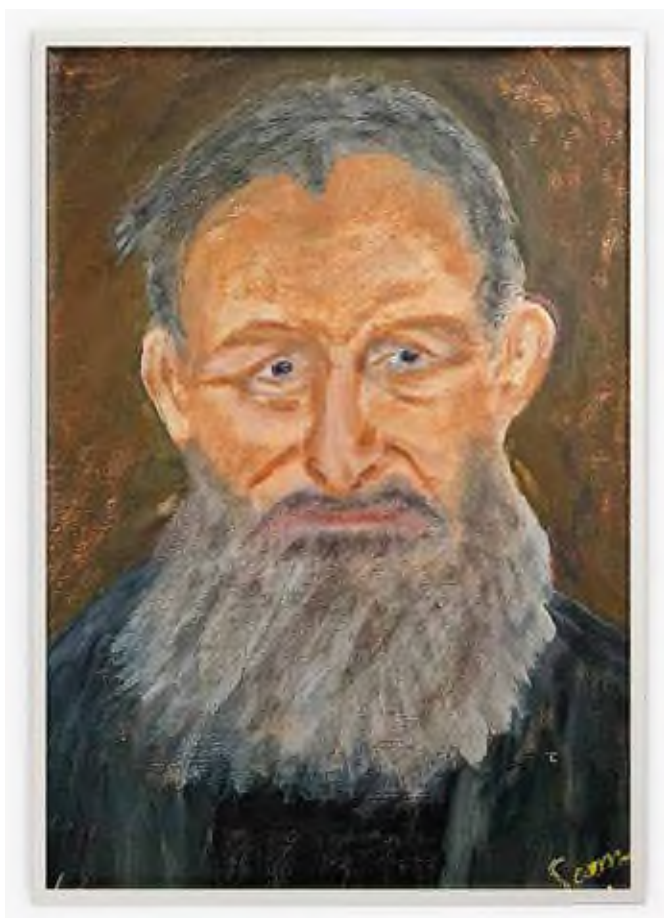
Conny Grethe Ditlev Jensen og Hans Henrik Feldbæk Gaardsøe mødte hinanden gennem Facebook-gruppen "Gamle Bjerringbro billeder", hvor der blev postet et billede af Sandhuset – se senere. Dette hus tilhørte Hans Henriks tipoldefar Jens Jensen (Ditlev), som var halvbror til Connys bedstemor, Mikkeline Kirstine Ditlevsen. Vi har begge interessen for slægtsforskning – Conny siden barndommen og Hans Henrik i de seneste år. Der var derfor grobund for at se nærmere på pramdrageren og vognmanden Jens Jensen (Ditlev).

Indledning

"Et hårdt liv? Ja, det var heller ikke skrællinger de kågkarle" er uddrag af et interview fra 1938 med den gamle pramdrager Jens Jensen (Ditlev) fra Sønderbro i Bjerringbro. Og han var ingen skrælling. Det vil fortællingen om hans liv vise.

Jens' fødsel og forældre

I 1834 blev Jenssine Jensdatter født i Linå Sogn. Jenssine er Connys oldemor og Hans Henriks tiptipoldemor. Hun var datter af smeden i Skjellerup, Jens Sørensen, og Ane Marie Hansdatter fra Gjødvad. De har fået datteren Ane Mette i 1827 og sønnen Rasmus i 1832, men inden Jenssine blev født den 23. juli 1834, døde faren den 17. februar. Som det var almindeligt, blev moren hurtigt gift igen. Det skete allerede i 1836. Denne gang blev hun gift med Mikkel Sørensen fra Tvilum, som havde mistet sin kone i 1835. De to flyttede sammen på Mikkels gård, som han købte i 1835.

Gården har matr.nr. 11a på Tvilum mark, i dag "Nylandsminde", Viborgvej 30, i Fårvang i Tvilum Sogn.

Mikkel havde tre børn fra første ægteskab. Ane Marie og Mikkel fik sammen et barn, Mariane, som dog døde 3 år gammel.

Hjemme hos dem boede i 1840 Ane Maries tre børn, Mikkels søn, Laurs, og deres fælles barn. I 1855 er kun Ane Maries datter, Jenssine, hos dem. De øvrige børn er alle flyttet hjemmefra.

Ane Marie dør 62 år gammel den 9. maj 1856, og nu er Jenssine på 22 år alene med stedfaren, Mikkel. Allerede om sommeren samme år bliver Jenssine gravid.

Graviditeten fører til fødslen af den senere pramdrager, Jens Jensen (Ditlev), søndag den 17. maj 1857.

Det fremgår af kirkebogen i Tvilum: *"Født 17. maj. Jens Jensen. Døbt i kirken 1. juni. Fruentimmer Jensine Jensen /23 år/ i Faarvang. Som barnefader udlagt ungarl Anders Jensen fra Salten, Them Sogn"*. Det, man først studser over, er, at Anders ikke har påtaget sig faderskabet, da Jens i givet fald ville have fået efternavn efter han fornavn – altså Andersen. Som det ses, fik han efternavnet Jensen. Som fadder optræder daglejer Niels Rasmussen fra Fårvang, som

ifølge folketællingen 1860 er nabo til Mikkel Sørensen, og Rasmus Nielsen, som er gift med Mikkel Sørensens ældste datter, Ane Kirstine.

Senere opgiver Jens Jensen et sted, at han er født i Skorup og et andet sted Gjølsted. Måske er selve fødslen foregået i nabosognet Skorup og ikke hjemme hos Mikkel Sørensen i Tvilum Sogn. Når en ung pige kom i "uføre", var det almindeligt, at hun søgte familie i et andet sogn for at føde barnet der.

Jenssines storesøster, Ane Mette, som er 30 år, er gift med husmand Niels Rasmussen "Tysk", som har lejet jord (hus?) på matr.nr 4a Grølsted i Skorup Sogn. De er flyttet til Grølsted på et tidspunkt i 1857. Men ved deres søns døb i 1859 står de anført i Skorup Sogn. Da det samtidig fremgår af tilgangslisten i Vejerslev Sogn, at Jenssine var tjenestepige hos gårdmand Jørgen Therkildsen i Grølsted i begyndelsen af 1858, må det anses for sandsynligt, at fødslen er foregået hos søsteren Ane Mette, og at Jenssine derefter er blevet tjenestepige hos Jørgen Therkildsen. Også Jenssines bror, Rasmus Jensen, bor i Grølsted fra 1850 til 1869. Så Jens Jensen kan være født i Gjølsted i Skorup Sogn og døbt i Tvilum Sogn.

Der er i mange år blevet søgt allevegne for at finde den udlagte barnefader "Anders Jensen" fra Salten – uden held.

I familien har der verseret en fortælling om, at det kunne være stedfaren Mikkels Sørensen, der var far til Jens. Det er selvsagt vanskeligt at påvise. Men de var jo alene i huset den sommer, hvor Jenssines mor døde. Så det er måske ikke så mærkeligt, at historien dukker op.

For nylig dukkede tre DNA-match op hos Hans Henrik, som ved en minutløs gennemgang af stamtræer viser, at det må være Mikkel, som var far til Jens. Mikkel blev måneden efter Jens' fødsel gift med sin tredje kone.

Det ser ikke ud til, at Jenssine umiddelbart kan tage vare på Jens, så i folketællingen 1860 optræder han som plejebarn hos naboen, daglejer Niels Rasmussen. Jenssine kommer som tjenestepige til Søren Sørensen i Vejerslev Sogn i 1858. På samme tid dukker Ditlev Jensen (1834-1919) op som karl samme sted. De finder sammen og bliver gift i 1863 i Vejerslev. De flytter derfra til Houlbjerg Sogn i et par år, hvor han tjener på Haxholm Gods. Her får de en datter, Maren. Derefter flytter de til Truust i Tvilum Sogn, og da er Jens givetvis flyttet hjem til dem. I Truust får de to døtre, Ane Marie og Mariane.

De unge år

Som 8-årig i 1865 kommer Jens ud at tjene som hjorddreng (vogterdreng) på en gård i Kongensbro, omkring 2 km fra Truust. Selv om han er ude at tjene og skal tidligt op for at se til dyrene, skal han også gå i skole. På det tidspunkt gik børnene kun i skole hver anden dag, og Jens må være gået til skolen i Truust hos lærer Thyregod og hans efterfølger Daniel Andersen.

Selv om han ikke er fyldt 14 år i april 1871, får han dispensation til at blive konfirmeret. Dette foregår i Elsborg Kirke, som er anneks til Højbjerg Sogn, hvor moren og stedfaren har købt et hus (matr.nr. 17d) i august 1872 for 300 Rd, efter at de har boet et par år i et hus i Tange. Jens får karaktererne g? i kundskaber og mg i opførsel ligesom langt de fleste, han bliver konfirmeret sammen med. Af kirkebogen fremgår, at hans far er Ditlev Jensen, som jo rettelig er hans stedfar. Jenssine og Ditlev får i Højbjerg tre børn, Mikkeline, Jens Peter og Rasmus, alle halvsøskende til Jens. Efter konfirmationen kommer Jens til Gerning, hvor han tjener frem til 1. november, som er skiftedag. Han tager videre til Tvilum og kommer på et tidspunkt tilbage til Tange ved Højbjerg, hvor han er på session i 1875.

Som reglerne var efter 1869, skulle Jens Jensen på session, når han var blevet 17 år. Han optræder derfor i Lægdsrullen nr. 73 for Højbjerg i 1875. I lægdsrullen står moren, Jenssine Jensen – og ikke en far – som forælder. Man kan idømmes en bøde på 2 til 20 Rd, hvis man ikke møder til sessionen. Det gjorde Jens ikke, så han idømmes en bøde på 4 kr.¹, som han betaler. Det fremgår i øvrigt, at Jens er 63,5" høj. Det svarer til ca. 166 cm. Han må være kommet til skade med sin hånd, for allerede i 1878 udskrives han af rullen, da tredje finger er lemlæstet.

Manglende led på fingeren forhindrer ikke Jens i at være pramdrager fra omkring 1877, da han er 20 år.

"En pramrejse Randers-Silkeborg og retur kunne gøres på 6-7 dage. Nogen ulejlighed med at anlægge en sti for pramdragerne havde man ikke gjort sig. De måtte færdes på den blotte åbred, så godt dette nu lod sig gøre, og kun over de bredeste vandløb var anbragt planker, som folkene kunne træde over på. I pramfartens storhedstid – fra 1850 til 1880 – gik en imponerende flåde på ikke mindre end 120 sådanne pramme i fart på den nedre Gudenå. Nedgangen fra begyndelsen af 1870'erne mærkedes – og allerede i 1875 hedder det, at prammenes antal er stærkt faldende, i 1880

¹ Kronesystemet blev indført 1873; taksten for forseelsen var anført i rigsdaler, mens beløbet blev udskrevet i kroner. En rigsdaler var lig med 2 kroner, og Jens blev således idømt den laveste bøde.

Pramdragning på Gudenåen. Lokalthistorisk Arkiv, Hvorslev

er det blevet til, at man kun sjældent ser pramme i åen, og kort efter århundredskiftet siges det, at kun et par pramme stadig besejler åen".

Jens Jensen ejer sammen med en anden mand en lille kåg, som de sejler med fra Randers til Silkeborg. Den har kostet 300 kr. og indeholder en kahyt med et par køjer, mast og bagerst et ror. Langs rælingen er et gangbræt, hvor de kan gå og stage fra for til agter. Han fortæller selv i 1938 om sin tid som pramdrager:

"Jovist, det er rigtig nok, at a har gaaet i Selen, siger den gamle Jens Jensen og stryger sig over sit mægtige Skæg, der står ham som en Sølvflom, ned over Brystet. Se, a er født i Faarvang i 1857. Men a tjente som ung i Tange. Jo, se da var der fisk i Aaen. Når Vandet stod ind over Engene, kunde det ske, at der var så store stimer af – ja, hvad var det nu de hed, Mutter? Helt, jovist, var det Helt. Vi tog som regel træ oppe fra Silkeborgskovene."

Der var plads til 13-14 favne brænde på kågen. Kågen blev staget gennem søerne til åen. *"Fra Resenbro til Bjerringbro kunde vi undertiden sætte Sejl. Men det var jo samtisaa og samtidsaa med Vinden"*. Træet blev solgt i Randers, hvorefter der blev hentet tørv eller halm oppe ad Nørreåen. Lasten blev solgt i Silkeborg til Papirfabrikken. *"Først stagede vi et Stykke, men saa blev Strømmen for haard, og vi maatte trække. Vi havde Selen om Brystet og en stor Kæp i Haanden og Liner fra Selen ud i Stævnen af Kaagen.. Næ, a mindes ikke, at nogen sang; men vi svedte. Det vil sige: et Aar stod Strømmen saa højt over Trækstien, at vi gik i Vand til midt på Livet, og da frøs vi. Et haardt Liv? Ja, det var heller ikke*

Skrællinger, de "Kaagekaale". Aa ja, det var de Daw, sukker den gamle Pramdrager. Da var der Liv; nu er det saa stille derned på Aaen, ingen Laks og ingen Kaage."

Det er sikkert under sejlads med kågen, at Jens er kommet til skade med sin finger, så han "slap" for militærtjeneste. Han var ellers en utrolig stærk, mager og bredskuldret mand af statur. Han er ikke den sidste pramdrager på åen, men en af de sidste. For allerede i 1880 fremgår det, at han tjener på en gård i Hesselbjerg i Gerning Sogn. I familien har han altid været kendt som "den sidste pramdrager på Gudenåen". Pramfarten fortsatte dog helt frem til 1920, da dæmningen ved Tange blev etableret, og Tange sø dannedes.

Jens stifter familie

I oktober 1877, mens han er pramdrager, får han en søn, Peder, uden for ægteskab. Moren er ugifte Ellen Cathrine Pedersen (1852-1940). Peder er opkaldt efter sin morfar, Peder Andersen (1814-1862). Ellen Cathrine bor i Gullev Sogn, som grænser op til Gudenåen. Så de har vel mødt hinanden på et tidspunkt, hvor han er kommet forbi med sin pram. Jens vedkender sig faderskabet, og i maj året efter bliver de gift i Gullev Kirke. Han er da 21 år, og hun er 26 år. De flytter sammen i Gullev. Et af vidnerne ved brylluppet er Jens' "far", Mikkel Sørensen.

Ellen Cathrine – kaldet El Cathrin – blev født 25. maj 1852 på Bøgeskov Mark, som ligger i Gullev Sogn. Både hendes mor, Karen Simonsdatters, og hendes far, Peder Andersens, familier stammer fra Gerning og Hvorslev Sogne. Ellen Cathrine vokser op i sognet.

Hendes mor dør allerede i 1855 i forbindelse med en fødsel, og faren bliver gift med hustruens søster, Mette Marie. Også hun dør i forbindelse med en fødsel i 1858. Herefter gifter han sig med pigen Ane Kirstine Nielsen Skole fra Sønder Rind.

Faren, Peder, arbejder blandt andet som brøndgraver og dør ved en ulykke i 1862. Som der stod i avisen: *"Uforsigtighed ved Gravning af en ny Brønd har her i Egnen afvigte Torsdag krævet et Menneskeliv i Landsbyen Faarup. Først i Løverdags naaede man til den forulykkede, der maa antages meget hurtigt være bleven qvalt"*. Efter Peder Andersens død flytter hans enke, Ane Kirstine, til Balle Sogn i 1862.

Peder Andersen fik 6 børn med sin første kone. Kun to overlevede: Ellen Cathrine og hendes storebror, Anders, som blev døbt Pedersen, men senere tog efternavnet Simonsen efter sin mors familie. Med den anden kone fik han fire børn, hvoraf ingen overlevede, og med den tredje kone to børn, hvoraf den ene blev 4 år og den anden kun 8 måneder. Han får altså 12 børn, hvoraf kun to bliver over 4 år!

El Cathrin har allerede før konfirmationen måttet klare sig uden forældre og stedmødre og alene have en storebror Anders som familie. Hun konfirmeres i 1866 i nabosognet Gerning med karaktererne mg+ i både kundskab og opførsel. Indtil hun møder Jens, er hun tjenestepige rundt omkring i nabosognene, blandt andet i Gullev, Højbjerg og Sahl.

Mellem 1880 og 1894 får El Cathrin og Jens yderligere 7 børn. Den ældste druknede som 23-årig, en slog sig ned som snedker i København, en tredje søn udvandrede til Tres Arroyos i Argentina. De to yngste døtre endte i henholdsvis Odense og Taulov, mens de tre sidste blev boende i Bjerringbro.

Om sønnen Niels Jensen, der er vognmand, fortælles: I 1957 overdrages vognmandsforretningen til sønnen Christian Ditlev Jensen, som driver forretningen sammen med broren Ejnar. Af avisen i 1956 fremgår, hvor "seje" de var i familien: *"Den 38-årige vognmand Ejnar Ditlev Jensen, Bjerringbro, var i gaar i Vindum Skov for at hente træstammer. Efter at have fået læsset, ville han springe på vognen, men en jernstang greb fat i hans ene bukseben, og han faldt så uheldigt, at han brækkede sit højre ben. Han var alene i skoven, men det lykkedes ham ved egen hjælp at kravle op i vognen og køre de ti kilometer til sit hjem i Bjerringbro. Senere blev han ført til sygehuset i Viborg og indlagt"*.

I forbindelse med sønnen Niels' dåb 1886 står Jens Jensen for første gang med tilnavnet (Ditlev). Jens var jo ikke søn af Ditlev, men han har alligevel valgt at tage Ditlev som til-

navn. Det vidner om, at Jens må have haft et godt forhold til sin stedfar. Han optræder i kirkebogen med (Ditlev), men i folketællingerne er dette ikke medtaget. Børnene har brugt "Ditlev", selvom kun Karl har det som mellemnavn.

Teglværksarbejder

Jens arbejder ved Gullev teglværk fra ca. 1884. I folketællingerne og ved barkedåb står han som husmand og daglejer.

Gullev Teglværk 1910. Lokalhistorisk Arkiv, Bjerringbro

Teglværket, som ligger på matr.nr. 24 på Gullev Mark (Bakke 15), ejes af Christian Christensen Jepsen. Han sælger i 1897 grunden og teglværket til købmand Fischer fra Viborg for 11.750 kr. Fischer agter at udvide teglværkets drift betydeligt og hertil at anskaffe de nyeste maskiner, der skulle drives ved dampkraft. Han får etableret dampskorsten, maskinhus og en beboelse.

Men 1902 indtræffer en ulykke på teglværket. *"Under arbejdet ved teglværket på Gullev mark skete i lørdags et sørgeligt ulykkestilfælde. Arbejderne var i færd med at slæmme ler i et stort slæmmeværk, som trækkes af en dampmaskine. En af arbejderne, Martin Nielsen fra Gullev Mark, ville drikke noget vand og kom for nær til en af vingerne i slæmmeværket og fik hovedet i klemme, heldigvis sprang noget af maskineriet lige i samme øjeblik, ellers ville hovedet fuldstændig være bleven knust – nu slap manden imidlertid med at få huden flået af baghovedet og fik kløvet overlæben og hagen og det ene kindben slået af led. Han blev kørt til lægen, som beordrede ham indlagt på et sygehus og med eftermiddagstoget rejste to mænd med ham til Viborg."* Fischer sælger teglværket i 1912 til den hidtidige bestyrer S. Rasmussen for 11.000 kr.

Sandhuset

Frem til sidst i 1890'erne bor familien i Gullev. Jens har omkring 1880 opført et hus på matr.nr. 24 i Gullev. Huset har han købt i Nøddelund og flyttet til placeringen på Gullev Bakke for at bo tæt på sit arbejde. Huset er Sandhuset, som er kendt i hele landet fra Poul Steffensens billede "På vej til Marked". Her i Sandhuset bor familien i 16 år;

Jens køber grunden i 1895. Mens han arbejder på teglværket, skaber El Cathrin en lille forretning med at sælge fint sand fra bakken til at strø på gulvet, som det var skik dengang.

Poul Steffensens billede "På vej til Marked" med Sandhuset i baggrunden

Jens har desuden købt en del jord (matr.nr 24 e, r, d, k og f) langs med vejen fra Sandhuset og ned mod det, der i dag kendes som Koldskær. I 1895 mageskifter han en del af arealet med teglværksejer Fischer.

Jens må have fået smag for teglværksarbejde, for familien flytter omkring 1896 til Taulov, hvor Jens får arbejde på det nye Hagenør Dampteglværk. Måske er det erfaringerne fra Gullev Teglværk, der får ham til at flytte til et helt nyt teglværk. Til teglværket hører nogle lejeboliger, hvoraf Jens og familien med 4 hjemmeboende børn kan have lejet et.

I 1900 flytter familien videre til Viby, hvor Jens har fået arbejde ved anlæggelsen af Hammeljernbanen. Banen er færdig i 1902, hvorefter familien flytter tilbage til Gullev. Mens de har været væk fra Gullev Bakke, har Jens' halvsøster, Mikkeline, og hendes familie boet i Sandhuset.

Vognmanden

I de år, hvor han har haft godt arbejde, og El Cathrin har været den "den dygtige og sparsommelige kone", har de sparet penge sammen. De har begge lyst til at slå sig ned efter flere års omskiftelig tilværelse, så da de flytter tilbage til Gullev i begyndelsen af 1902, forpagter de en gård (matr.nr. 3b) af Christian Jepsen, som også havde ejet teglværket. Jens begynder som vognmand. Det går godt, og da forpagtningen er slut, køber de gården i 1907 for 6.800 kr.

I 1916 tjener de 800 kr. og betaler 33,94 kr. i skat. De har en formue på 4.000 kr. Jens er vognmand og landmand på det, der i dag er hjørnet af Stærkærvej 22/Frejasvej 2 frem til 1917, hvor sønnen Niels Jensen Ditlev overtager forretningen. Vognmandsforretningen, som i begyndelsen bestod af hest og vogn, suppleres med landbrug på gården.

Familien er her samlet. Jens' nevø, Jens' begravelse i 1926.

Jens Jensens halvsøster, Mikkeline, boede på Solvej og havde en søn, Jens, som i 1926 var 29 år gammel og parat til at udvandre til Amerika. Men onsdag den 14. juli 1926 var han nede at bade i Gudenåen sammen med en del kammerater. Før de gik i vandet, sad de på åbrinken, hvor Jens spillede på harmonika og sang "Den sorte sejler"; den varsler som bekendt død og ulykke. Ulykken skulle også ramme en fra den glade flok: Jens sprang på hovedet i åen – der var lavvande, og han druknede. Dengang i 1926 var der ingen ambulance, der kunne køre hans døde krop hjem til forældrene på Solvej. Det blev vognmand Jens Jensen Ditlev, der kom med Jens. Han sagde til sin søster: "Nu kommer jeg med din dreng Line". Mikkelines datter, Anne Marie (Connys mor), glemte aldrig de ord.

Jens har overdraget vognmandsforretningen til sønnen Niels, og han køber endelig ejendommen i december 1923. Jens Jensen Ditlev ejede en hel del jord på Sønderbro i Bjerringbro udover matr. 3b, blandt andet matr. 10d, hvorfra der blev udstykket mange parceller. Han optræder med titlen "rentier".

De sidste år

Da Niels køber gården, skal Jens og El Cathrin have et sted at bo. De har en grund på Stærkærvej 16 matr.nr. 10cq.

Jens og El Cathrins hus på Stærkærvej i Bjerringbro

Mens der opføres et hus på grunden i 1926, bor Jens og El Cathrin en overgang hos datteren Jensine og landpost Niels Peder Pedersen på Søndergade 69 i Bjerringbro. Posten har bygget huset på grunden, som han har købt af Jens Jensen Ditlev i 1922.

Christian Christensen, gift med Jens Jensen Ditlevs halvsøster Mikkeline, arbejdede ved murermester Marius Christensen i Bjerringbro. Han var ved at mure skorstenen på det nye hus til svogeren Jens Jensen Ditlev på Stærkærvej, da uheldet var ude. Christian faldt ned fra taget og brækkede et ben. Om han tog anden skade, vides ikke. I hvert fald fik han en erstatning, der var så stor, at han kunne bygge et hus, daværende Søndergade 99, nu Brogade 99. Det er her, Conny bor i dag – og altid har boet. Jorden købte han af svogeren Niels Jensen Ditlev. Byggegrunden bag huset fik han med i købet, eller som Jens Ditlev sagde, *"den stump jord er jo ingenting værd"*. I 1927 flyttede Jens og El Cathrin så ind i huset på Stærkærvej.

Det fortælles om Jens Jensen Ditlev, at han på sine gamle dage var en gammel sur mand, der passede sønnen Niels' kreaturer. Når Connys far, Henry, kom for at lege med Niels' sønner, Christian og Laurids, fik han besked på at gå hjem, for han skulle ikke "tøde" drengene. Jens gik altid både i og uden for stalden i kludsko, hvor bundene havde fået mange lag tjære. Det blå lærredsforklæde var også en del af hans faste beklædning.

El Cathrin havde altid gang i strikketøjet, eller hun syede kludsko. Hun var god mod de børn, der kom og besøgte dem. Hun legede med børnebørnene og gav dem småkager eller kandis, hvis de gik til købmanden eller hjalp hende i haven.

Det gamle ægtepar i haven. Privat foto.

Diamantbrylluppet

Jens og El Cathrin var blevet gift 31. maj 1878, så de har diamantbryllup i 1938 efter 60 års ægteskab. Han er da 81 år og hun 86 år gammel. Diamantbryllup var ikke en almindelighed, så der skulle være stor fest med mere end 50 gæster i Sønderbro Forsamlingshus. De var begge taknemmelige og lykkelige over de mange år, der var gået og så med stor forventning og glæde frem til diamantbryllupsdagen, hvor børn, børnebørn og børnebørns børn er inviteret.

"Hos Jens Ditlev har der altid hersket et godt Familieforhold, Børnene, Børnebørnene og Børnebørns Børnene ser alle op til det gamle Ægtepar med Respekt og Agtelse og holder af dem ikke mindst for det Eksempel, de gennem deres Liv har vist dem. Diamantbrudeparret er glade ved Livet og meget aandsfriske."

Fra Randers Folkeblad og Folketidende har vi følgende fine beskrivelse af dagen: *"Diamantbryllupsfest. Fhv. Vognmand og Gaardejer Jens Jensen Ditlev og Hustru i Bjerringbro, var på deres Diamantbryllupsdag i Gaar Genstand for megen Opmærksomhed. Fra Morgenstunden blev der flaget overalt i Byen, og ved Hjemmet havde naboer og Venner rejst en smuk særpræget Æresindgang. Allerede Kl. 7 Morgen var Diamantbrudeparret oppe og parate til at modtage de mange Gratulanter, der Dagen igennem fyldte Stuerne. Dagen forud var Børnene kommet hjem og den nærmeste Familie samlet. I løbet af Dagen fik Diamantbryllupsdagen overrakt en Mængde Blomsterbuketter, Gaver og Telegrammer. De gamle Mennesker, der Dagen igennem underholdt sig med Gæsterne, holdt tilsyneladende godt ud, de var begge friske og kvikke. Humøret var højt og Glæden over denne sjældne Festdag, som de længe havde set hen til med Forventningens Glæde, var stor.*

Kl. 5 samledes man til Festmiddagen i Sønderbro Forsamlingsbygning. Her bød Diamantbrudeparrets Svigersøn, Landpost N.P. Pedersen, Sønderbro, Velkommen. Blandt de mange Talere var Pastor Ronæs, Bjerringbro, Landpost N.P. Pedersen og Lærer Nielsen, Hornbæk, Randers.

Diamantbrudeparrets Datter, Marie Lind, Odense, takkede Forældrene for det gode Barndomshjem og de gode Minder fra Barndomstiden og fra Ferierne i Hjemmet. To i Dagens Anledning forfattede Sange, der skildrede flere muntre Træk fra Diamantbrudeparrets Hjem gennem 60 Aar, blev sunget og gjorde megen Lykke.

Diamantbrudeparrets Svigersøn, Malermester Johannes Jacobsen, Bjerringbro, oplæste Telegrammerne. Efter Festmiddagen samledes man atter i Hjemmet; først henad Kl. 23 fik de Gamle Mennesker Ro, og en minderig og uforglemmelig Dag var til Ende."

Der blev taget et foto med diamantbrudeparret i midten og alle børn, børnebørn og oldebørn rundt om.

Jens er svag i de sidste år og "bad Jesus om at hente sig hjem". Han dør i hjemmet fredag den 25. august 1939 kl. 4 om morgenen af åreforkalkning. Han er da 82 år og aldersrentenyder. Han begravnes på Bjerringbro Kirkegård onsdag den 30. august "kl. 2½", som der stod i avisen.

En af Bjerringbro Byes ældste Borgere, fhv. Vognmand og Gaardejer Jens Jensen Ditlev, Bjerringbro, blev i Gaar Eftermiddags begravet paa Bjerringbro Kirkegaard. Kirken, der var smukt pyntet med Sensommerens rige Blomsterflor, var fyldt til sidste Plads, og til Baaren var der sendt en mængde smukke Blomster og Kranse, hvoriblandt mange signerede. Efter Salmen "Kirkeklokker ej til Hovedstæder" talte Pastor C. J. Ronæs, Bjerringbro, ud fra denne Salme. Himmelrøsten gaar gennem Verden for at kalde Sjælene til Hvile. Det skønneste, der kan siges om gamle Ditlev, er Salmelinien: "Han sov hen som Sol i Høst gaar ned". Han var et meget taknemligt Menneske, der kunne glæde sig over Guds Gaver. Hvor var han glad og taknemmelig, da han for ca. 1 Aar siden fik Lov til at fejre Diamantbryllup med sin Hustru. Han bad den sidste Tid Jesus om at hente sig hjem. Præsten sluttede med at udtale et trøstende Ord til afdødes 87-aarige Enke og udtalte ønsket om, at hun maatte blive forundt en fredfyldt Livsaften. Efter Salmerne "Klokken slår" og "Naar min Tunge ikke mere" blev Kisten af Slægtninge baaret til Graven. Her sang man "Saa rejser vi til vort Fædreland" og Afdødes Svigersøn, Landpost N. P. Pedersen, Bjerringbro takkede paa Familiens vegne for den store Deltagelse.

Ellen Cathrine dør i september året efter, 88 år gammel, og bliver lørdag den 21. september 1940 begravet ved siden af sin pramdrager på Bjerringbro Kirkegård.

Et langt liv er slut.

Kilder

Kirkebøger, Folketællinger, Realregistre og Lægdsruller på Rigsarkivets Arkivalieronline
Historiske kort på nettet og Historisk Atlas
Christian Jacobsen "Fiskeri og pramfart på Gudenåen"
Årbog Viborg Amt 1980

Aviser Jyllands-Posten 22.04.1862
Viborg Stifts-Tidende 18.11.1897, 01.04.1912,
28.08.1939 og 22.08.1956
Randers Dagblad og Folketidende 14.04.1902,
20.05.1938 og 01.06.1938
Bjerringbro Avis 20.10.1909
Aftenbladet nr. 47 20.11.1938

Billeder Privat eje
Lokalhistorisk Arkiv for Bjerringbro
Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn
Lokalhistorisk Arkiv for Hvorslev

DRAMATISKE EPISODER I EN JYSK GÅRDMANDS LIV

Af Anita Lindberg
Søvej 6A, 2880 Bagsværd
anemone1702@hotmail.com

Jeg begyndte at interessere mig for slægtsforskning for tyve år siden, lige efter min mors død. På det tidspunkt var alle, der kunne have fortalt noget, som kunne give liv til slægtsforskningen, døde. Men efter at have fået alle de nøgne fakta om fødsler, død og slægtssammenhænge på plads læste jeg i Slægtsforskeren om mulighederne for at finde oplysninger i Mediestream (www.mediestream.dk). Det er virkelig en guldgrube, som i den grad kan berige fortællingen!

Tænk sig at læse om, hvordan ens tipoldemor bliver reddet fra en ildebrand, mens hun sover middagslur! I 1800-tallets lokalaviser er der også mange sjove læserindlæg og annoncer, der giver et godt indblik i dagliglivet, og hvad der optager sindene på den tid. Desværre er der ikke så mange billeder. Ved at søge på forskellige navne og tekststrengte fandt jeg utrolig mange informationer om mine aner. Gotiske bogstaver er slet ingen hindring for gode søgeresultater. Der var overvældende mange oplysninger om min mormors morfar, Christian. Det følgende er kun et uddrag af de oplysninger, jeg fandt.

Christian Edvard Hansen var født i 1839 i Nørre Kollemorten i Øster Nykirke Sogn godt 20 km nord for Vejle som tredje søn af gårdmand Hans Dahl Larsen og Karen Pedersdatter. Han tillagde sig senere navnet Møller, formentlig fordi hans far stammede fra Løvlund Mølle, der var i familiens eje. Han var en meget begavet ung mand. Jeg fik allerede som barn fortalt, at han var meget intelligent, og at han blandt andet fungerede som vinkelskriver, dvs. en, der hjælper sognets beboere i juridiske forhold. Men det var så også alt, hvad jeg vidste om ham.

I 1846 flyttede familien til Vonge, som også ligger i Øster Nykirke Sogn. I bogen *Vonge – en dejlig landsby på Jyllands højderyg* fra 2000, som blandt andet er baseret på samtaler med byens borgere, er det anført, at Christian var en af byens førende mænd. Han blev brugt af byens borgere som jurist, og skønt han ingen

uddannelse havde, var han frygtet af lærde jurister, for i tvistigheder vandt han næsten altid sine sager.

Under krigen i 1864 tjente Christian som menig fra november 1863 til august 1864. Han blev ikke såret eller lå på lazaret i løbet af krigen, men han blev taget til fange den 29. juni i forbindelse med slaget om Als, der var den sidste afgørende kamp i krigen. Det fremgår af hans ansøgning om erindringsmedaljen. Efter krigen blev han gift med den 3 år yngre Karen Have Troelsen fra sognet, og de fik sammen fire døtre og en søn. Sønnen døde som 12-årig og den yngste datter som 16-årig. Desværre er Give Lægedistrikts dødsattester for perioden gået tabt undtagen for enkelte år, så årsagerne kendes ikke. Samtidig med giftermålet solgte Christians far sin ejendom til ham for 3000 Rigsdaler og en betingelse om, at Christian skulle have sin far på aftægt. Det fremgår af Skøde- og Panteprotokollen for Nørvang-Tørrild Herred. Samtidig solgte faren for 1000 Rigsdaler en jordlod til sin ældste søn, Lars Dahl Hansen, hvor der i 1875 opførtes en ejendom, Frydenlund.

Christian blev valgt til sognerådet for perioden 1874-1879. Det fremgår af valglisten for Øster Nykirke Sogn, som opbevares på Vejle Stadsarkiv, at han var topscorer ved valget med 19 stemmer. Efter valget blev han sognerådsformand. I 1879 blev han genvalgt og fortsatte som sognerådsformand frem til udgangen af 1885.

Lynnedslag

I november 1881, hvor han var sognerådsformand, havde han for første gang et besynderligt læserindlæg med titlen *Nutidens Begivenheder* i Vejle Amts Folkeblad. Han havde tilsyneladende set sig gal på den lokale landbetjent, der var blevet ramt af et lyn og ville have erstatning for det. Indlægget startede abrupt:

Altsaa maa man paa en Maade anse, at hr. Redaktør Jensen er bleven Lynafleder for den Tordenbygge, der trak op i Give Politikreds og hvis Lyn slog ned fra Bjerregaardsminde pr. Vejen Stasjon og lamslog Politibetjent Petersen, Give, hvilken Skade han agter at have erstattet; men forinden en saadan Skade erstattes, maa man have godtgjort, om Manden virkelig har lidt Tab, eller om han ikke selv har gaaet i Uvejret og selv gjort sig skyldig i sit uheld. Skulde det sidste være tilfældet kan der jo ikke være tale om Erstatning. Det lader rigtignok til, at Lufttrykket er lettet en smule derude i hans Omgivelser, og maaske det til sidst strækker sig over hele Politikredsen. Af dette Blads nr. 258 fremgår det, at der er Mennesker, der har følelse af Menneskepligt og har taget sig af Manden for at hjælpe ham i sit Uheld samt

erstatte ham Tabet ved gennem Bladene at fortælle, at de har lært ham at kende som en dygtig og nidkjær Politibetjent, der passer sin dont. Det forekommer imidlertid mig, at d'Hrr., der har udstedt dette Opraab, kunde have Grund til at slaa sig selv på Munden og sige, at det er Usandhed, der er sagt, ti det er jo vitterligt, at Politibetjent Petersen sjakrer med mange Ting, der burde ligge uden for hans Omraade og optager den Tid han bør bruge i sin Tjeneste, f.eks. skal jeg tillade mig at bringe i Erindring de Begivenheder, der er foregaaet ude hos dem, nemlig: Mandatarius i Forligssager, Jagt og Fiskeri og for øvrigt den forhen omtalte Kommissionsforretning og Sjakkerhandel; men maaske disse Begivenheder hører med til Mandens Dont eller til Dagsorden og derfor ikke falder de ærede Beboere i Give og Omegn for Øje som Pligtforsømmelse. At Politibetjent Petersen i visse Henseender er meget tjenstivrig skal jeg ganske vist indrømme, jeg skal særlig nævne en Undersøgelse han fornylig har foretaget angaaende min Person. For omtr. 3 Uger siden afholdt det herværende Sogneraad et Møde på dets sædvanlige Samlingssted hos mig, ved hvilken Lejlighed nogle af Kommunens Beboere var til stede. Hos flere af de tilstedeværende Beboere har Betjenten været og forespurgt om de ikke i mit Hus havde nydt Kaffepuns eller lignende ved dette Møde, som de havde betalt, hvilket imidlertid ikke var Tilfældet, da sligt ikke foregaar i mit Hus. Hr. Petersen var vel i den Formening, om en eller anden af de tilstedeværende ikke havde paanødet min Kone eller mig Penge for Gjæstfrihed og da have brugt det som Lovbrud. Men er der virkelig ikke under saadanne Forhold Grund for Distriktets Beboere at sige med Dyr læge Madsen, at der ikke er Tanke af Brug for Manden.

Sluttelig skal jeg bemærke, at om de ærede Anbefalere for hr. Petersen ikke tror, at han bliver sort, saa maa jeg dog tro, at han vil have en Sæbe nødvendig, der skal være bedre behandlet end den, der i sin Tid blev solgt for Lars Kristensen i Kollemorten Kro.

Vonge i November 1881, C.E.H. Møller, Sogneraadsformand.¹

Det forekommer at være utrolig nedsættende ytringer om landbetjenten. Det syntes de åbenbart også i samtiden, for i august 1882 har Christian et nyt indlæg i avisen:

Den 13. December f. A. var jeg for Forligskommissionen i Give Forligskreds, indkaldt af Bager Zacho og Kjøbmand August Rasmussen i Give i Anledning af en Sætning i en Artikel, betegnet "Nutidens Begivenheder" i "Vejle Amts Folkeblad". Intet Forlig opnaaedes i disse Sager, da jeg ansaa de Udtryk, jeg i Artiklen havde brugt, at være berettigede. Hr. Bager Zacho forfulgte Sagen, og ved Nørvang-Tørrild Herreders Rets Dom blev jeg frifun-

den for hans Tiltale i denne Sag. August Rasmussen lod sin Sag falde uden at indanke den for Retten.

Ved det omhandlede Forligsmøde viste August Rasmussen en meget lumpen og lav Fremgangsmaade imod mig, der bevirkede, at jeg kaldte ham en lumpen eller lav Person og en S... Huskarl; han var saa sjofel imod mig, at jeg maatte ty til Kroejeren og fordre hans Assistance for at undgaa Rasmussens Ubehageligheder, hvilket jeg endelig ogsaa fik. Jeg skal bemærke, at der var mange Mennesker til Stede i Kroen og heriblandt Politibetjent Petersen i Give; om han var tilkaldt eller det var hændelsesvis at han var kommet i Kroen, ved jeg ikke. Det passerede overfor mig er af flere af de Tilstedeværende anset som en Skjændselshandling og senere omtalt at maatte anses som en svækkelse af Give Kros gode Ronome. Nogle dage derefter blev jeg af August Rasmussen indstævnet til at møde i Politiretten. I Klagen var Sagen fræmstillet saaledes, at jeg havde overfaldet ham og brugt flere Skjældsord til ham.

I Sagen blev der den 3dje dennes afsagt Dom, hvor Rasmussen og jeg hver blev idømt en Statskassen tilfaldende Bøde af 20 Kr.; de af mig om Rasmussen brugte Skjældsord: "S... Huskarl", "lav eller lumpen Person", mortificeres.

Retten har altsaa gjort død og magtesløs, hvad jeg sagde om Rasmussen; men jeg fastholder dog, at det Forhold, han stillede sig i overfor mig hin Dag, var lavt og lumpent; skulde Udtrykket S...huskarl være vel grovt, saa maa jeg beklage, at jeg ikke valgte et finere Udtryk.

Da bemældte Kjøbmand Rasmussen efter sigende for længst er udvandret til Amerika, vil Politimesteren vel vanskelig af ham kunne skaffe den idømte Bøde, men jeg skal tillade mig at henlede Opmærksomheden paa, at Politistævningen til mig fra Rasmussen blev tilstillet Sognefogeden der ogsaa er Stævningsmand, af forhv. Politibetjent Petersen af Give med Anmodning om at forkynde den for mig og bad Sognefogeden at skrive til Regning; han, Petersen, betaler. Hvis Rasmussen ikke betaler, var det vel Umagen værd at forhøre hos Petersen, om han ogsaa vil betale Multken, for Statskassen bør jo have, hvad den tilkommer. I begge disse 2 Sager er Sagsomkostningerne ophævede.

Læserne kan vel af disse Sagers udfald se, at det er Protester jeg er paanødt, mulig for at føre mig i Omstændigheder og Pengeudgifter; men i den Henseende holder jeg nok.

Vonge i August 1882, C. E. H. Møller²

I juni 1886 forsøgte Christian at blive valgt til Viborg Kreditfor- enings repræsentantskab. Han blev dog ikke valgt. Det anføres i avisen, at forhandlingen havde været slet ledet, dels af mangel

¹ Vejle Amts Folkeblad, 24/11-1881

² Vejle Amts Folkeblad, 29/8-1882

på organisation, og at Christian havde været ordstyrer (Morsø Folkeblad, 19/6-1886). Den noget abrupte indledning på læserbrevet om Nutidens Begivenheder understøtter en formodning om, at han var en forholdsvis ustruktureret person.

Sagen om den falske underskrift

I 1851 stiftede en folketingsmand *De mindre Landejendomsbesidderes Brandforsikring for rørlig Ejendom i Nørrejylland*. N. C. Wistoft overtog senere ledelsen, og foreningerne benævntes efter ham populært "Wistofts Brandkasse". Omkring 1887 blev Christian valgt til kredsforstander. Foreningen var baseret på selvstyre, og foreningens bestyrelse blev valgt på den årlige generalforsamling ved simpelt stemmeflertal. Dens demokratiske karakter faldt godt i tråd med andelsbevægelsen, der byggedes op i disse år.

Det anførtes, at statistikken havde vist, at de mindre ejendomsbesiddere havde svaret forholdsvis for meget til den almindelige brandkasse, idet de foruden at dække deres eget brandtab havde givet en del overskud (altså til fordel for herregårde, fabrikker m.m.)

Christian tog utrætteligt rundt og holdt møder i de omkringliggende sogne for at overtale de andre gårdejere til at tegne forsikring i den nye brandkasse. Han fik også overtalt Karen Hansen, hans storebror Lars Dahl Hansens enke, til at omtegne sin brandforsikring på Frydenlund. Desværre skete det ved, at Christian lavede en falsk underskrift i sin afdøde brors navn, så det kom der en stor sag ud af, som man kan læse om i avisen:

Fra Øster-Nykirke skrives til os: I Mandags, den 14. Marts, indtraf en Begivenhed i den ellers rolige By Vonge, som vakte en saadan Forfærdelse, for ikke at sige Harme, at den sent vil glemmes, og Anledningen dertil var følgende: En Herredsfuldægtig og en Politibetjent kom til Byen hin Dag og holdt Forhør hos Lars Dahl Hansen Møllers Enke af Vonge, og derefter transporteredes Gaardejer Christian Edvard Hansen Møller til Vejle, hvilket Folk her paa Egnen kalder: Han blev arresteret. Hvad havde han da gjort? Ja, det er det, som skal oplyses. Gaardejer Chr. Møller er Kredsformand for den ny Brandforening for Bygninger i N. Jylland. Før en Interessent kan blive Medlem af den ny Brandforening maa han udmelde sig af Landets almindelige Brandkasse, og derom maa indgives skriftlig Begjæring til vedkommende Branddirektør om Udslettelse. Dette havde Lars Møllers Enke bedt sin Svoger Chr. Møller om at besørge for hende, men ved Underskriften var uforsigtig glemt Ordet "Enke". Dette, siger man, skal være hans eneste Brøde i denne Sag. Hvilken Ærgrelse har ikke dette forvoldt ham, hvilken Sorg for hans svage Hustru og Børn i Hjemmet. Den 15. Marts var mange af Chr. Møllers Ven-

ner forsamlet i Vonge Kro – henved 50 – for at drøfte, hvad der kunne gøres for hans Løsladelse. Men da man var blevet enige om, hvad man ville gjøre i den Anledning, kom Chr. Møller og stod iblandt dem. Dette vakte, maaske med en eneste Undtagelse, almindelig Glæde. Han havde nemlig faaet lov til efter Forhøret at rejse hjem. Men hvad kan Misundelse, Had og Brødnid ikke føre til, thi det er en vitterlig Sandhed, at den ny Brandforening finder en meget stor Tilslutning i en vid Omkreds paa denne egn.³

På dette indlæg reagerer Christian med følgende indlæg:

Hr. Redaktør!

Foranlediget af, at der i Deres ærede Blad af 17. ds. var optaget en Meddelelse fra Øster Nykirke Sogn angaaende en imod mig foretagen Anholdelse, finder jeg det rigtigst for min Person og Sagens Vedkommende at give en Fremstilling af det passerede, og hvori min Brøde har bestaaet.

Jeg hører, at Rygtet gaar saaledes på sine Steder, at jeg skulle have brugt fornærmelige Udtalelser om Kongen, andre Steder siges der, at det skulle være ..., men saadan hænger det Gud ske lov ikke sammen. Sagens nøgne Sandhed er den, som i Meddelelsen anmeldt, at min Svigerinde, Lars Dahl Hansen Møllers Enke, vilde have sine Bygninger overført fra Landets almindelige Brandforsikring til de mindre Ejendomsbesidderes Brandforsikring for Nørrejylland, stiftet 1855, for hvilken Forening jeg er Kredsforstander. Bemeldte min Svigerindes Søn kom til mig en Søndag Eftermiddag og bad mig fra hans Moder at ordne denne Sag for hende. Jeg udfærdigede da en Udmeldelsesbegjæring, hvorpaa jeg skrev min Broders Navn, og min Svigerindes Søn skrev der under sin Moders Navn, hvor efter vi begge skrev vore Navne. Derefter rekvirerede jeg den lovbefalede Pantebogsattest, der fremkom saaledes, at Lars Dahl Hansen Møller var Ejer af den ommeldte Ejendom. Jeg skrev da en anden Udmeldelsesbegjæring i Overensstemmelse med den foregaaende, men udlod min Svigerindes Navn, da jeg var kommet i Tanker om, at hun ikke havde andet Adkomstdokument paa Ejendommen end det, hendes afdøde Mand havde haft. Jeg antog, at hun ogsaa maatte være berettiget til at begjære Udmeldelsen og Ejenforsikringen af hendes Bygninger overført under dette Adkomstdokuments Navn, der i enhver Henseende er fyldestgjørende og berettiger hende til at besidde Ejendommen, ja til, selv om hun vil, at nedbryde sine Bygninger Sten for Sten, naar det sker med hendes Børns Samtykke. Ved det optagne Forhør blev det godtgjort og konstateret, at min Svigerinde i Forening med begge sine myndige Sønner vare enige om, at jeg skulle foranstalte den omhandlede Sag ordnet for hende, altsaa kan jeg i al Verden ikke forstaa, hvad der skulde være Grund til for Øvrigheden at arrestere mig på en saa nedværdigende Maade som det er, i Særdeleshed da de optagne Forhør over min Svigerinde og hendes Sønner og mig stod fuldstændig i Overensstemmelse med hverandre. Naar jeg

³ Vejle Amts Folkeblad, 17/3-1887

siger "nedværdigende Maade" saa skal jeg sige, hvorledes det skal forstaas.

Efter at Forhør var optaget over mig, sagde Fuldmægtigen til mig: "Er De villig til at følge med?"

Jeg svarede: "Ja, dersom det er Bestemmelsen, at Tvangsmidler ellers skal bruges, saa skal De gerne have den Ulejlighed skaa-net, men jeg vilde gjerne bede om at køre med egen Befordring for at kunne køre hjem igen".

Fuldmægtigen: "Nej, saa skal Politibetjenten sidde hos Dem, det vækker Opsigt!"

Jeg: "Det skal De ikke genere Dem ved, men Betjenten behøver ikke at sidde hos mig, jeg skal ikke løbe bort. De maa bestemme, enten jeg skal køre for- eller bagud, eller, kan jeg ikke stille Kaution for min Person til i Morgen, saa maa de bestemme, hvilket Klokkelæt jeg skal være i Vejle".

Fuldmægtigen: "Nej, men De maa faa Lov til at sidde i Vognen hos Betjenten og mig".

Jeg: "Ja, saa maa jeg da vel gaa hjem til min Kone og Børn og sige dem, hvor jeg rejser hen?" (Intet svar)

"Det skulde jeg vel antage, jeg maa faa Lov til". (Forhøret over mig holdes hos Sognefogeden).

Fuldmægtigen: "Ja, saa holder vi paa Vejen ved Deres Gaard. Vil De saa komme?"

Jeg: "Ja".

Tiden kom, jeg traadte til Vogns, og Rejsen fortsattes til Vejle. At det vakte Sorg og Bekymring hos min Familie er en Selvfølge. Ved Ankomsten til Vejle kl. ca. 8 blev jeg meget pænt behandlet, det vil sige, dersom det havde været en uhyre Brøde, jeg havde begaaet, og det var det naturligtvis ikke, thi ikke en eneste havde tabt en Øre derved. Fuldmægtigen meddelte mig fra Herredsfogeden, at jeg maatte faa Kvarter hos en Gæstgiver i Byen, men han ønskede, at det blev hos Madam Bertelsen, og der opholde mig, ikke gaa i Byen til Sagførere eller nogen, men gaa lige derfra den paafølgende Dags Formiddag kl. 9 og møde paa Raadhuset for at underkastes nyt Forhør. Betjenten havde Ordre til at følge mig i Kvarter hos Madam Bertelsen, og det er jo en Selvfølge, at jeg som Arrestant maatte lyde Ordren. Jeg mødte i Retten til den bestemte Tid, og efter Forhørets Afslutning var Arrestationen ophørt. Jeg skal bemærke, at ved Forhørets Paabegyndelse var Formuleringen ikke, som den for Arrestanter i Almindelighed plejer at være, idet nemlig Ordene: "Arrestanten fremstod løs og

fri" blev udeladt, men det kan jo ogsaa være det samme, for jeg stod løs og fri.

Ved min Ankomst til mit Hjem fortalte min Familie mig, at der i Kroen var saa mange Mennesker forsamlede for at forhandle om at rejse til Vejle den paafølgende Dag, for hos Herredsfogeden at begære mig løsladt. De mente, at jeg var arresteret, og de kunne ikke tænke, at det var hos Madam Bertelsen. Jeg maatte jo der-over for at fremstille mig for Forsamlingen, og jeg blev modtaget med Kjærlighed. Forsamlingen havde skrevet et Andragende, forsynet med underskrifter til Herredsfogeden, som 5 af Forsamlingen valgte Mænd personligt havde overleveret Herredsfogeden, og videre forhandle med ham. De valgte Mænd var bemyndiget til, om Herredsfogeden havde forlangt kontant 20.000 kr. at tilvejebringe et saadant Beløb til Sikkerhed for min Person. (Det skal dog bemærkes, at en Peder og en Jørgen vilde holde sig Sagen uvedkommende). Jeg takkede Forsamlingen for den imod mig udviste Velvilje, lige saa fuldt, som om det havde været nødvendigt at bringe den i Anvendelse. Derefter fik vi en Bolle Punch som Middel til at få Harmen og Glæden bragt i nogenlunde normal Tilstand igen, og deraf fik Peder og Jørgen deres part.

Den imod mig rejste Bevægelse er foranlediget ved Branddirektørens og Branddirektoratets Foranstaltning, og jeg skal derfor herved tillade mig at henstille til Venner og Meningsfæller, om det ikke snart kunne komme til at gaa op for dem, at det er længe nok, man har haft med den Brandforsikring at gøre, hvor den almindelige Befolkning saa godt som ikke har anden Indflydelse end at betale. I de Sogne, der er underlagt den Kreds, jeg repræsenterer i de mindre Ejendomsbesidderes Brandforsikringsforening, skal jeg nok ankomme for at tage imod Udmeldelser til April næste Aar, thi jeg maa formene, at Branddirektøren antager, at vi er i Familie, for Ordsproget siger jo, at Frænde er Frænde værst.

Ovenstaaende bedes godhedsfuldt optaget i "Horsens Folkeblad" af den grund, at en del Sogne i dens Læserkreds hører under den Kreds, jeg repræsenterer for "de mindre Ejendomsbesidderes Brandforsikringsforening". Ligeledes bedes det optaget i Nørrejysk Tidende, der er Foreningens Organ.

Vonge, den 28. marts 1887, Ærbødigst C. E. H. Møller

Man kan læse om sagens videre gang i Nationaltidende, 14/9-1887. Det er dog meget langt og meget teknisk, som derfor ikke bringes her. Interesserede kan finde teksten på foreningens hjemmeside www.slaegt.dk > Slægtsforskeren > Bilag til bladet.

Overrettens dom blev indstævnet for Højesteret til skærpelse eller stadfæstelse. Den 22/12 blev der afsagt følgende dom:

Vonge Kro ligger på Bygade 99 lige skråt overfor min tipolddefars gård på Bygade 84. Eget foto, juni 2023

Højesteretsdomme, torsdag den 22. december 1887.

Nr. 299:

Advokat Hindenburg mod Christian Edvard Hansen Møller for det af ham udviste Forhold med Hensyn til en med den afdøde Lars Dahl Hansen Møllers Navn undertegnet Begjæring om at faa nogle Bygninger udslettet af Landbygningernes Brandforsikring (Defensor Bagger). Ved Viborg Landsoverrets Dom af 22. August 1887 er Nørvang-Tørrild Herreders Extrarets Dom af 8. april s. A., hvorved tiltalte er dømt til at hensættes i Fængsel paa Vand og Brød i 2 Gange 5 Dage, saaledes stadfæstet, at Straffetiden bestemmes til 5 Dage.

Dom. Landsoverrettens Dom bør ved Magt at Stande. I Salarium for Højesteret betaler tiltalte til Advokat Hindenbrug og Højesteretssagfører Bagger 40 kr. til hver.⁴

Det har ikke kunnet konstateres, om han har afsonet dommen – han har hverken været indsat i Vejle Arrest eller Horsens Statsfængsel. Men det kan jo tænkes, han har afsonet hos Madam Bertelsen, og så fremgår det ingen steder.

Det kan tilføjes, at ovenfor nævnte Karen Hansen er en af mine tipoldemødre, og hendes søn, Jens Melchior Jensen, er min oldefar, som senere giftede sig med Christians datter. Så sagen omfatter altså hele tre af mine meget nære aner.

Branden i 1887

1887 må have været et meget hårdt år for Christian og hans familie. Ironisk nok set i lyset af den foregående sag nedbrænder deres gård den 27. august, kun 5 dage efter Viborg Overrets domsafsigelse. Begivenheden er omtalt så langt væk som i Kalundborg Avis.

Ejendommen Frydenlund, der skulle brandforsikres og senere blev min mormors barndomshjem. Ejendommen, som er opført i 1875, findes stadig på adressen Grejsdalsvej 1, Vonge, ca. 800 meter syd for Vongegård. Foto i familiens eje, taget før 1929.

Ildebrand. Sidste Lørdag Eftermiddag nedbrændte aldeles Kristian Møllers Gaar i Vonge. Ilden opstod mellem kl. 5 og 6 om Eftermiddagen, og den siges at være opstaaet ved Baining. Alt Korn var lige indavlet.⁵

Om Ildebranden i Lørdags i Vonge meddeles os endvidere: Brandlidte Gaardejer Chr. Møller, var tilligemed sine Børn og Tjenestefolk i Marken, beskæftiget med Høstarbejde, da Ilden opkom. Kun Møllers Hustru var hjemme, liggende syg, sovende, da en af Naboerne kom ind i Sovekammeret og fik hende vækket og hjulpet ud; der var da allerede Ild i Stuebygningen, flere af Stuerne fyldte med en kvælende Røg. – Hele besætningen var i Marken med Undtagelse af Svinene, 1 Plag og 1 Føl, hvilke det dog lykkedes at redde. En del Indbo reddedes, men i meget beskadiget Tilstand. – Al den indavlede Sæd, Hø og Tørv blev et Rov for Luerne. Havde der været Vand at faa, vilde maaske Ladebygningen kunde været reddet, men der var næsten ikke en Spand Vand at faa. Under denne totale Vandmangel var det saa meget heldigere, at Vinden ikke bar stærkt paa Naboejendommene. Brandlidte lider et betydeligt Tab, da baade Bygninger og Indbo var lavt assureret, samt derved, at alt hvad hans Besætning skulde have at ernæres ved i Vinter, brændte.⁶

Af ovenstående kan jeg blandt andet læse, at min tipoldemor bliver reddet fra sin middagslur, og at min tipoldefar og min oldemor er ude i marken.

Ilden opdagedes først i den vestre Ende paa Stuehusets Tag noget nedenfor Mønningen, og den formodes at være opstaaet fra den venstre Skorsten, der var gammel, og i hvilken der den Dag

⁴ Den til Forsendelse med de Kongelige Brevposter privilegerede Berlingske Politiske og Avertissementstidende, 24/12-1887

⁵ Horsens Folkeblad, 29/8-1887

⁶ Vejle Amts Folkeblad, 30/8-1887

havde været fyret stærkt til Bagning, idet en Gnist eller glødende Sodflage gennem en Utæthed i samme er fløjet ud, har antændt Spindelvæv eller andet let antændeligt Stof og herfra forplantet sig til Taget. Brandlidte havde indhøstet, og al den indavlede Sæd brændte.⁷

Midt på sommeren 1888 indrykkede Christian en lille annonce i avisen:

Taksigelse. Herved aflægger jeg på egne og Families Vegne vor hjerteligste Tak til alle, som har bevist os Tjenstvilligheder paa alle Omraader i Anledning af den ulykkelige Ildsvaade, som overgik vor Gaard den 27. August f. A. I anledning af den beviste Velvilje indbydes herved alle, som har været os til Tjeneste, Mænd med deres Koner, til en festlig Sammenkomst i vort Hjem Fredag den 6. Juli Eftm. Kl. 3, hvor De vil være velkommen.

Vonge, den 28. Juni 1888. C. E. H. Møller⁸

Det blev en rigtig god fest:

En Fest i Vonge. Sidst paa Sommeren 1887 fristede Kristian Møller af Vonge det Uheld, at hans Gaards Bygninger med den indavlede Sæd totalt nedbrændte. Han begyndte Strax efter Opførelsen af nye Bygninger, og ved behjertet Bistand af hans By- og Sognefolk og af mange Folk i de tilgrænsende Sogne er det nu lykkedes ham igjen at se en ny og særdeles smuk Gaard opført paa samme Plads, hvor den gamle stod. – Forud for dette Aars 6te Juli indbød han i Vejlebladene alle de Mange, der var mødt ham med Raad og Daad i de strænge Uheldsdage, til paa denne Dag at være hans Gæster paa den nye Gaard og tillige ved denne Lejlighed at fejre Dagen som Mindedag om Slaget ved Fredericia. Der mødte af de Indbudne kun knap 200 Mænd og Kvinder, som bordedes i Stuehusets Værelser og i et paa Gaardspladsen opført Telt. – Før Maaltidet aflagde Kristian Møller i smukke Ord en hjertelig Tak til de Forsamlede for den Godhed, der var vist mod ham og Familie. Efter Maaltidet talte Lærer Kristensen, Vonge, og Lærer Dirksen, Kollemorten – begge meget smukt – og tilsidst fortalte Gaardejer Rasmus Bendiksen af Kollemorten, der som gammel Kriger havde deltaget i Fredericiaslaget, nogle livlige Træk af, hvad han den Dag havde oplevet. Forskjellige Sange, heriblandt "Den tapre Landsoldat" blev afsungne. Derefter overgav man sig til Dansens Glæder, og først henimod kl. 4 næste Morgen blev Festens Glæde endt med en Tak til Kristian Møller for at have beredt en Glædesdag for saa mange.⁹

I 1908 solgte Christian Vongegård til sin svigersøn, Thomas Jensen. Han og konen blev boende på gården, men datteren, Ane

Vongegård, gården, som Christian fik opført i 1888, og som stadig ligger på hjørnet af Bygade og Møllersvej, der sikkert er opkaldt efter tipoldefar. Eget foto, juni 2023.

Marie, svigersønnen og seks af deres børn flyttede også ind. Der var masser af plads, for det fremgår af BBR, at stuehuset havde et grundareal på 180 m². I 1917 døde Ane Marie, ifølge dødsattesten af en hjertefejl og bronkitis (!). Ejendommen blev solgt til Christians nevø, Hans Møller Troelsen. Allerede i 1919 solgte Hans Vongegård igen, og dermed var den ikke længere i familiens eje.

Christian, der i mellemtiden var blevet enkemand, flyttede efter sin datters død ind på Frydenlund, ejendommen som skulle brandforsikres. Den havde hans svigersøn, Jens Melchior Jensen, som var involveret i sagen om den falske underskrift, overtaget efter sin mors død sammen med Christians datter, Karen Johanne, min oldemor, som Jens blev gift med i 1891.

Senere måtte Christian igen flytte, da Karen Johanne begik selvmord i 1921, og Jens Melchior Jensen døde af betændelse i galdeblæren i 1924. Da hans eneste overlevende datter boede i Minnesota, blev hans sidste bolig hos barnebarnet Eline i Vonge, datter af Thomas og Ane Marie, som havde boet hele sin barndom hos Christian.

Det fremgår af aviserne, at Christian fortsat havde et meget aktivt liv i mange år. Først af en notits i Horsens Socialdemokrat, 3/9-1926, fremgår det, at han stoppede som kredsforstander for brandkassen, der nu havde skiftet navn til Jysk Brandforsikringsforening:

Jysk Brandforsikringsforening, Vejle Amts 1. kreds, har til Kredsforstander i Stedet for Veteran og Dannebrogsmænd Chr. Møller, Alsted Mark, der ønskede at nedlægge Hvervet, valgt Hans Møller Troelsen, Vonge.

Han var altså mere end 86 år, da han nedlagde hvervet som kredsforstander. I øvrigt var den nyvalgte formand hans nevø, Hans. Christian døde i 1928, 88 år gammel, ifølge dødsattesten af en blodprop i hjernen.

⁷ Århus Stiftstidende, 31/8-1887

⁸ Vejle Amts Folkeblad, 2/7-1888

⁹ Horsens Avis, 14/7-1888

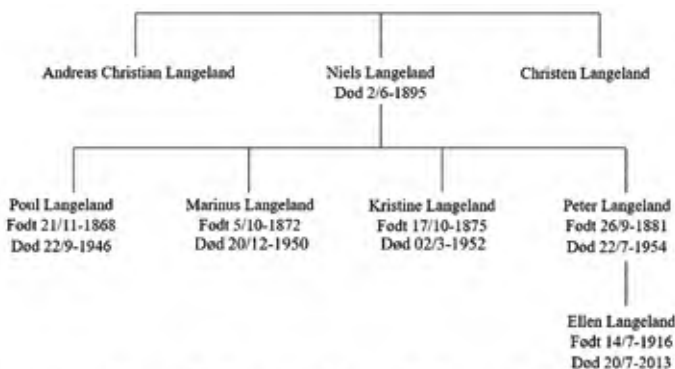
DE DER UDVANDREDE

Af Jens Langeland-Knudsen
jens@langeland-knudsen.dk

Jens Langeland-Knudsen fortæller om de af sin morfar, Peter Langelands familie, der udvandrede til USA i slutningen af 1800-tallet. Fortællingen baserer han på bevarede postkort, breve, udvandreprotokoller, folketællinger m.m.

Min morfar, Peter Langeland, havde to farbrødre, Anders Christian og Christen Langeland, der udvandrede til USA i 1880'erne. Om dem er det ikke lykkedes at finde spor. Peter havde desuden en søster, Kristine, og en bror, Poul, der udvandrede til USA. Disse to har det været muligt at følge i store træk. Blandt andet ved hjælp af nogle få postkort, der stadig er i familiens eje.

Slægtstræ der viser de væsentligste personer der omtales i artiklen

I beskrivelsen nedenfor optræder der, ud over Peter, hans bror Marinus Langeland og hans datter Ellen Langeland.

Farbrødre

Den første af Peters farbrødre, der udvandrede til USA, var Anders Christian Langeland. Om ham vides følgende: Ifølge Københavns Politis udrejseregister udrejser en Anders Chr. Langeland til Yankton i South Dakota. Papirer forevist 27. april 1878. Hans sidste opholdssted i Danmark angives som Eistrup, Fleisborg Sogn, Års Herred, Aalborg Amt.

Den næste udvandrer er Christen Langeland. I sin selvbiografi "Ad sandede Veje" beretter Marinus Langeland, at hans familie flytter fra Skørping til et hus i Skindbjerg, der hidtil havde været

beboet af farens bror og hans familie. Broderen havde besluttet at emigrere til USA. I Københavns Politis udrejseregister finder vi da også følgende familie:

Chr. Petersen Langeland, 40 år
Mette Kristine Langeland, 35 år
Niels Peter Langeland, 5 år
Thomas Chr. Langeland, 4 år

Familien er 19. marts 1881 rejst fra Skindbjerg i Aalborg Amt til USA med New York City angivet som bestemmelsessted.

Der er kun ganske få oplysninger om de to farbrødre og deres familier. En af dem, Anders Christian, var i Danmark omkring 1887. Og der findes et billede af Peters bror, Poul, sammen med en farbror, taget omkring 1920.

Peters søskende

Som nævnt ovenfor havde Peter en bror, Poul, og en søster, Kristine, der emigrerede til USA. Ad forskellige veje endte de begge i den lille by Selma i Californien. Ingen af dem fik børn, men Kirstine havde en plejesøn.

Oplysninger fra Danmark

I Københavns Politis Udvandreprotokoller finder man en Povl Langeland indskrevet den 9. marts 1889. Han er opført som udrejst fra Mølholm ved Ålborg med bestemmelsessted Walnut, Iowa, USA. Han har altså været 21 år ved afrejsen.

Kristine findes ikke i politiets register. Men om hende har Ellen Langeland følgende beretning:

Kirstine var ude at tjene, og en dag, da hendes mor vilde se til hende, gik hun og var murerarbejdsmand og fik ikke nok at spise. Så fik hendes mor arrangeret, at hun kom med en onkel, der var hjemme fra USA.

Et andet sted skriver Ellen Langeland, at Kirstine var 12 år, da hun rejste. Det må have været i 1887, hvilket stemmer nogenlunde med de folketællingsoplysninger, der kan findes i USA. I folketælling 1910 opgiver hun at være ankommet i 1888. Og hendes mand, Jens, i 1882. I senere folketællinger opgiver både hun og Jens forskellige årstal. Hun ser altså ud til at være rejst et år eller to før Poul.

Da hun rejste med familie, har hun formodentlig ikke skullet indskrives hos politiet, idet protokollerne var indført for at begrænse opfindsomme folks muligheder for at tjene urimeligt på at hjælpe emigranter ud af landet.

Der er to onkler, hun kan være rejst med. Et gæt kunne være, at den første, Anders Christian, var hjemme for at hente familien.

Vi ved, at Poul rejste til Walnut, Iowa, og fra noget af den smule, der vides om Kristines opholdssteder, ser det ud til, at hun også har opholdt sig i området. Se i øvrigt nedenfor. Et gæt kunne være, at Anders Christian eller Christen var endt i Iowa, og måske derfor tog Poul i første omgang dertil.

Begge rejste dog videre til Californien. Nærmere bestemt til området omkring Fresno og Selma i Central Valley.

Poul i Iowa

På baggrund af oplysningerne i udvandrersprotokollen må Poul være rejst til Walnut i Iowa.

Walnut er en mindre bebyggelse i den vestlige del af Iowa. Egnen omkring Walnut var kun sparsomt beboet indtil 1868, da The Rock Island Railroad førte en jernbane gennem området. I de følgende år blev egnen hurtigt befolket. Blandt andet fordi her var meget frodigt agerland. Allerede ti år efter jernbanens anlæggelse boede der 1000 mennesker i området. Tiden omkring starten af det 20. århundrede, hvor Poul boede der, var en blomstringsperiode for Walnut, men da den privatrejse jernbane siden lukkede, gik byen i forfald.

Det eneste bevis på, at Poul boede i Iowa, er et foto, der ser ud til at være taget kort tid efter, at han var kommet til USA. Manden på billedet ser i al fald meget ung ud.

Billedet er taget i byen Harlan, der er en mindre by ca. 20 km nordvest for Walnut. På bagsiden af fotoet er skrevet, af Ellen Langeland: Poul Pedersen Langeland da han kom til Amerika.

Hvis det passer, at billedet er taget umiddelbart efter, at han kom til USA, ville han have været 20 eller 21 år. Hvilket vel ikke ser urimeligt ud. Man kan for øvrigt på nettet finde fotografier optaget i det samme atelier, Dammand, i Harlan, og hvor rekvisitterne på billedet af Poul genfindes.

Det eneste skriftlige, vi har fra Poul fra tiden i Iowa, er et digt, han skrev til sin mor. Ifølge Ellen Langeland var det i et brev fra Poul i USA. Vi har ingen oplysninger om, hvornår digtet er

skrevet. Jeg synes, det er mest rimeligt at antage, at det er skrevet ret tidligt efter, at han kom til USA, nok også inden han blev gift. Altså fra hans første tid i Iowa.

Poul blev gift, medens han opholdt sig i Iowa. Hans kone var ligeledes en dansk emigrant, Nielsine Jensen. Hun var født 24. april 1870 som datter af en Thomas Christian Jensen. Hun kom til USA i 1891 og blev af familien altid kun kaldt Sine.

Oplysninger i forskellige folketællinger viser, at brylluppet fandt sted i 1894, idet det opgives, at Poul var 25 år ved ægteskabets indgåelse.

Der findes et billede taget i Racine, Wisconsin, som jeg antager må være taget i forbindelse med brylluppet. Racine ligger i den østlige del af Wisconsin, ved bredden af Lake Michigan, ca. hundrede kilometer nord for Chicago.

Poul står bagest til venstre, med Nielsine foran sig. De øvrige personer må være Nielsines familie. Og Pouls alder, 25 år, ser ud til at passe.

Vi har ingen oplysninger om, hvad Poul foretog sig, medens han var i Iowa. Men billedet nedenfor til højre, tror jeg, er fra Pouls tid der. Det er sendt som julekort.

Dog uden anden besked end glædelig jul. Ingen afsenderadresse, dato eller andre oplysninger, der kan bruges til at tid- og stedfæste billedet.

Hvis billedet er taget i Iowa, viser det, at Poul var farmer, og han har nok ikke hørt til blandt de rigeste farmere.

Bygningen ligner heller ikke de bygninger, der optræder på Pouls senere kort fra Brantwood, hvilket bestyrker antagelsen om, at billedet ikke er fra Brantwood, men må være taget et andet sted.

På billedet har Poul skæg, hvilket han også havde ved brylluppet. En ekstra grund til at antage, at billedet er fra tiden i Iowa.

Brantwood, Wisconsin

Poul og Sine forlod Iowa og flyttede til Wisconsin på et tidspunkt inden 1905, hvor de optræder i Wisconsin State folketælling for 1905. De angives at bo i bebyggelsen Knox i Price County. Poul opgiver selv, at han bor i Brantwood, som ligger i området ved Knox.

Brantwood var efter alt at dømme et besynderligt sted, der var vokset op omkring en savmølle, ejet og drevet af et brødrepar ved navn Knox, der havde købt jorden i området. Udover savmøllen bestod byen hovedsagelig af nogle huse, hvor arbejdere, overvejende immigranter, boede. Efterhånden løb området dog tør for træer, og jorden blev solgt til landbrug, især til nordiske immigranter.

Fra Pouls tid i Brantwood findes en del materiale i form af et enkelt brev samt en del postkort. Det første, med sikker datering, er et brev, Poul skrev til sin mor og sin bror, Marinus. Brevet er dateret 28. februar 1907. Indholdet tyder på, at Poul var farmer, hvilket passer med, at han i folketællingen for 1905 er noteret som ejer af en farm.

Fra samme tid, altså 1907, findes et enkelt foto, vist ovenfor. Mange af de fotos, der findes, er fremstillet som postkort, således også dette. Kortet er stilet til Peter Langeland med adresse Kærhave i Ringsted. Ifølge Ellen Langeland var Peter elev på Kærhave Husmandsskole i vinteren 1906-07. På det tidspunkt var Poul 36 år, hvilket vel ikke er en urimelig alder for personen til venstre i billedet.

Teksten på kortets bagside er som følger:

Kjære Broder.

Jeg ved ikke om du kan kjende mig dette Bilde er taget paa vestsiden af vores stald de to fremed som du ser er vores nabor. Venlig Hilsen [...] Paul

Det næste nedslag er et postkort, dog med motiv fra København, dateret Brantwood den 28. august 1908.

Teksten er som følger:

Kjære Broder.

*Hjærtelig Tak for Brev og Fotografier de var smukke det glæder os at modtage budskab fra vort kjære Danmark det glæder os meget at høre at de har det godt i vort kjære Hjem jeg skal snart skrive et langt Brev
Hjærtelig Hilsen fra os Poul*

Det er vel også her interessant at bemærke, at Poul ikke stiler brevet til Peter Langeland, men bruger Peters døbenavn, Niels Peter Pedersen. Og vi får at vide, at Peter er i tjeneste hos Buus Madsen i Dall ved Svenstrup.

Lidt mere spændende er de følgende billeder, der kan ses som et bevis på, at Poul om vinteren arbejdede som skovarbejder. I god overensstemmelse med vores viden om egnen omkring Brantwood og Knox. Billederne ser ud til at være sendt som postkort til Marinus i Skindbjerg.

Teksten er som følger:

Kjære Broder

Her kan du se hvad jeg fordriver tiden med i Vinter dette Tømmer som du ser her kaldes for Hemlock det bruges til Papir det bruges også til bygnings materialer barken bruger de til at garve skind

Poul er manden med de lyse seler.

Teksten:

Hvad tænker i om saadan et læs med Tømmerstokke der maa laves isveje for at være istand til at køre dem.

Poul er ikke med på dette billede.

Teksten:

Her ser i en rigtig ægte Langelænder han er over 70 aar men han er dog mand for at hugge sine 25 jern= banesveller om dagen det er ligesaa meget som en ung mand kan gøre han ejer 200 acer af skov saa han har nok at hugge paa disse træer han hugger paa er Tamrok eller Lærke træ, som i kalder dem paa Dansk.

Også interessant er det følgende billede, der med nogenlunde sikkerhed kan tidsfæstes til 1909. Den kage, der står på

bordet, er udsmykket med dato. Der ser ud til at være skrevet 1909 eller '09. Jeg antager også, at de tre billeder ovenfor er cirka samtidige, idet "Langelænderen" optræder på to af billederne.

Teksten på kortet er lidt snørklet og er skrevet af både Poul og Sine (Nielsine). Den retvendte tekst lyder som følger:

Kjære Moder

dette Bilde er taget i vores spisestue min kone og mig sieder anden og tredie række paa højre side den gamle mand som sieder ved enden af Bordet er vores nabo han er Langelænder den anden i rækken er Lærerinden som har fået kosten hos os vi skulle ønske i kunde været her og faat en bid kage med

Ved siden af billedet står: *Danske Norske Svenske og Tyske er her repræsenteret*

En tekst skrevet omvendt lyder:

Kjære Svigermoder

vi skulde lige haft Eder alle her i kan tro vi havde det morsomt vi overraskede jo Lærinden inden hun skulle rejse Hjem vi korer Bagte jo hver sin kage til hende folkene var her hun vidste ingenting om det i kan tro hun Blev overrasket hendes navn dato og aarstal staar jo paa kagen Hjærtelig hilsen fra

Et sidste livstegn fra Poul, der med sikkerhed vides at være fra Brantwood, er et postkort dateret 12. marts 1909. Postkortet ser ud til at have et motiv fra Holland.

Teksten er som følger:

Kjære Moder

Jeg vilde gjerne om du kunde Skrive et langt Brev til os vi fik Brev fra Stine den anden [dag hun] har det godt og det [er og] saa tilfældet med os [Hjærtelig] Hilsen fra os.

Poul

Der findes endnu et kort, som jeg antager, er fra Pouls ejendom i Brantwood. Antagelsen bygger jeg på to ting:

Han skriver til sin broder og adresserer ham som du, og ikke som I, som hvis han skrev til en gift broder. Vi kan derfor nok antage, at brevet er fra før Peters og Marinus' vielser i henholdsvis september 1912 og maj 1911. Billedbaggrunden kan også ligne et nyligt fældet skovområde, altså endnu en indikation af at billedet er taget i Brantwood.

Teksten er som følger:

Kjære Broder her kommer [vi] og besøge dig jeg ved ikke om du [kan] kende os men det er omtrent som vi ser ud Dette Sjal som min Kone har været hendes Moders mens hun [va]r Pige hun har tjænt et aar for []ene det Den Danske Pige har det bedre nu men maaske [] godt

Kristine i Iowa

Fra Kirstine, eller Stine, findes der ikke meget fra tiden, før hun kommer til Californien. Det eneste, jeg har kunnet finde, er et fotografi, som må være taget, inden hun rejste til Californien.

Billedet er et gruppebillede af Stine, hendes mand, Jens Christensen, og deres plejesøn.

Jens var immigreret til USA fra Danmark i 1882. Han var da 7 år og må være rejst med sine forældre. I det amerikanske indvandrerregister findes en post, der må være Jens og hans familie. I givet fald er han ankommet sammen med sine forældre og en søster.

I USA skiftede han navn til det mere engelske James.

En grund til at tro, at billedet er taget i Iowa eller i al fald ikke i Californien, er plejesønnen, der er med på billedet. Plejesønnen John er født den 9. juni 1897 i Iowa. På billedet ser han ud til at være 7-8 år, så billedet må være taget omkring 1904, et års tid før familien flyttede til Californien.

I Californien

Poul og Stine flyttede begge med familie til Californien. Der findes ikke meget skriftligt materiale fra deres hånd. Derimod er det lykkedes at finde dem i forskellige offentlige registre.

Kristine

Af nekrologen over Kristine, der som Pouls blev bragt i en lokal avis, fremgår, at hun og hendes familie flyttede til Californien i 1905, og i 1911 boede familien i Selma i Californien. Her har de haft et hus med et mindre jordlod. Af skødeprotokollen fremgår, at de i 1923 betaler afdrag på et huslån. Desværre går protokollen kun tilbage til 1914, og det har ikke været muligt at finde skødet på jorden.

Fra hendes egen hånd findes et postkort dateret 28. marts 1908, der viser, at hun er i Californien. Med nogen vanskelighed kan poststempellet tydes som Selma. Selma er en mindre by, der ligger en snes kilometer syd for Fresno, der er en større by i Californiens Central Valley.

Teksten:

Hilsen fra California kan I se hvorledes det ser ud naar vi Tør-rer vores Frugt her vi lever vel og har det godt haaber at høre det same fra eder Hjærtelig Hilsen fra alle.

Stine

Hvedeavl var i starten grundlag for Selmas økonomi. Fra omkring år 1900 skiftede hovederhvervet til frugtavl, især ferskner og druer. Og druer mest til fremstilling af rosiner. De små røde pakker med rosiner, Sun Maid Raisins, stammer fra området. I 1963 antog Selma sloganet *Raisin Capital of the World*.

Det ser ud, som om Selma først i 1900-tallet tiltrak en del danskere, idet der omkring 1910 allerede fandtes en dansk kirke, som det fremgår af billedet.

Det er ikke angivet, hvornår billedet er taget, men den bil der kan ses nederst til venstre, er formodentlig en model 1910.

Billedet er taget af en H. C. Jensen, en anden dansker.

Og kirken eksisterer stadig, hvilket fremgår af dens hjemmeside.

Ifølge United State Census 1910 og frem boede Stine og Jens i et område betegnet Township 5, Fresno, et område lidt nord for Selma. De har uden tvivl været frugtavlere, hvilket fremgår af endnu et fotografi fra Stine.

Der kan se lidt af Frøden
John holder en Kasse
han har lige kommet
Hjem fra Marken med dem
for U S A
Pederson

Et formodentlig næsten samtidigt billede ses til højre. I noget større forstørrelse end her gengivet, er det muligt at identificere de to midterste personer i billedet som Jens og Stine. Den ældre dame til højre er formodentlig Jens' mor, Marie Christensen, der optræder i folketællingen 1910, men ikke i 1920. Billedet er derfor taget før 1920. Den fjerde person i billedet, yderst til venstre, er formodentlig plejesønnen, John, der her, på trods af hatten, ser noget yngre ud end på foregående billede. Kan det være et konfirmationsbillede? I så fald må det være taget omkring 1910.

Poul

Det første livstegn fra Poul i Californien er et postkort dateret 28. april 1911.

Teksten er som følger:

Kjære Broder

Ja nu er du vel i Skindbjerg igen dette har vel været en god Vinter for dig Jeg haaber det vil gøre dig meget godt i fremtiden

Hilsen fra Stine og hendes mand og os alle her Poul

Billedet, der desværre kun findes i en dårlig kopi, viser høst med mejetærsker(?) trukket af en snes muldyr. Dette er vel i fuld overensstemmelse med, at området omkring Selma var hvedeavlsområde, før frugtavlen tog over. Om Poul har været hvedeavler, vides ikke. I nekrologen betegnes han retired rancher. Det stykke jord, han købte i 1916, var på 30 acres, lidt mere end 12 ha. Det har ikke været nok til hvedeavl, men måske til malkekvæg. Eventuelt har han været frugtavler som sin svoger og søster.

Han er sandsynligvis flyttet til Selma i 1913, da nekrologen i forbindelse med hans død i 1946 nævner, at han havde boet i området i 33 år. Kortet er fra 1911. Han var måske dette år på besøg hos søsteren og besluttede at afvikle landbruget i Brantwood og flytte til Californien. I folketællingen 1910 bor han stadig i Brantwood, Wisconsin.

Ifølge folketællingen 1920 boede han i Township 16, Fresno. Fra skødet på det stykke jord, han købte i 1916, ved vi lidt mere om beliggenheden:

East half of the North west quarter of the North East quarter of Section Sixteen (16) Township Sixteen (16) South of Range Twenty (20) East.

Pouls plot ses på et matrikelkort fra 1923 for Fresno County, hvor Poul er noteret som P. Pederson, og på det rette sted i forhold til ovenstående beskrivelse. I dag ligger dette stykke land ved Mountain View Avenue i den lille by Caruthers, lidt vest for Selma.

Begge familier

Efter de sidste kort med datoer på er der ingen sikkert daterbare oplysninger om de to familier, bort set fra nekrologer i den lokale avis. Men der findes en del billeder og et enkelt med tekst på bagsiden. De er nedenfor forsøgt arrangeret i nogenlunde kronologisk rækkefølge.

Her er det Jens og Stine, Poul og Sine. Fotoet taget den 6. marts 1928.

Billedet til venstre har følgende bagsidetekst (vist nedenfor): Ja her er Jens Stine Paul og Sine. Den gamle Kone hun er en god ven af os Træerne som i ser paa Billedet er Abelsin-træer med abelsiner det er taget i Jenses Have.

*Ja her er
Jens og Stine Paul og Sine
Den gamle Kone hun er en
god ven af os
Træerne som i det paa Billedet
er Abelsin-træer med Abelsiner
det er taget i Jenses Have. P. C.*

Farbroderen er formodentlig den Christen Pedersen Lange-land, der emigrerede fra Skindbjerg til New York i 1881 med kone og to børn. Billedet viser derfor, at der formodentlig hele tiden havde været forbindelse mellem farbroderen og hans to søskendebørn.

Poul var altid i USA kendt som Mr. Pedersen. Det samme gjorde sig formentlig gældende for farbroderen, hvilket har gjort det vanskeligt, indtil nu umuligt, at spore farbroderen og hans families tilværelse i USA.

Slutning

Poul døde den 22. september 1946 og blev lige som øvrige familiemedlemmer begravet på North Selma Cemetery. Sine (Nielsine) døde 4. januar 1952.

Stine (Kristine) døde 2. marts 1952. Hendes mand, Jens, var død i september 1950.

Alle fire blev begravet på North Selma Cemetery, hvor deres gravsten stadig findes, og der blev bragt nekrologer i den lokale avis.

Efterkommere og senere forbindelser

Poul og Sine havde ingen børn, og Stine og Jens kun en plejesøn, John. Selv om han boede i Santa Monica ved morens død, har det ikke været muligt at spore ham eller hans eventuelle efterkommere.

Det eneste, der vides om John, er, at han kort efter anden verdenskrig var i Danmark og besøgte familien på St. Restrup. Til dette besøg knytter sig følgende historie, for hvis rigtighed ikke kan garanteres:

John var på en eller anden måde involveret med det amerikanske flyvevåben og var i Danmark for at instruere danskere i at operere amerikanske fly.

Han var af den opfattelse, at han var i stand til at tale dansk. I København var der dog ingen, der forstod hans danske. Først da han kom til Nordjylland hjalp det. Grunden hertil var nok, at det dansk, han havde lært, for det første var gammeldags, forældrene var emigreret omkring 1890, og for det anden formodentlig var præget af vendelbomål og østhimmerlandsk, idet faren var fra Vendsyssel og moren fra Østhimmerland. Begges sprog var derfor formodentlig tæt på uforståeligt for københavnere.

Den sidst kendte forbindelse mellem lokaliteten Selma og familien i Danmark er en indføjelse i Peter og Marie Langelands gæstebog med datoen 11-9-1947, hvor følgende findes:

Christen Thygesen
P O Box 211 Selma Calif. USA
Lilian Christensen
Oakland, California USA
Susie M Christensen
Selma, Calif.

Både en Lilian Christensen (1888 — 1996) og en Susie M Christensen (1883—1975) er begravet på North Selma Cemetery tillige med deres far, Jens P. Christensen. Det har dog ikke været muligt at afklare, hvorvidt de er i familie med vores Jens Christensen.

DNA-SLÆGTSFORSKNING

– FÅ SUCCES UDEN AT FORSTÅ DNA

Alt er let, når man kan det. Noget andet er at kunne lære fra sig. Den kunst mestrer Peter Olsen, som her har begået en håndbog, der tager slægtsforskere, der er uerfarne udi DNA-slægtsforskning, sikkert i hånden, når de åbner deres dna-resultater hos testfirmaerne MyHeritage eller FamilytreeDNA.

Det er ikke en bog, man sætter sig ned og læser for at finde ud af, om man skal tage en slægts-DNA-test, men den er guld værd at have i hånden, når man som ny i DNA-verdenen kigger på sine resultater og måske tænker: Now what? Hvad kan jeg egentlig bruge det til?

Bogen viser – trin for trin – hvordan man ud fra sine DNA-resultater kan arbejde med at finde nulevende slægtninge, bevise sine ane-linjer i slægtstræet eller søge struktureret efter ukendte aner i de tidligere generationer. For det er det, man kan. Og ikke mindst hvordan man på struktureret vis kan fastholde i de konklusioner, man drager undervejs.

Bogen er letlæst og fungerer fint som håndbog, mens man arbejder med slægts-DNA. Der er masser af gode, genkendelige skærmbilleder og eksempler fra testfirmaernes websider, præcis som de er lige nu (2023).

Hovedfokus ligger på MyHeritage og FamilyTreeDNA (FTDNA), og dette skal man være klar over, hvis man har valgt at teste hos en af de andre testsider, som fx Ancestry. Så er man knap så godt hjulpet, men bogen er dog stadig god få forstand af. Og der er skam også gode fif at hente for mere erfarne DNA-slægtsforskere.

Som erfarne DNA-slægtsforsker savner jeg måske nok en kort forklaring af "DNA for lægmand" (om kromosom-par, kromosom-browser, X-, Y- og MTDNA), men måske Peter har gemt det til en håndbog 2, eller måske mener han, at det vil øge barrieren unødigt for uerfarne DNA-slægtsforskere, og det sidste har han sikkert ret i.

Peter Olsen:
DNA-slægtsforskning
– få succes uden at forstå DNA.
Danske Slægtsforskere.
91 sider, rigt illustreret.
Pris: 138 kr. Medlemmer af DS
får 10 % rabat i webshoppen
<https://dsshop2.dk>.

I afsnittet "Barnefædre og -mødre" fortæller Peter fire historier fra sin egen forskning, og her bliver bogen lidt svær at følge, når man ikke har noget forhold til de personer, det handler om. Historierne kunne med fordel være fortalt på lidt mere overordnet eller skematisk plan, og helt specifikt savner jeg brug af værktøjet WATO (What Are The Odds), som findes hos DNA Painter. Afsnittet kunne fint have indeholdt et eksempel på, hvordan WATO er et eminent redskab til at kortlægge, hvor den ukendte ane, man søger efter, kan høre til i matchenes (sammenfaldende) slægtstræer, når nu matchene har den størrelse, de har. WATO er efter min mening et af de vigtigste redskaber til netop dét, og jeg bruger det nærmest altid, når opgaven er at finde kandidater til fx en ukendt biologisk far eller bedsteforælder. Simpelt hen fordi det er det letteste!

Alt i alt en supergod håndbog, som vil ramme mange uerfarne (eller knap så erfarne) DNA-slægtsforskere præcis, hvor de er, og åbne potentialet i DNA-tests op for mange flere!

Anmeldt af Bettina Balslev Sørensen, Silkeborg

GIV HISTORIERNE VIDERE

Går du og ønsker dig en indbydende måde at præsentere din slægtshistorie på, uden at du behøver at kaste dig ud i omfattende skrivning og overvejelser over layout? For slet ikke at tale om at få trykt og udgivet en bog? Så er den nye udgivelse med titlen Min familie, som det hæderkronede forlag Gyldendal har sendt i handlen, måske noget for dig.

Det er ikke nogen traditionel bog om slægtsforskning. Tværtimod er det en bog med en masse tomme sider, som det er din opgave at fylde med oplysninger og historier om dine forfædre. Helt tomme er siderne dog ikke, for bogen hjælper dig til at få styr på det hele ved at indeholde skemaer for hver af dine aner tilbage til tipoldeforældrene. Der lægges ud med slægtstavler, traditionelle anetavler med bokse til hver ane med felter til basale data. Herefter følger familieportrætter, en dobbeltside til hver ane med plads til mere detaljerede oplysninger og historier. Senere kommer sider, hvor du kan notere oplysninger om andre slægtninge, familievenner, historier, steder, arvestykker, militærtjeneste m.v. Sågar en side med titlen "Mysterier" er med, ligesom der er rigeligt med plads til noter. Billeder kan naturligvis også indsættes. Til sidst er der et par udfoldelige dobbeltopslag, som gør det muligt at tegne større træer.

Bogen henvender mest sig til personer, der er nye i faget, og for dem vil skemaerne fungere som støtte til at huske hvilke ting, der skal medtages i en slægtsbog. Den afsluttes med nogle sider med slægtsforsk-

Min familie.
Udfyld slægtstavler og giv
familiehistorierne videre.
Gyldendal, indbundet, 153 sider.
Pris hos boghandler ca. 300 kr.

ningstips og tips til at interviewe familiemedlemmer, som holdes på et meget indledende plan. Forskningsteknikker drejer sig her om at søge på nettet og spørge andre familiemedlemmer, eventuelt hyre en professionel, "når der er en del af forskningen, som du ikke selv kan udføre." Læseren opfordres til at dobbelttjekke alle oplysninger, men indvies ikke i brugen af de velkendte kilder som kirkebøger og folketællinger.

Bogen er en dansk version af en engelsksproget udgivelse; kvinden bag den præsenteres som historiker, forfatter og researcher på forskellige tv-serier, og der er tale om en aldeles nydelig bog i stift bind, på godt papir og pænt tryk. Kvistene fra omslaget følger med ind i bogen, hvor de bruges som dekoration på hver side. Man får bestemt pakket sin historie smukt ind med denne udgivelse. Indholdet må man så selv skaffe

Anmeldt af Kathrine Tobiasen

ADRESSE-ÆNDRINGER

Husk, at du selv skal kontrollere og opdatere dine medlemsdata, såsom post- og mailadresse. Kun på den måde sikrer du dig, at du får bladet hvert kvartal.

Det er vigtigt, at vi har din mailadresse, da du så får vores nyhedsbreve, og vi kan kontakte dig, hvis der skulle opstå problemer.

DANSKE SLÆGTSFORSKERES HJEMMESIDE

www.slaegt.dk

Webmaster: Jesper Skov
webmaster@slaegt.dk

KOMMENDE MØDER I DANSKE SLÆGTSFORSKERE

Bestyrelsesmøder:

13. januar 2024 i Middelfart

16. marts 2024 i Middelfart

Generalforsamling:

20. april 2024 i Middelfart

DANSKE SLÆGTSFORSKERES MEDLEMSSERVICE

Henvendelser til Danske Slægtsforskeres ekspedition sker via adressen:

ekspedition@slaegt.dk

Tlf. 52 79 90 20

Telefonen er åben for ekspedition

Onsdag kl. 15-17 – ellers telefonsvarer

Ekspeditionen står for:

- Pasning af foreningens medlemskartotek – Udmeldelser, adresseændringer for medlemmer, der ikke selv kan klare dette
- Forsendelse af bøger, blad, m.v.
Se udvalget her: dsshop2.dk
- Hjælp til medlemmer, der har login-problemer
- Besvarelse af diverse spørgsmål, dog ikke decideret slægtsforskningshjælp

DANSKE SLÆGTSFORSKERES BESTYRELSE

Kirsten Sanders, Formand. Asselsvej 169, 7990 Ø. Assels. Tlf. 21 21 30 91.	KIS@slaegt.dk
Peter Olsen, Næstformand. Æblevænget 12, 7700 Thisted. Tlf. 25 15 16 47.	PEO@slaegt.dk
Per Hundevad Andersen, Kasserer. Jyllingevej 111, 2720 Vanløse.	PAN@slaegt.dk
Kathrine Tobiasen. Korsagervej 13, 8940 Randers SV. Tlf. 41 28 65 30.	KTO@slaegt.dk
Bodil Grove Christensen. Hvedevej 1, 7490 Aulum. Tlf. 26 17 87 59.	BGC@slaegt.dk
Jesper Skov. Grøndalsvej 4, 9500 Hobro.	JKS@slaegt.dk
Michael Dupont. Erdalsvej 60, 2600 Glostrup.	MID@slaegt.dk
Karen Bendix Larsen. L. I. Brandes Alle 13, 1, 1956 Frederiksberg C.	KBL@slaegt.dk
Rikke Egebak Vestervig. Vrenstedvej 495, Vrensted, 9480 Løkken. Tlf. 61 35 98 00.	RVE@slaegt.dk

Valgt af lokalforeningsrådet

Hans Mølgaard. Markvej 46, 2660 Brøndby Strand.	HMG@slaegt.dk
Kurt Pajbjerg. Vestervænget 26, 8832 Skals. Tlf. 61 30 03 69.	KPA@slaegt.dk

Suppleanter

Yvonne Christiansen. Stubmøllevej 16, 4800 Nykøbing Falster. Tlf. 53 49 11 07.	YCH@slaegt.dk
John Buch Larsen. Mølholm Landevej 19, 7100 Vejle. Tlf. 40 44 72 25.	JBL@slaegt.dk

PÅ RETTE SPOR MED LINK-LIVES.DK

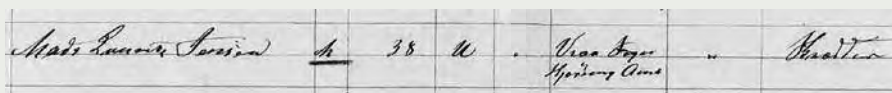
Af Per Maack

Hjørring

per.maack@andersen.mail.dk

I Slægtsforskeren nr. 2 fra 2021 er beskrevet en ny funktion fra Rigsarkivet, som stilles til rådighed for historikere såvel som amatørslægtsforskere. Den er baseret på indtastede oplysninger fra kirkebøger, folketællinger og københavnske begravelsesprotokoller. Man søger på et personnavn og får en liste over alle de steder, navnet er registreret. Desuden kan programmet forbinde oplysninger fra forskellige kilder, når programmet med stor sandsynlighed finder, at det drejer sig om den samme fysiske person. Denne funktion er specielt nyttig ved flytninger. Alle slægtsforskere kender til problemet med at søge fremad i tid, når en person sporløst forsvinder.

En svensk slægtsforsker, Pia Eklund, søgte oplysninger om en gren af sin slægt, der førte til Vendsyssel. Hendes mormor, Laurentze Hansine Frederikke Jensen, var ældste barn i en søskendeflok på 5 med forældrene Mads Lauritz Jensen og hustru, Petra Johanne Antoinette Andersen. Hun stammede fra København, hvor parret var blevet gift i 1891. De boede i Store

Folketællingen 1890, Jernbanegade, Store Heddinge, Præstø Amt

Heddinge på Stevns, hvor Mads Lauritz var skræddersvend, men allerede i 1899 døde Petra. Mads Lauritz Jensen er opført som ugift i folketællingen 1890 i Store Heddinge, og her oplyses det, at han er 38 år og født i Vrå i Hjørring Amt.

Eneste mulighed i Vrå var en Laurits Jensen, født i 1852. En naturlig skepsis blev vakt, fordi fornavnet Mads ikke optræder i indførslerne i Vrå, men ved alle børn i Store Heddinge. Alligevel blev et større arbejde med anetavle og gårdhistorie sat i værk. Og så kom Link-Lives på banen. Med "Mads Lauritz Jensen" i søgefeltet linkede programmet en skrædder i folketællingen 1880 i København med et barn i 1860 i Voer Sogn i Hjørring Amt.

Personregistreringerne fortæller også, at enkemand og skræddermester Mads Lauritz Jensen blev gift igen i

1903 i Råbjerg Sogn syd for Skagen med Lovise Amalie Madsen. Her findes i anmærkningsrubrikken en oplysning om, at brudgommen har attest fra fattigudvalget i Store Heddinge. Med fem ukonfirmerede børn har han haft brug for økonomisk hjælp, og den skulle være afviklet før et nyt ægteskab. Nu var forbindelsen sikker, og ved hjælp af Nordjyskes avisarkiv med en fødselsdagsomtale på brudens 80-årsdag kunne Mads Lauritz Jensens fortsatte liv som skrædder følges, til han døde i Aalborgforstaden Vejgaard i 1927. Hans anetavle blev nu korrekt, og gårdhistorien kunne forbindes med nutidens Rosengårdcenter i Agersted. Og hele afsporingen opstod kun, fordi folketæller Christensen i Store Heddinge kendte stationsbyen Vrå, men ikke landsognet Voer – og det, man hører oplyst, fortolker man efter det, man kender. Der er fejl i kilderne, men Link-Lives bragte os på rette spor.

Livsforløb 1860 - 1880	Person Mads Lauritz Jensen ★ 1851 Voer Sogn, Hjørring Amt	Kilder 2 personregistreringer i perioden 1860 - 1880. Folketælling 1860, Folketælling 1880	SE FORLØB →
----------------------------------	--	---	--------------------

Søgning på Link-Lives på Mads Lauritz Jensen

